

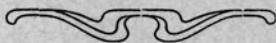
Časopis

za slovenski jezik, književnost
in zgodovino.

3. in 4. snopič I. letnika.

Urejajo:

prof. Ant. Kaspert, kustos dr. Fr. Kidrič, vseučil. prof. dr. R. Nachtigall,
vseuč. doc. dr. Fr. Ramovš.

1919.

LJUBLJANA.

Izdajajo prijatelji slovenske znanosti.

Natisnila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani.

Vsebina.

	Stran
Posvetilo Vatroslavu Jagiću ob njegovi osemdesetletnici	I
Pismo V. Jagića uredništvu ob priliki izida „Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino“	III
Spisi V. Jagića v zadnjih desetih letih (kot nadaljevanje Fr. Pastrneko-vega „Bibliografský soupis literární činnosti prof. V. Jagiće“ v „Zborniku u slavu Vatroslava Jagića“, str. 1—29, sestavila vseučil. prof. M. Rešetar in doc. Ramovš)	IV—XI
<i>Ramovš Fr., dr.:</i> Delo revizije za Dalmatinovo biblijo	113
<i>Kidrič Fr., dr.:</i> Prispevki in opombe k zgodovini reformacije na Slo-venskem.	
I. Ivan Ungnad v prognanstvu	153
<i>Grafenauer Iv., dr.:</i> O Vodnikovi pesniški zapuščini in o dosedanjih izdajah njegovih pesmi	179
<i>Kos Fr., dr.:</i> O ustanoviteljih zatiškega samostana	193
<i>Prijatelj Iv., dr.:</i> Zakaj sta si prišla navzkriž Vraz in Trstenjak?	201
<i>Kidrič Fr., dr.:</i> Primerek Linhartove Miss Jenny Love	213
— Korespondenca izza dobe jugoslovanskega protestantizma v „skupnem heneberskem arhivu“	215
<i>Breznik Ant., dr.:</i> † O. Stanislav Škrabec	218
<i>Ramovš Fr., dr.:</i> Slovenistika v Jagićevem „Archiv für slavische Philologie“	227
<i>Šlebinger J., dr.:</i> Bibliografija jezikoslovnih spisov za l. 1913.—1918.	234
Izjava uredništva	111, 243
Kazalo	243, 244

Ker naslovi drugih urednikov za sedaj niso stalni, prejema rokopise dr. Franc Ramovš, vseuč. doc., Ljubljana, Čopova cesta 10/I.

15
26
41

Delo revizije za Dalmatinsko biblijo.¹

Dr. Franc Ramovš.

Leta 1581. (od 28. avg. do 22. okt.) se je vršila v Ljubljani revizija Dalmatinovega rokopisa sv. pisma; pri nji je delovalo 11 mož.² Doslej vemo le na kratko, da je imela ta revizija veliko važnost, ker je prinesla slovenskemu pisanju nov, racionalen pravopis, o kakih drugih njenih sadovih pa ne vemo ničesar natančnejšega. Do tega leta izšli slovenski tiski so tiskani v dveh različnih pravopisih, Trubarjevem in Kreljevem, moramo pa reči, da je vladal le Trubarjev. Vprašanje o slovenskem pravopisu pa je bilo gotovo pri tadašnjih slovenskih pisateljih vedno na dnevnem redu, ker jih Trubarjev pravopis nikakor ni mogel zadovoljiti. Da se je o tem razpravljalo, nam je v dokaz tudi izdanje Juričičevega prevoda Spangenbergove postile (kot nadaljevanje Kreljevega), ki ga je Juričič napisal v Kreljevem pravopisu, a je bil po njegovi smrti prelit v Trubarjevega. Kopitar, Gram. XXXVII. ima prav, ko trdi, da je morala revizija l. 1581. predvsem rešiti to sporno vprašanje. Da li se je ta rešitev poverila ravno Bohoriču, kakor se navadno misli, o tem se ne more reči nobene dokazilne besede. Gotovo je, da je pač konferiral in to dokaj živahno z ostalimi pisatelji-revizorji, da je dal več nasvetov kot kdo drugi, za kar se mu je poverila tudi naloga, da napiše slovensko slovnico. Kakor bomo videli, je bil novi pravopis tudi že Dalmatinu davno znan in bi marsikaj več že morda sam privzel in pre naredil, da ni vladal tako močno Trubarjev pravopis. Kar je novega v grafiki biblije iz l. 1584. je to, da so mnenje Dalmatinovo in Bohoričevo o pisavi

¹ Pričujoča razprava je bila že novembra l. 1914. pripravljena za tisk, a radi nedostatka različnih črk ni mogla iziti. Kmalu nato sem prišel v bojno črto; tako sem šele zdaj mogel razpravo priložiti tehničnim potrebam tiskarne.
Pisatelj.

² Glej o tej reviziji W. Šmid, Über Entstehung und Herausgabe der Bibel Dalmatins, 18 sl.

pri reviziji sprejeli in je to s tem postalo zakonito; kar piše Bohorič v svoji gramatiki v oddelku „Ut itaque et ego meo loco itd.“, nepaginiran uvod st. 18. sl. (gl. pri Kopitarju, Gram. XXXVIII.), velja le za njegovo slovnico; ako hočemo biti pravični, ne smemo z Oblakom, Let. Mat. Slov. 1894, 208, Bohoriča zvati očeta novega pravopisa, ker tega imena ne zasluži s tem, da je ta pravopis v svoji slovnici lepo načrtal. Novi pravopis tudi ni sad revizije, ki se ji ima zahvaliti le toliko, da ga je postavila na zakonito podlago. — V koliko je sicer še novega prinesla revizija, nas pouči sledeča razprava.

Dalmatin je že pred letom revizije izdal nekaj kosov sv. pisma, tako l. 1575. Jezusa Siraha (gl. Ahn, Die slov. Erstlg. 5 sl.; cit. Sir. 75), tri leta pozneje pa celega Mojzesa (gl. Ahn, l. c. 10 sl.; cit. Mos. 78). S tem nam je v zadostni meri dano primerjanje z biblijo iz l. 1584.; Salomonove pripuuisti, izšle l. 1580. (edini izvod v kralj. knjiž. v Kopenhagnu, sign. „Krainisch. K. 1579“; gl. Ahn, l. c. 19 sl.) tu niso zastopane, ker mi je v Kopenhagnu manjkala v primerjavo Dalmatinova biblija; pač pa pride v poštev še ogledni list iz l. 1580. (cit. Ogl.), ki je, dasi le list, vendar zelo važen. Ta list se nahaja v zapuščini Elzejevi (zdaj last g. dvorn. svet. prof. Luschina) in je na razpolago v graški vseučil. knjižnici. Elze piše k temu v svoji zapuščini (na notranji strani pole papirja, ki je ogledni list vanj zaviti) sledeče: „Dieses Blatt, welches Veranlassung gab, daß Erzherzog Karl (1580) den beabsichtigten Druck der slovenischen Bibelübersetzung Georg Dalmatin's in Laibach verbot, die Druckerei Hans Mannel's daselbst schließen ließ, und diesen selbst aus seinen Erblanden verbannte, ist von eben so großer Seltenheit (wol Unicum), als Wichtigkeit für die slovenische Sprache, Literatur und Bibliographie; da nämlich diese Probe der Dalmatin'schen Übersetzung vor deren Revision durch die Theologen- und Philologenkonferenz in Laibach (vom 28. August bis 22. Oktober 1581) gedruckt wurde,³ so gestattet eine Vergleichung derselben mit dem spätern wirklichen Druck (Wittenberg 1584) einen kleinen Einblick in die Thätigkeit dieser Commission, welche darnach hauptsächlich die Orthographie betraf (Einführung des j und der Accente, Beschränkung des Gebrauchs der großen Anfangsbuchstaben und des Artikels, consequente Durchführung des

³ Pred 25. aprilom 1580. l. že, gl. Šmid, l. c. 17.

unterkrainisch-dialektischen u für o z. B. nuzh für nozh; — Überschrift 1580: Perve Buque Mosessove, 1584: Perve Mosessove Buque; — 1580: Duh Boshij ie leital nad Vodami, 1584: Duh Boshji fe je resproftèrl zhes vodé; — 1580: vfebi, Seime, Te Vodee, 1584: v'febi, féme, vodé; — 1580: de lozhio Dan od Nozhi, 1584: de lozhio Dan inu Nuzh, — etc.), so wie eine beträchtliche Vermehrung der Randglossen. (Vgl. Kopitar, Grammatik, Laibach 1808, p. XXXVI. u. Anm.). Eben so ist eine Vergleichung dieses Blattes mit Georg Dalmatin's schon früher erschienenem Pentateuch (Laibach 1578) von nicht geringem Interesse. — Ich erhielt dies Blatt von Landesarchivar Prof. Zahn in Graz (zu Weihnachten 1874), und es ist unzweifelhaft jenes selbe Blatt, welches Landesverweser und Verordnete in Krain am 25. April 1580 („Prob und Form der Columnen“) zugleich mit einer Abschrift des Voranschlags der Druckkosten (von H. Mannel) den Verordneten in Steier übersandten, zugleich aber auch das vor wenigen Tagen (zwischen 26. bis 31. März 1581) ergangene landesfürstliche Verbot dieses Bibeldrucks und die Sperrung der Mannel'schen Druckerei meldeten, (Krain. Landes-Archiv, Fasc. 54, 4: Konzept und Kopie; siehe meine Excerpte, unter 25/4 1580). — Venedig, im Januar 1875. — Th. Elze.“ — V kolikor pridejo v poštev še drugi tiski protestantovske dobe, je omenjeno povsod na svojem mestu v razpravi.

* * *

I. Grafika. Trubar piše za glas j (raza med prednjim delom jezika in najsprednejšim delom trdega neba; γ², t. j. glas, danes n. pr. v dolenskih narečjih v rabi le v začetku zloga) sledeče črke: 1.) i: periatell C50: 236⁴; potrubuie T57: 232; diuiaszhino T60: 2as; daio Pg57: ila, vuaiu T82: 277, poiel R58: DIVa; ieganem CII: 531, iami Ps. 26b, iezhe CII: 102, 121, ialoue CII: 243 itd.; 2.) y: duye C50: 45; T60: c1a; diuyaszhine T60: 22a; vayu CII: 471 (2x), poyel T82: 320, breyami Ps. 144b, yegraio CII: 355. Pisava y pa je mnogo manj pogosto kot i. Dalmatin piše pred revizijo ravno tako navadno i, n. pr. Sir. 75: siutra 73, resodeie 8, framuie 87,

⁴ Okrajšave protestantovskih tekstov so iste kakor v mojih „Slovenische Studien“, gl. Arch. f. slav. Phil. XXXVII, 129 sl.

PERVE BVQVE MO

SESSOVE, GENESIS IMENOVA.

ne, Iudauki Breshib.

7. CAPITVL.

Sazhetki ie Bug stva-
rit Nebu inu Semlo. Inu
Semla ie bila pušta tar
praena, inu ie bilu temnu
na Globokosti, inu Duh
Bozhij ie teital nad Vo-
dami.

Inu Bug ie rekal : Bodi Luzh. Inu ie bi-
la Luzh. Inu Bug ie vidil Luzh, de ie bi-
la dobra. Tedaj ie Bug reslozhil Luzh
od Temme, inu ie Luzh imenoval Dan,
inu Temno Nuzh. Inu ie is vezhera inu
iutra bil prvi Dan.

Inu Bug ie rekal : Bodi ena Terdnost
mei Vodami, inu ta ista bodi reslozhik
mei Vodami. Inu Bug ie sturil to Ter-
dnost, inu ie reslozhil te Vodee pod Ter-
dnostjo, od tih Vod nad Terdnostjo. Inu
ie taku bilu. Inu Bug ie imenoval to Ter-
dnost, Nebu. Inu ie is vezhera inu iutra
bil drugi Dan.

Inu Bug ie rekal : Sberite se Vodee
pod Nebom, na enu mestu, de se bo suhu
vidilu. Inu ie taku bilu. Inu Bug ie ime-
noval tu suhu, Semlo : Inu ie tu sbraine teh
Vod imenoval, Morie. Inu Bug ie vidil
de ie bilu dobra.

Inu Bug ie rekal : Rodi Semla Travo
inu Sele, kateri se safeiva, inu rodoviz
Drivella, de sledne Sad nelle po svoji

shlahi, inu ima vsebi svoje lastnu Seime na
Semli. Inu ie taku bilu. Inu Semla ie ro-
dila Travo inu Sele, kateri se ie vsaku po
svoji shlahi safeivalu : inu Drivella, ka-
tera so Sad nella, inu katera so svoje las-
tnu seme vsebi imela, sledne po svoji
shlahi. Inu Bug ie vidil de ie bilu dobru.
Inu ie is vezhera inu iutra bil tretji Dan.

Inu Bug ie rekal : Bodite Luzhi na
Terdnosti tiga Neba, de lozhio Dan od
Nozhi, inu de delajo Snamina, Zhafle,
Dny inu Leita : Inu bodite Luzhina Ter-
dnostitiga Neba, de sycitio na Semlo. Inu
ie taku bilu. Inu Bug ie sturil dvei veliki
Luzhi : Eno veksho Luzh, de zhes Dan
gospoduie, inu eno mansho Luzh, de zhes
Nuzh gospodnie, inu Sveide. Inu Bug
ie nec postavil na Terdnost tiga Neba, de
bi sycle na Semlo, inu de bi zhes Dan inu
zhes Nuzh gospodovale, inu Luzh od
Temme lozhile. Inu Bug ie vidil, de ie
bil dobru. Inu ie is vezhera inu iutra
bil zhetrti Dan.

Inu Bug ie rekal : Ganni se Voda slas
seozhina inu shivimi Svirinami, inu Pa-
zami, de nad Semlo, pod Terdnostjo tiga
Neba, teitajo. Inu Bug ie stvaril velike
Balene, inu vse shlahi Svirine, shive inu
Iseozhe, skaterimi se ie Voda gannila,
vsake po svoji shlahi, inu vse shlahi teitajo
R
iozhe

L' BVQVE

iozhe Ptice, vſake po ſvoj ſhlahi. Inu Bug je vidil, de je bilu dobro. Inu Bug je nee ſhegnal, inu je rekai: Bodite rodovica, inu gmerajte ſe, inu napolnite Vodec v Moriu, inu Ptice gmerajte ſe na Semli. Inu je iz vezhera inu iutra bil peti Dan.

Shivina. Inu Bug je rekai: Perneſi Semla naprei Zhervie. shive Svirine, vſake po ſvoj ſhlahi: Shivino, Zhervie, inu Svirine na Semli, vſake po ſvoj ſhlahi. Inu je taku bilu. Taku je Bug ſturil Svirine na Semli, vſake po ſvoj ſhlahi, inu vſake Zhervie na Semli po ſvoj ſhlahi. Inu Bug je vidil, de je bilu dobro.

Zhlovik. Inu Bug je rekai: Sturimo Zhloveka po nashim pildi, inu po nashi podobi, de gospoduio zhes Ribe v Moriu, inu zhes Ptice pod Nebom, inu zhes Shivino, inu zhes vſo Semlo, inu zhes vſe Zhervie, kateri na Semli laſio.

Inu Bug je ſtvaril Zhloveka po ſvojim Pildi: po Boshym Pildie on nega ſtvaril: Moſha inu Shenjo je on nee ſtvaril, inu Bug je nee ſhegnal, inu je knim rekai: Bodite rodoviti inu gmerajte ſe, inu napolnite Semlo, inu io ſebi podversite, inu gospoduite zhes Ribe v Moriu, inu zhes Ptice pod Nebom, inu zhes vſo Shivino, kateri na Semli iſi.

Zhloveska inu Shivina shive. Inu Bug je rekai: Pole; iſt vam dam vſe ſhlah: Sele, kateri ſe ſaſſeiva na vſci Semli, inu vſa rodovita Drivella, inu drivella, kateri ſe ſaſſeiva io, kvashicidi. Vſci Svirini pak na Semli; inu vſem Puzam pod Nebom, inu vſem Zhervom, kateri shiveo na Semli, ho vſe ſelenu Sele kicidi. Inu je taku bilu. Inu Bug je vidil vſe kar je bil ſturil. Inu pol: Onu je bilu cilu dobro. Inu je iz vezhera inu iutra bil ſheſti Dan.

II.

Bug Sobu potopvoty.

A K V je dopernelſenu bilu Nebu inu Semla, ſovſo nih Voisko. Inu taku je Bug na ſedmi dan dopernelſel ſvoja dela, kateri je ſturil, inu je pozhival na ſedmi dan, od vſeh ſvojih deli, kateri je ſturil. Inu Bug je ta ſedmi dan ſhegnal, inu ga je poſvecal, ſzuo, ker je on na caſti pozhival, od vſeh ſvojih deli, kateri je Bug ſtvaril inu ſturil.

Letaku je ſturicu Nebu inu Semla, kadar ſo bila ſtvariera, vſim zhanu, kadar je Gospod Bug Semlo inu Nebu ſtvaril, inu vſa ſhlah Drivella na Pulu, gmerajen io

bilu na Semli, inu vſa ſhlah Selſſſſha na Pulu, preiden ſo taſta: Sakai Gospod Bug nei ſhe bil puſtil deſhat na Semlo, inu nei bilu Zhloveka, kateri bi bil Semlo delat, temuzh em Megla je ſhla is Semle, inu je vſo Semlo reſamkala.

Inu Gospod Bug je ſturil Zhloveka is Parſty te Semle, inu je pihni nemu vnegou Nus ta shivi Duh. Inu taku je Zhlovik poſtal ena shiva Duſha.

Inu Gospod Bug je ſaſſadil en Vert v Eden, pruti Sonzhnimu is hodu, inu je Zhloveka vnega poſtavit, kateriga je bil ſturil.

Inu Gospod Bug je puſtil is Semle raſti vſa ſhlah Drivella, iuſtra vidici, inu dobra kicidi: Inu tu Drivu tiga Lebna v freidi Verta, inu Drivu mnaha dobriga inu hudiga.

Inu ena Voda je ſhla is Edena, kresmſkainu taſti Vert, inu ſe je vndukai deſlla vſhtiri poglavite Vodec: Eni je bilu ime Piſon, kateri tezhbe okuli vſe Deſhele Haavila, inu vndukai je naide Statu, inu lete Deſhele Statu je ner tu buſhi; Vndukai ſe naide Bdelium, inu ta ſhlahni Kamen Onyx. Tei drugi Vodi je ime Gihon, kateri tezhbe okuli vſe Deſhele reh Miorou. Tei tretej Vodi je ime Idekel, kateri tezhbe mumu Aſſyrie. Inu ta zhiheta Voda je Frat.

Inu Gospod Bug je vſel Zhloveka, inu ga je poſtavit vta Vert Eden, de biga delal inu varoval. Inu Gospod Bug je ſapoveidal Zhloveku, inu je rekai: Od vſeh Drives vſim Vertiei; ali od tiga Drivella ſnaina dobriga inu hudiga, ti ne nash icilli, Sakai na kateri kulſi dan ti od tiga bodesh icidil, boſh Smeri vmeri.

Inu Gospod Bug je rekai: Nei dobru de je Zhlovik ſam: Iſt hozhem nemureno pomuzh ſturiti, kateri bo okuli nega. Sakai kadar je Gospod Bug bil ſturil is Semle vſo ſhlah Svirino na Pulu, inu vſe ſhlah Ptice pod Nebom, inu on nee perpelak Azdamy, de bi vidil, koku bi on nee imenoval: Sakai kakor bi Adam vſako shivo Svirino imenoval, taku je imela imenovan na biſi. Tedai je Adam vſaki Shivini inu Ptici pod Nebom, inu Svirini na Pulu ſvov je ime dal. Ali Zhloveku nei bila obena pomuzh maiden, kateri bi okuli nega bila.

Inu Gospod Bug je puſtil en globok ſen pot na Adams, inu on je ſaſpal. Inu on je vſel na ngovou Nebu, inu je ſapere

iz zheſta je Zhlovik ſtvaril.

Boshia ſapovid Adamu v paradizi shi duſha.

Bug na Pulu Adams

dashia 4, iest 226, iutrino 182, iagneta 205; Mos. 78: iutri 11a, iest 26b, ieila 3a, b; 15b; hboiu 11b, tuoia 36a, iama 19b, iermena 12a; Ogl.: iutra 1a (2x), 1b, fvoie 1b, gospoduie 1b (2x), iest 2a, ieifti 2b. Šele v bibliji najdemo za soglasnik j črko j: s'jutraj II. 160b; resodeje II. 154b, framuje II. 161b, deshja II. 154a, jeft II. 174a, jutèrnjo II. 170a; jutru I. 8b, jeft I. 19b, jédla I. 3a (2x), h'boju I. 8b, tvoja I. 25b, jermena I. 9a itd. Deloma beremo j že pred revizijo, n. pr. Sir. 75: prijemle 17, falshije 18, vpijani 75, pijanoft 133, pije 101, pijanez 133. Ti slučaji spadajo drugam; glasovni skupini ij in ji piše Trubar navadno z y, n. pr. -ji-: obhayla CII: 17; vezhery (loc. sg.) CII: 30; poboy (nom. pl.) CII: 47; boym CII: 66; fary (nom. pl.) Pav. 61b; koyti C50: 136, veyza T60: 9bs, tayti Art. 100as, napuyl Ps. 140b itd., redkeje z ij: Troijza CO: 7bs, boij CO: 20a, Boshij Art. 28a, 31a, ftoij Art. 64a, obuij Art. 70a, poboij Art. 90a. Za -ij- ima Trubar y: pryemat Pav. 74as, pryel Pav. 55a, golu-fya R58: YIVbs, tryem Art. 107a, tryeh R58: N1b, OIIIb (dandanes na Raščici: trijeh), pyanftva T57: 239. Počasi je začela prevladovati v tej točki pisava ij (za glasovni skupini ji in ij), tako, da piše n. pr. Tulščak, Kerfzh. I. mol. 1579, že tudi za ji vedno ij: krajih 3a, nesataijmo 12b, obstoijmo 22a, koijti 38a, ijh 51a (2x), ijm 51a (2x). Nekaj takega opazimo tudi pri Dalmatinu, ki piše češče ij kot y, torej ravno v nasprotnem razmerju kot Trubar: Mos. 78: Boshij 1a, ijllø 9a, kfuøij 35b, vtuoij 69b; po tuoij fuøijuøli Sir. 75: 20, boij Sir. 75: 12, 5, 6; boijte Sir. 75: 9 (2x) poleg boyte Sir. 75: 9; enako tudi Ogl.: fvoij 1a, 2a; tretij 1b, fyale 1b. Biblija je vse to prevzela, n. pr. pryemle II. 155a, YII I. 7a, (beri: jii), delila pa je glasovni skupini ij in ji v notranjosti besede vsaj toliko, da ne rabi več znaka ij za glasovno skupino ji, za kar rabi znak ji: Boshji I. 1a, k'fvoji I. 25a, v'tvoji I. 50a, boji II. 154a (2x), b; po tvoji svojuøli II. 155b itd. † Tudi za soglasniški j je rabil Trubar in po njem Dalmatin do revizije znak i: n. pr. v CO: uselei 41as, zhuite 99a, ofdolai 129b; (zelo redko ima Trubar tu y: Veyft Art. 52a;) Sir. 75: shtraifal 21, vmei 23, 38, 65, 91, nehai 28, nezuiblai 28; Mos. 78: Voisko 2a, poslu-shaite 4a, naprei 4a, 8a, nozøi 15b, 27b, poidi 16a; Ogl. vndukai 2b (3x), gmeraite 2a, naide 2b,iei 2b. Revizija

vpelje za soglasniški i črko j: Bibl. I. Vojfka 2a, po^oflufhajte 4a, naprej 4a, 6b, nozoj 11b, 19b, pojdi 12a; II. fhtrajfal 155b, mej 155b, 157a itd. Imamo torej sledeče izpremembe po l. 1581: 1.) za soglasnik j je vpeljana namesto stare črke i(y) črka j; 2.) to velja tudi za soglasniški i; 3.) skupina -ji- se ne piše več z y, ij, ampak z ji (redkeje y) in 4.) za skupino -ij- se piše ij, (i + vok. n. pr. falfhie II. 155a), y namesto oziroma poleg starih znakov y (i + vok.).

Kakor znano, je naglašeni é v Trubarjevem in Dalmatinovem domačem govoru zvenel kot ei; za ta glas pričakujemo torej pisavo ei, kar tudi imamo; Trubar n. pr. T60: deila bc (3x), veidil 7a, 11a, ufueifti 6a, 7b itd.; Dalmatin Sir. 75: neima 2, neumeimo 2, leipa 5, veiditi 4, zhloueiku 14; Mos. 78; leital 1a, ieidil 2b, smeishal 9a, seime 11a, deite 17b; Ogl.: leital 1a, safeiva 1a, feime 1b, leita 1b, kieidi 2a. Poleg ei pišeta pa Trubar in Dalmatin tudi še e, Trubar n. pr. CII.: beffeda 33, lepimi 34, cefti 44, greh 90s, 91 itd. (tako je n. pr. v CII. na str. 288—314 za naglašeni é brati 82krat ei in 153krat e; govoriti o tem, odkod ta dvoličnost, tu ni na mestu); Dalmatin Sir. 75: vreden 1, peska 4, grehe 7, 10, Suet 14; Mos. 78: delaio 1b, zhloveka 2a, greshniki 11a, rezh 15b...; Ogl.: fledne 1b, zhloveka 2a, b; delaio 1b, kiedi 2a, b. Biblija ima za naglašeni é: 1.) ei (I.: mejfta 1a, lejt 16b, 19a/b, 31a, flejdni 28b, Svejtu 7a itd.); 2.) e (I.: zhloveka 1b, jefh 2b, delal 3b, smefhal 7b, Mefta 32b itd.); 3.) é (I.: safféva 1a, féme 1a, opréfne 11b, Déklo 9b, Svésde 9b, Déte 13a, svéft 15b, néfi 21a, Nevéfta 25b, obéfsil 26b itd.) Naglas je izražen torej z akutom; gl. k temu Bohoričevo slovnico, ki pravi (sub: De nota accentus acuti): Non inconueniens erit in elevandis syllabis, acuti toni supra syllabas collocare, sic: délam (laboro), pejlám (duco, veho). K temu dostavi Kopitar, Gram. 53: Die Accente sind bei weitem zu dünn gesetzt; oder, wer die unaccentuirten Wörter recht lesen kann, kann auch in den wenigen accentuirten, den Accent entbehren. V resnici ne nosi ravno preveč besedi v bibliji akuta, n. pr. I. majné 11a, b; sénim 11as; dvoréh 38b; vodé 1a, nagá 2b, 3a, bilá 3a, s'fmoló 5a, pod Gorró 50a, Pepél 52b, Rogé 54b, gen. sg.: Rodá 4a, Svitá 12a, Lová 17b, lová 17b, 18a, hodá 35b; II. vrézhiga 27a, ofkruné 31b,

ardrá 34b, prité 106a s i. dr. Nasprotno pa ima naglašeni é zelo pogosto akut, tako da je lahko znak é služil za glas ej.

S tem je že povedano, da ima biblija tudi že naglasne znake, ki jih Trubar in enako tudi Dalmatin pred revizijo ne poznata. Pri Trubarju so prav redko sejani, n. pr. CII.: slushbé (nom. pl.) 47, kópel 423s, sháloftnih; sicer zaznamuje Trubar (in enako Dalmatin) naglašen vokal s podvojeno črko, n. pr. CO: gree 5b, Saad 8a, 9bs; dobee 21a, moree 65b, 68b; louee 68b, fpee 163b, foob (gen. pl.) 9b, kopeeli (gen. sg.) 89b; Art. daa 84b, sheen 86b itd.; Dalmatin Mos. 78: Vodee 1a, b (2x); 2b; dershee 14b, dneee 56b, rogee 74b; Ogl. Vodee 1a (2x), 2a; nee 1b; 2a, b. Poleg akuta imamo v bibliji kot novost še gravis, ki znači, da je glas pod njim polglasnik (ə), n. pr. I. zvéďla 26a, màdli 26b, mègla 2a, dàhnil 2a (gl. Bohorič v njegovi gram. 29: (Vocales) — sunt vel breves notatae sic à, è, ì, ò, ù...; v resnici rabi gravis le zá polglasnik v bibliji, in akut zaznamuje tudi kratek čist vokal, n. pr. bilá 3a, fajná (nom. sg.); velika redkost je fhè Bibl. I. 11a). Tudi v tej točki ne najdemo nikakršne doslednosti v bibliji: I. dánas 13b, madle 26b (3x), 27a, ogin 13b (2x), iseshlu 12a; kafsàl 4b je tiskovna pomota za kàfsal.

V Trubarjevem govoru je palatalni n (in nj iz n̄j) prešel v in (n), kar piše z in, n; n. pr. CO: Saine-166a, faine 170a, (T82: 474), koin (nom. sg.) Ps. 63b, 136b, koina Ps. 260a, fain (zans) Ps. 98b, Pav. 80b; fmainca T82: 108, vajn T82: 175, 264, fainali T82: 474 itd.; rounane CO: 5b, terplene CO: 15a; Ps.: Vupane 26as, 76a, 77b; diuyane 75bs; vprashane CII: 19 (3x), 21, 22...; suino CII: 264 (2x) poleg ponishaine Ps.: 24bs, feuupaine Ps. 32b itd.; nemu 1a, no 14b (2x), proshne 7b, manshi 39a, Iagne 55a, 83a, Skryna 55 v CO. Zelo redko imamo -ni-, n. pr. T82: lomlenia 356; CO: terplenie 114b, opominanie 130b.⁵ Dandanes imamo na Raščici v teh slučajih zelo palatalizirani n, oziroma že glas j z nazalizacijo spredaj stoječega vokala. V Trubarjevem času je bil nosni soglasnik še bolje ohranjen, tako, da lahko rečemo, da je govoril Trubar j̄n, ŋ, n (o pogojih za vsako teh izrek kaj več, tu ni na mestu). —

⁵ Primeri k temu, kar sem rekel o CO. v „Slov. Stud.“, Arch. f. slav. Phil. XXXVII, 127.

Dalmatin ima pred l. 1581. isto pisavo kot Trubar, n. pr. Sir. 75: odgaina 7, kameine 85, brainu 1, 3; premagaine 13; nemu 4, 7, proshno 16, ognu 33; nio 26, nie 41 (2x), skushniauam 9, poklania 50; Mos. 78.: kresmakainu 2b, snaina 2b, nemu 2b, nega 2b, no 2b itd.: Ogl. sbraine 1a, snaina 2b, mansho 1b, nega 2a, negovu 2b. V bibliji piše Dalmatin za ta glas navadno -nj-: k' resmakanju 2b, snanja 2b, snaminje 4a, branješu 5b, v II. delu: piffanju 154a, odganja 154a, djanjem 154b, profhnjo 155a, ognju 156b, poklanja 158a, kamenje 161b, njemu 154a, b, njega 154a, b (2x), njegova 154a (2x) itd.; redkeje -jn-: odgajnal I. 9b, pregajnati I. 9b, majné 11a, b, fainah 12b, tkajnu 59b; še redkeje -n-: II. fkušnnavam 154b, dalje -ni-: nie II. 157b (2x), Gospodnie 154b, Gospodnio 154b. Vendar so slučaji, kjer ni pisano -nj-, tako redki, da lahko rečemo, da je zakon pisave zahteval -nj-, da pa se je pri prepisu semtertja iz rokopisa v Trubarjevem pravopisu vkrala starejša pisava.

Za mehki l' piše Trubar navadno -l-: Pav. krala 1a, vole 9a (2x), vela 5b; T81: femlo 268, pokroplen 289; CO: lubiti 2b, giblemo 8a; kolemo T82: 11b, kluzheu T82: 67b. Bolj redko piše -li- (večkrat v CO., kar je vpliv korektorjev, ki sta bila Hrvata), n. pr. CO: uolio 23a, femlio 132b; Ps. ima tudi -il-: poila (nom. pl.) 187as, krailska 231b. Pri neutrih na -l-je beremo tudi pri Trubarju, čegar govor je gotovo poznal le -l' sicer, večkrat -li- poleg -l-: Art. veffelie 38a, 42b; Ps. veffelie 15b, 19a; oliem 48b, 86a (poleg ole 102b, 186a, 187b in Olle 202b); T81: veffelia 268; CO: veffele 15bs, fueffelem 117a, 122a; Pav. veffele 23b, 81b, veffelem 29a, 43a, b itd. Dalmatinov domači govor je imel tu -il-; on piše že pred l. 1581. navadno -il- (poleg -l- kot Trubar), n. pr. Sir. 75: sheilo 1, kraila 3, voilo 5, 6, 12, 25, 29 (2x), moili 184 itd.; Mos. 78: kraileua 11b, Poile 9a, Vkraileuftui 46a, na Puili 2a (2x), veffeile 5, 6. V bibliji imamo za l' sledeče znake: 1.) lj: Olje I. 18b, oljem I. 23a, volja I. 3a; shéljo II. 153b, veffelje II. 154a (3x), voljo II. 154a; 2.) jl: v I. d. krajlou 8bs, krajle 8b, krajl 8bs, dajle 9a, 10a, 11a; mojle II. 160b, mojli II. 170b; 3.) l: na Púli I. 2a (2x), volo I. 3a; volo II. 154a, b; 156a, b (2x) itd. Vendar je -nj- mnogo bolj dosledno izpeljan kot -lj-.

Kopitar, Gram. 53 pravi med drugim, da je Bohoričeva zasluga, da so začeli vporabljeni po gotovih zakonih črki u in v. Pri Trubarju imamo črko u za samoglasnik u, za soglasnik v in za soglasniški u; v piše le v začetku besede: C50: vergall 80, vedan AIVb, vuf 64, vefelei 2, 6, vullu 10, veruyo 161 itd.; za črko u pa prim. C50: prauiga AIIIb, stanouita 82, 106, feuupamo 4, diuiafzhino AVIIIa, keruauga 184, zhlouik AIIIa, dreua AVIb (2x) itd.; prou 3 (2x), 5, delouci 139, skriunuft 127, driuya AVIIb, cerkou 218, 219, fhetou 188 itd. Tudi pri Dalmatinovih prvih tiskih najdemo isto pisavo: Sir. 75: fhégau 48, neuolen 57, kriuižo 64, priasliu 72, predauzom 111, gouoriti 112, sapuuid 41; Mos. 78: Gouedam 14b, shiuel 4b, 5a (7x), zherue 1b, zuella 37a, kouazha 4b, okuual 82a (3x), pouudne 8a, vloulen 11b, terdourat 78a, b, gnadliu 78b, 79a itd. V bibliji imamo za labiodentalni v črko v, za soglasniški u pa poleg v prav pogosto še u, kar je torej mnogo manj dosledno izpeljano kot j za j in soglasniški i; prim. I. zhlovéka 1b, shivi 2a, rodoviti 6a, Govedam 11a, govuril 3b, zhèrvé 1b, zvèdla 26a, kovazha 4a, okoval 60a (3x); II. krivizo 159b, nevolen 159a, vardeva 160a, ftave 161a, shivota 166b itd.; za soglasniški u pa gl.: I. njegou 2a, dauri 11b, Viudou 16a, Topolou 20b, Bogouce 26b, resdirau 33a, Ouzo 49a; odftavlenu 13a, Drevje 13b, Drévje 14b; II. del: prou 158a, priasniu 160a, fkriunu 157a, shiu 154a, hinaufzhina 154b; molitovjo 174a. Da rabi za glas „v“ sredi besede v bibliji črka v in ne več u, ni zasluga Bohoričeva, ampak Dalmatinova, kajti že v oglelnem listu, torej leto pred revizijo, imamo to grafično novost, n. pr. imenoval 1a (4x), prvi 1a, Travo 1a, b, safeiva 1a, Driveffa 1a, Sveisde 1b, shivimi 1b, zhloveka 2a, b, Sapuvid 2bs. Iz tega tudi vidimo, da Dalmatin ni enostavno prepisal že tiskanih oddelkov svoje biblije, marveč je hotel kolikor mogoče tudi v slovničnem in pravopisnem oziru že popoln prevod predložiti komisiji in da ni vsaka grafična novost biblije iz l. 1584. že tudi Bohoričev plod. Radi vpeljave grafične razlike med glasovoma v in u, odpade tudi za biblijo pisava v za samoglasnik u, kar beremo sicer večkrat prej pri Dalmatinu, n. pr. Mos. 78.: vkna 6b, vfta 51a (2x) proti bibliji I. ukna 5a, ufta 36a (2x). V vzhiti 51a (2x), vzhe 11b, proti bibliji vuzhiti 36a (2x),

vuzhé 9a imamo najbrž drug slučaj in je treba tu brati soglasniški u; tako tudi prim. vfhil Bibl. II. 169b proti vushil Sir. 75: 174.

Največja grafična nedoslednost Trubarjevega pisanja je ta, da ni ločil v pisavi glasov s in z, š in ž. Za s in z mu služi cela kopa črk: 1.) f (n. pr. C50: nebefka 43 [2x], parfti AVb, rafte 210, befede AIVa, ferzom 2, 6, 68; Gofy CO: 76b; fram T81: 250, forote CII: 320...); 2.) s (n. pr. starishe C50: AIVa, oslipleni Pav. 6b, nebesku Pav. 30b, 34b [2x], fmisliti CO: 46a, norost T81: 61, sorote T81: 312...); 3.) if (n. pr. viffil C50: AVIa, poffedli Pav. 3, veffelie Pav. 5a, 9bs, 23a, meffeii CO: 107a, Ieffen CII: 249, T81: 371, kiffelu T81: 72 itd.); 4.) fs (n. pr. kofsy CO: 33b, fenefsil Art. 10a, uafseh T57: 108, 212, vifsili T57: 233, vufs T60: b^b...); 5.) kišilu T81: 161, laši T81: 90, lašie T81: 398, prošil CII: 229, treš CII: 305, viši CII: 32, zhišla T82: 288, 338. Enako tudi za glas z, n. pr. 1.) řapufsti C50: 49, narafen Pav. 10a, Vofal Pav. 40a, rafum T81: 361, nifishe CII: 369 itd.; 2.) slega T81: 169, vsdishi T81: 320, sludi CII: 49b, isvprashati Art. 37b; 3.) Iefferu Ps. 209a, boffemi Art. 87b, iffeshla Ps. 177a, iffagnan T82: 35 itd.; 4.) Stafsy (gen. pl.) Ps. 84a; 5.) išitik T81: 87, išidiffe T82: 34. Najčešče piše za s črke f, s in ff, za z pa f, s. Tudi druge pisave najdemo, a le kot posameznosti, n. pr. kossuvi Art. 27b, rishnizhne CO: 42a, voishkouati Art. 55b; Prashnik Art. 65a. — Za glasova š in ž služi Trubarju predvsem sh: pernasha Pav. 35b, hyshom Pav. 62a, noshena CO: 6a, neshlu T81: 24, shibag T81: 15, 81, shkodo T81: 193 (3x), 266, shirshe Art. 4a, 21b itd.; Boshye Pav. 61b, vshiga Pav. 5a, shannesh T81: 414, lashee T81: 238, Lashnik Art. 44a itd. Sempatja najdemo redko sejane drugačne znake: f (fularie CO: 4a), s (škodo T60: 7b, T81: 73, 74, 446; posleozh Art. 30a), fsh (vifshe Art. 14a), ssh (masshe Art. 62b), fch (pofchilal CII: 31), řh (piřhe CII: 31); in za ž prim. še: f (slufi CO: 1a, lefozh CII: 68, 104, blifnimi [vpliv besede blifu?] CII: 63a), fsh (Bofshyzh Art. 97a; ifshene T57: 133, 365 beri pa iz-žene; pisava je tu etimologična proti fonetični v iřhenite T57: 37, iřhene T57: 88, 134, 137, 155, 267, 514...). Znak fh najdemo za glasova š in ž le v C50, A50, pozneje ne več, kar nam razloži gotica v

prvih dveh tiskih. — Dalmatin je pisal do l. 1581. popolnoma po Trubarjevem pravopisu, prim. za s: Sir. 75: vefseile 47, vfai 50, visokoft 70, fit 73, preflab 78, peifsik 90; Mos. 78: nebe-fsih 6b, beffeido 9a, fmeishno 15b, slushiti 26b, fainalu 37a, Driueffa 18a, 19b; Ogl. fuhu 1a, fen 2b, Driveffa 1a, neffe 1a, zhaffe 1b, Pernefsi 2a, Voisko 2a; za z: Sir. 75: nesueiszhine 48, posnati 49, priasliu 72, k' femli 175; Mos. 78: Saueso 13b, nasai 16a, koso 12a...; Ogl. prasna 1a, reslozhil 1a, sbraine 1a, safeiva 1a, lasio 2a... Opazimo pa pri Dalmatinu, da je grafična razlika med glasovoma s in z že ravno tako močno ustaljena kot pozneje v bibliji; piše sicer še večkrat s za glas s (zlasti na koncu besed in pred nemimi soglasniki, kar je važno), zelo redko pa f za glas z, tako da smemo reči, da je Dalmatin dosledno rabil znak s za glas z, črko f pa za glas s (poleg črk fs, ff) že pred revizijo; nasprotno mu pa rabi za oba šumevca š in ž črka sh, n. pr. Sir. 75: nashih 2, sheg 3, ftrashan 5, hisho 87, shpishami 260; Mos. 78: poslushaite 4a, pouishal 16a; Ogl. veksho 1b, mansho 1b, shla 2b, Dusha 2b; in za glas ž: Sir. 75: Lasha 82, leshy 89, madesha 149, shalyo 152; Mos. 78: beteshe 3b, koshushni 3b, deshela 11a, fnashniga 26b; Ogl. Boshij 1a, shlahti 1b, shivimi 1b, Mosha 2a, deshiti 2b. — V bibliji imamo za naše glasove provedeno sledeče pisanje: za glas s črko f (mafla 11a, fam 11b, ofobenjovanja 31a itd.); za glas z črko s̄ (selenu 6a, nasaj 12a, obrasa 15a, bresafte 20b itd.); za glas š črko fh (smefhal 7b, fhtéti 8b, hifha 30a, fhoga 54b) in za glas ž črko sh (feshe 8b, béshala 10a, flushiti 19b itd.). Poleg tega rabi tudi v bibliji še fs, ff dostikrat za glas s (predvsem med dvema vokaloma), n. pr. befsédo 7b, obéfsil 26b, pofsékati 58a, mefsum 6b; noffezha 10a, 16a, piffane 20b, Offobének 14b, fetfa 49b, zhudeffa 40b itd.; prim. še prošim v II. delu, 154a. Črko s najdemo v bibliji za glas s le večkrat v besedi gospod, n. pr. Gospud 7b, 11b. — O kaki dosledni in enotni grafični razliki med glasovoma s in z v bibliji govorimo lahko le toliko, kolikor sicer pri Dalmatinu tudi pred l. 1581., t. j. za glas z rabi črko s, za glas s pa navadno f, a med vokaloma boš težko našel sam f, marveč navadno ff ali fs, redkeje š. Nasprotno sta pa glasova š in ž tudi grafično dobro ločena. Kopitar, Gram. 53 piše: So unterschied vor ihm (pred

Bohoričem namreč) Dalmatin das f und s, that aber nicht den Schritt weiter zu fh und sh! Seveda ta Kopitarjev Dalmatin ni naš Dalmatin, marveč Juričič, prevajatelj II. in III. dela Spangenbergove postile (1578), a kljub temu leži v teh besedah že gori omenjena resnica; čudno je, da Dalmatin ni storil koraka do grafične ločitve fh in sh, posebno, ker nas dosledna raba (s = z, f = s) sili k mnenju, da je to razliko v grafiki Dalmatin ne le po vaji rabil, ampak se je tudi zavedati moral.

Za glasovno skupino šč je povsem naravno, da bo rabil Dalmatin v bibliji fh + zh, kar ima tudi Bohorič v svoji gramatiki «fhzh — fhzhym (mejo), vejfhzha (ftrix). Rutheni sic pingunt III.» V bibliji pa najdemo črko fzh, n. pr. I. Pufzhave 8 b, prebivalifzhah 41 b; II. erbfzhino 166 b, hinaufzhina 154 b, odpufzha 154 b, nedopufzha 159 b, pufzhava 109 a, 110 a itd. Le redko imamo fhzh, n. pr. yfhzhe I. 28 a. Tudi pred revizijo najdemo isti znak, Sir. 75: hinaufzhina 8, Mos. 78: Pufzhau: 11 b, prebivalifzhah 57 a, Selifzhe 7 b itd., pisavo, ki jo je rabil tudi Trubar navadno: ozhifzhena Pav. 16 b, vofzhio 39 a; CO: Gofpofzhino 47 b, ifzhemo 10 bs, ifzhe 20 a. Pa tudi že Trubar ima odnosno svojemu pravopisu shzh: obyshzhe CO: 144 b, 145 b, pozhishzhene 27 a, ishzhe 29 b; ishzhem Pav. 32 a (2x), nishzhe T 82: 351, nifhzhe C 50: 95 itd. V tem oziru revizija torej ni ničesar storila, in Bohoričev predlog šč = fhzh stoji osamljen.

Za glas č imamo že od početka slovenskega tiskanja znak zh, n. pr. C50: vezherya 58, peruizh 145, vuzhite AIVa itd. v celem Trubarju z le redkimi izjemami kakor n. pr. C50: dergaci 99 (kar je sploh tiskovna napaka gl. dergazhi 178, 237); CO: Isuelyzani 4a, rifnifzhne 23b, Vezerya 113b; CII: veznim 413; petzhati Art. 18a, kar je vse tiskarska pomota. Znak zh je prešel tudi v biblijo. Za glas c piše Trubar z redkeje (pred i in e; vpliv latinske grafike) c: C50: Slouenzom AIIIa, ferzom 2, 6, 68, diuize AVIIIb; cerkou AIVb, 218, 219; ptice AVa, AVIb, deici 137; CO: fercei 9b, 15b, reci 148b, 149a, 150b itd. Pomotoma najdemo, a le redko, tudi druge znake: CO: klyzhati 64a, Norezh 84b; CII: Diuizh (gen. pl.) 495; Art. konezh 15a, 49as, prauizha 51b, laizha 62a itd. Kakor Trubar, tako rabi tudi Dalmatin pred revizijo in po njej oba znaka: Sir. 75: zeno 80, mladize 101, ferzem 8, Delauez 75 — otroci 11, ferce 91; Mos. 78: konez 6a, famizo 6a, nozoï

15b, 27b, Sonze 16a, zuella 37a — cella 6a, ficer 14b, Ouce 27b; Ogl. Ptizami 1b, Ptizam 2a — cillu 2a, Ptice 2a (4x), 2b, Ptici 2b; Bibl. iz l. 1584: Ouze 3b, famizo 5a, noznoj 11b, 19, Sonze 12a, lyza 19a, zulzo 28b, konza 30a — cillu 6b, ficer 11a, Bogouce 26b, ferci 4b, fercè II. 155b, 158a, 162a itd., kar tudi soglaša z Bohoričem, ki zahteva v svoji slovnici z, gl. „Z, z — pro c latino ante omnes vocales, ut zagati (desperare) zeu (fistula) zilu (integrum) &c.“ poleg c, gl. „C, c — Cerkov Hujus literae poterit esse usus in dictionibus Carniolanis, sicut et in latinis, videlicet ante e & i, ut in voce Cerkov (templum) apparet“. Ta nedoslednost, ki jo imamo od l. 1550. dalje, tudi po reviziji ni izginila.

Za zlogotvorni r piše Trubar znakov er, redkeje ar (terne C50: BIa, derfhati C50: 125 (2x)... parfti C50: AVb), Tulščak: er (sernu 20b, smert 7b...), ar (obarni 130a, gardu 4a), Dalmatin pred revizijo: er, ar (Sir. 75: dershe 10, 11, dersoft 7, gerlu 25...; notar 27, Barsde 83...; Ogl. Vert 2b, Terdnoft 1a, zheterti 1b, zherve 2a, — Parfty 2b). Izgovarjal pa se je prvotni slovenski zlogotvorni r v XVI. stoletju kot ər (le pri Trubarju mogoče pod dolgim naglasom že kot är), t. j. polglasnik + soglasniški r. Ker tudi sicer nosi polglasnik v bibliji gravis, tako ga je dobil tudi tu (a zopet ne dosledno), tako da najdemo za zlogotvorni r v bibliji štiri znake: er, ar (iz prejšnje dobe), in èr, är n. pr. pèrft I. 3a, pärft I. 11a, zherv II. 105b, kardella I. 19a (4x). Tudi pri Bohoriču, ki ima navadno èr, beremo še garmi 13, smärt 59. Enako se je zgodilo tudi s kratkim velarnim zlogotvornim l-om (dolgi je prešel že pred to dobo v ol), ki ga piše Trubar z al, el (redkeje ul in to le za labiali, o čemer tu govoriti, pa ni naša naloga), n. pr. C50: dalge 23, dalfhnikom 23..., omelzhe T57: 214, zhelnuui CII: 93...; tako tudi Dalmatin pred l. 1581, Mos. 78: rekal 1a (2x), mogal 4x..., perneffel 4a (2x); Ogl. rekal 1a (4x), doperneffel 2a, kjer sicer po izgovoru ni bil əl, ampak zlogotvorni kratki l, a ker se je že od nekdanj pisalo vokal + l in ker ta vokal ni bil čist, poln, je dobil tudi gravis v bibliji, n. pr. rekal I. 1a (4x), mogal I. 4a, neffel I. 5b, tekèl I. 11a (2x), Iabèlk I. 187a (2x), 188a, a tudi ne dosledno, prim. pafsil 3b, raffel 16b, jabelk 188a v I. delu.

Velika nedoslednost je ušla očem revizorjev, ker niso za slovenski polglasnik določili enotnega znaka. Trubar ga zaznamuje z a, e, i (o zelo redko), in tako tudi še v bibliji Dalmatin, le da ga (a ne vedno) označi še z gravisom, n. pr. v I. d. gannila 1b, danas 13b, deshiti 2a, 5a, doteknite 3a, fim 3a (3x), 10a, Pefik 14a; — mādli 26b, mēgla 2a (gl. tudi že gori) in vendar je glas, ki ga ta raznolika pisava zaznamuje, le en sam (ə).

Predlog, sestojč iz énega soglasnika, se izgovarja z besedo, ki k njemu spada, kot del te besede in ne kot beseda zase; zato piše tudi Trubar tak predlog vedno z besedo vkup, n. pr. C50: hdrufheti AVIIIa, knam 22, vhisfo 174; Art. Vgofdeh 15a, Scryshi 23a, fmyrom 92a; T81: quom 70, vtim 104 itd. Enako tudi Dalmatin pred revizijo: Mos. 78: vnegou 2a, Vshotoreh 4b, ftem 14b, ksaiemainu 20a, shnimi 26a; Sir. 75: vhisfo 87, smogozhneishim 33, kpridu 128; Ogl. kieidi 2a, vnega 2b. Večkrat se radi fonetičnih pravil izgovora predložni soglasnik asimilira početnemu sledečemu soglasniku in takrat ga Trubar tudi v resnici ne piše, n. pr. fmertyo⁶ (beri: smærtjo) C50: AVIb; ozhitnu inu fastopnimi beffedami gouori Art. 66a (t. j. zastopnimi); Praua Pokura ftoy... Veri Vcriftufa Art. 38as (t. j. veri); inu sobmi shkripali CII: 35 (zobmi), aku ga ti shibo tepesh CII: 351 (t. j. šibo), mnogeteri nadlugi (loc. sg.) CO: 26a (t. j. mnogeteri) itd., in tudi pri Dalmatinu Mos. 78: Te Moshe... fta ona slipoto pobila 15b (t. j. slipoto), filo 18a (t. j. silo) itd. Ti slučaji so dali najbrž povod novemu načinu pisanja; pisatelji so dobro znali, da govore tu geminiran soglasnik (deloma, pri v, so ga tudi pisali n. pr. Trub. fe nemaio ty Verni Vueri fmotyti Ps. 92as; en zhlouik kateri vueliki zhafsti shiui Ps. 93a; vuezher Ps. 115 [t. j. večer] itd.) in to je bilo treba tudi v pisavi naznačiti. Predloga s in v (in po njiju potem tudi k) sta dobila zato apostrof: s', v', (k'), deloma sta tudi brez apostrofa; tega pa ni vpeljala revizija, ampak že pred njo Dalmatin sam, prim. Sir. 75: s'shaloftnim 16, s'framotio 28, s'fmertio 58, s'fuoio 18 itd.; v'ueffeile 26, v'tla 78, v'fourashnika 23, v'uishek 115, 113; k'fromoti 10, k'bogatim 52, k'shpotu 8 itd.; Mos. 78 s'shegnom 47a; v Ogl. ni nobenega apostrofa,

⁶ Debeli tisk znači geminirane soglasnike.

kar pa ničesar ne zanikuje, ker obsega list le dve strani, a poleg stare pisave, imamo tu predlog pisan zase, n. pr. Mos. 78: Sptizami 1b: Ogl. s Ptizami 1b; Mos. 78: Vmoriu 1b (2x) 2a: Ogl. v Moriu 2a (3x), Mos. 78: Kadamu 2b: Ogl. k Adamu 2b. Današnje, fonetično upravičene pisave, namreč s pred nemimi soglasniki, z pred samoglasniki in zvenečimi soglasniki (s posteljo: z ilom, z bogom) tudi v bibliji še ne najdemo; съ se piše vedno s „s“, ne glede na sledeči glas. Pripomniti je še, da se kljub apostrofu še vedno smatra predlog za del sledeče besede že po tisku, ker med predlogom in besedo ne najdemo onega praznega prostora kot sicer na meji dveh besed in da tudi pisava v Moriu Ogl. smatra še v za del sledeče besede, za kar nam znači zopet prazni prostor na meji sicer in tu, dalje pa še v oglednem listu 2a, četrta vrsta od zgoraj v-Moriu, torej ista delitev kot n. pr. ibid. 1a, prva vrsta zgoraj: ftva-ril. S tem je potrjeno to, da znači apostrof podvojeno dolžino predlogov s in v (k se jima je pridružil le radi svoje zunanje oblike: en sam glas), kakor smo gori omenili. Razvoj je torej bil tale: Vmoriu, vMoriu, v'Moriu. Pri tem je treba znati, da je pisava v'Moriu analogična, ker tu ni potreba apostrofa, ker ne govorimo v-ja, ampak le v; iz slučajev, kakor silo, kar bi se moralo pisati pravilno s'ilo, je prešel grafični znak s', v' tudi drugam. Da so res tudi naši pisatelji imeli isto mnenje, ki sem ga ravno omenil, nam dokazuje Bohorič, ki zahteva v svoji slovnici pisavo v'ola, f'inom namesto v'vola, s'finom, t. j. vola, sinom. Kakor je ta predlog izboren (po tem vidimo, da so naši stari pisatelji imeli dobra ušesa), se ga niti sam ne drži; prodrl ta njegov načrt tudi radi tega ni, ker je predlog (s, v) tudi v drugih fonetičnih skupinah dobival apostrof. Včasih, a zelo redko, najdemo to pisavo tudi v bibliji, n. pr. s'mèrtjo II. 159 a.

Pri Trubarju imamo večkrat pisan podvojen soglasnik (tu ne mislim znakov ll za l in ff za medsamoglasniški s), n. pr. CO: rr: poředu 3b, Darruue 8b, farr 1b (2x), obnorrimo 26b, obperre 27b, tarre 30b, tarro 31a, obnorri 45a; Art. obarri 17b, 23b, norre 34a, gorri (loc. sg.) 34a, farr 39b, 65a, 66b, tarre 59a, 71b, verr (gen. pl.) 70a, darru 77b (2x), fperro 105a; -mm: CO: fteimmi 6b, ommye 27b; -nn: shannesh T81: 414; stanni Art. 86b; -gg: naggu CO: 87b; -pp: hippi Art. 47b, Preppouedane 71a; -tt: gottoui

Art. 31b, shtritta CO: 23b; - dd: reddu CO: 11b itd., kar seveda ni v nikakršni zvezi z izgovorom, temveč le kopija tujega pisanja. Tako ima tudi Dalmatin podvojene soglasnike pred revizijo in po njej, n. pr. Sir. 75: molle 75, offertā 42; Mos. 78: gorre 6b (2x), Temme 1a, ganni 1b; Ogl. Temme 1a, Temmo 1a, gannila 1b; Bibl. k. ganni 1b, Temmé 1a, gorré 5a, gorró 50a; Il. gorra 40a, 42b, gorrah 42a (2x)...; posebno pri besedi gora se to zelo pogosto, skoro dosledno dogaja, vendar dvomim, da bi to imelo kako zvezo s kvaliteto vokala o ali pa z naglasom (gl. gori primere z -rr-), prim. Kopitar, Gram. 52: „gorra schreibt er (t. j. Bohorič) mit zwey r: diese Verdoppelung des Consonanten nach o findet sich oft in der Bibel, und meist wenn das o sich im Laute mehr dem a, als dem u nähert, wie boddem (pungo).“

To je vse, kar je omeniti o grafiki; ako podamo tu rezultat, dobimo sledeče:

- 1.) z l. 1581. je vpeljana črka j za glasova j in ĭ (prej i, y);
- 2.) po reviziji piše Dalmatin ji za glasovno skupino -ji- (prej rabi znak ij, y) in za glasovno skupino -ij- mu služi znak ij, y in i + samoglasnik (kakor prej);
- 3.) za naglašeni ê pride v rabo é (vpliv rabe naglasnih znakov je bil tu tako močan, da je znak é že označeval gotovo kvaliteto e-glasu);

4.) vpeljava naglasnih znakov ´ in ` po reviziji;

5.) po l. 1581. piše Dalmatin za palatalni n (in -nj-) znak nj (jn, n) namesto prejšnjega in (n), enako za l' znak lj (jl, l) namesto prejšnjega il (l);

6.) za Trubarjev znak u, ki izraža labiodentalni v, vpelje Dalmatin pred l. 1581. črko v, rabi pa tudi še po reviziji za soglasniški u črko u, kakor Trubar;

7.) po l. 1581. imamo precizno grafično ločitev sičnikov, šumevcev in afrikat:

glas s	se piše s	črko f (fs, ff)	namesto prejšnjega f, s, fs, ff;
" z	" " " "	s	" " s (f);
" š	" " " "	fh	" " sh;
" ž	" " " "	sh	kakor prej sh;
" šč	" " " "	fzh (fhzh)	" " fzh (shzh);
" č	" " " "	zh	" "
" c	" " " "	z (c)	" "

8.) Za stari polglasnik ə piše Dalmatin po reviziji znake à, è, i (tudi še dokaj često brez `) namesto in poleg prejšnjih a, e, i (prim. točko 4.);

9.) po l. 1581. piše Dalmatin bolj dosledno predloge сѣ, бѣ, кѣ z apostrofom s', v', k';

10.) podvojenost soglasnikov je nedotaknjeno prešla tudi v biblijo.

Iz tega vidimo, da je novo (po reviziji vpeljana) tole: 1.) j; 2.) ji; 3.) naglasni znaki; 4.) nj, lj; 5.) delitev sh v fh, sh. Ako imamo pred očmi še Trubarjev pravopis, tedaj je povsem nova le točka 1, 3 in 5 (2 in 4 ima že, čeprav redko, tudi Trubar).

* Oglejmo si zdaj, odkod in na kak način sta prišla Dalmatin in Bohorič do teh novih znakov. Odprimo Kreljevo Postilla Slovenska (1567 l.) in primerjajmo točko za točko. Za j in soglasniški i piše Krelj črko i: iedârce 3b, tolzheio 18a, ruiuli 17a, prudai 4b, tvoi 12a itd., torej tako, kot se je sploh pisalo do l. 1581. Za -ji- piše tudi Krelj znak ij, n. pr. boijfh 50a, nij 51a, Boshijga 51a itd. Naglasna znamenja najdemo že pri njem, in sicer ` in ^, ^ (v adv. celò 2a, iafnò 3a, blisò 9a je le po latinski grafiki) in sicer znači ` polglasnik, n. pr. mànie 2b (2x), 3a, fàffaimo 3b, rècite 13a, 19a, 108b, vâf 28a, 156b, pokoràn 10a itd., torej tudi za zlogotvorna r in l v rabi: fârcu 3a, gàrdi 5b, pèrfi 3b, gèrdò 18a; pàlti 84b, pàlta 59b, kradàl 23a; ` znači dolgo naglašene samoglasnike, a to samo pri ê-ju: rézh 2a (2x), ménim 3b, shivéti 4a, néfo 4b, rèzhéh 74b, ôzhéh 74b, voséh 37a (-éh iz -êchъ, o čemer pa tu govoriti ni na mestu). Raba znakov ^ in ^ nas tu ne zanima. Izjemo dela: s'enim lazhnim shénim shelodcom 66b, nikér 69b, 78b, kjer je lahko opravičiti Kreljevo napako tako, da je -eĭ- v žéĭnim smatral za ê (po Trubarjevi pisavi ei) in da je e v nikér radi sledečega r-a bil kvalitativno enak izgovoru ê pod naglasom v Kreljevem narečju. Za palatalna n, l piše Krelj ni, li: mànie 2b, sazheniam 2b, niegovo 4b, sméfhniave 5b; Semlie 2b, shelih 4a, volia 5a, poštavlien 2a; izjemoma beremo nain 19a, za l pa večkrat tudi le l: isvolenih 4a, pofhila 6a, fteleio 10b. Za glasova v in soglasniški u* rabi Krelju črka v: zhlovestvo 9b, dashevi 17a, drevo 15a, 16a, fkrivnost 2a, b; 3b (2x); Cerkov 5b, ftuprav 2b, 14a, 18b, tresov 34b.

Za šumevce in sičnike najdemo pri Krelju precizno grafično razliko, za glas s rabi črko f, za z črko s, za š črko fh in za ž črko sh, prim. glafnò 2b, Lifizi 63b (med samoglasniki pa navadno ff: uffak 52a, miffal 21b, Offad 68a, 84a, b, laffi 50a); blisò 9a, rasuméti 94b, bolesanijh 67b (a tudi še: kofal 18a); vekfhi 28b, fàrfheni 44a; sheliah 4a, làshi 13b, shribetu 9a, 11b. Krelj je govoril šc in ker rabi za c črko ch (pač le po hrvaščini: vifech 3a, fedech 3a, iesdeoch 9a: priesdeòzh 10b, fpaiozhe 20a, rafteozh 28b), piše za šc znak fch (pričakovali bi fhch), odnosno torej isto kot Trubar in Dalmatin, prim. ifcheta 71b, vofchi 72b, ozhifchen 71a. Za glasova c, č rabi iste znake kot drugi pisatelji: rèci 76a, konàc 17a, Sodaz 17a, Lefiza 55 (2x) b — zhevle 33a, zhedo 156a. Predlogi k, v, s imajo pri Krelju apostrof: v'kravevstvo 57b, s'moimi 73b, k'poftilij 66b itd.

Tako nam ostane kot edina grafična novost po l. 1581. le vpeljava črke j za glasova j in soglasniški i ter ji za glasovno skupino ji, dočim sta vse drugo prevzela Dalmatin in Bohorič iz Krelja.¹ Vidimo dalje, da je Dalmatin sam počasi marsikaj vpeljal po Krelju, tako n. pr. v, ali pisavo omenjenih predlogov z apostrofom. Določiti pa, je li Dalmatin ali Bohorič uvedel j (opomnil bi na to, da parkrat, dasi zelo redko že pred l. 1581. dobimo pri Dalmatinu j, n. pr. Sir. 75: jim 83 [bibl. jim 161a v II. d.]; Mos. 78: pojte 35a [bibl. pojdite I. 24b]), je nemogoče. Rekel bi, da je bil glavni reformator vendarle Dalmatin in to radi sledečega vzroka. Kakor znano, je prevel Krelj samo prvi del Spangenbergove postile, druga dva pa Juričič in da je bil ta Juričičev prevod korigiran (gl. Oblak, Let. Slov. Mat. 1894, 207 sl.). Tam piše Oblak: „Razprava o slovenskih postilah, katero je objavil Elze v Jahrbuch der Gesellsch. für die Geschichte des Protest. 1893, str. 127, pa kaže, da je ravno Bohorič pregledoval in popravljaval Jurišičev prevod. Truberjev pravopis je tedaj v oni dobi (baš pred l. 1578.) bil obveljal tako splošno, da je celo Bohorič, oče novega in racijo-

¹ gl. o tem tudi Kopitar, Gram. 424 sl. K temu je pripomniti to, da je Dalmatin gotovo znal za Kreljevo postilo (Kopitar piše „aber Dalmatin wohl schwerlich [namreč ud literarne opozicije proti Trubarju]; denn sein Pentateuch vom Jahre 1578... ist mit Ausnahme des einzigen Unterschiedes des f und s, den er doch größtentheils beobachtet, ganz Truberisch.“) Pisave k', v', s' v Pent, Kopitar ne omenja, tudi ne, da jo ima že 3 leta prej izšli Sirah.

nalnega pravopisa iz l. 1584., pretil Jurišičev, po Kreljevem zistemu spisan prevod vânj. Tedaj kratko pred drugo izdajo slovenskega prevoda Spangenbergove postile še ni bil Bohorič prodril do svojih poznejših pravopisnih načel in nazorov; to se je zgodilo šele po l. 1578.“ Da je Bohorič, ki s slovenskim pisanjem ni imel opravka in ki v letih 1578.—1581. gotovo ni mislil na izdajo slovenske slovnice, prišel do vreditve slovenskega pravopisja, se mi zdi malo verjetno, nasprotno pa, da je to bil Dalmatin, ki je vedno tičal v teh delih in ki se je, kakor smo videli, že v marsikateri točki povzpел od Trubarjevega pravopisa do onega, ki ga imamo v njegovi bibliji. Mogoče je, da je v marsičem bil pogovor obeh teh mož plodonosen, mogoče, da je Bohorič le odobral to, kar se je Dalmatinu zdelo dobro oziroma bolje in kar je bil njegov svèt; ker pa stoji glede pravopisa Dalmatin že v Sir. 75. in Mos. 78 mnogo bliže bibliji kot postila iz l. 1578., menim, da ni Bohorič „oče novega in racionalnega pravopisa iz l. 1584.“, marveč Dalmatin, do česar je prišel seveda polagoma (apostrofof pri predlogih k, v, s l. 1575., grafična razlika med glasovi s in z l. 1578., med v in u l. 1580., ostalo pozneje). Vzgleđ mu je bil Krelj, ki je slednjič, po štirinajstih letih vendarle zmagal. S tem je povedano, da je šlo doslej preveč slovničarske slave Bohoriču, mnogo premalo pa Dalmatinu.

Oglejmo si še na tem mestu, kako usodo je doživel v reformacijski dobi pravopis, ustaljen l. 1581. Pri tem se omejimo na Trubarjevo postilo iz l. 1595, ki ni verna slika Trubarjevega jezika in njegovega pravopisa, dalje na Znojliškov Katechismus Doctoria Martina Luthra iz l. 1595. in na Hrenova Euangelia inu listuui iz l. 1612. Pričnimo s postilo; tu opazimo 1.) vpeljavo črke j, n. pr. gmajni l. 37, ptujeh 80, erjovezh 138, isvunaj 151; poleg tega pa tudi še i (gotovo je ta prešel v končni rokopis iz predloženega Trubarjevega): meiniti 66, leitah 180, norreifhi 183, Volcie 242, vse v l. d.; 2.) ji: lifsyzhji 237, merdrarji 108, kurbarji 108 poleg y: bofhy (loc. sg. fem.) 229; 3.) naglasni znaki so zelo redko sejani: séno (z eno) 149, ftrupá 61, séme 114, zhlovéki ll. 18 (pomotoma, namesto zhlovéki), gorré 200, befsédi 212, ferratan 189 (pomotoma namesto ferratan); 4.) imamo nj: Kamenje 69, ognjeni 79, ejnjati 193, femnju 190 poleg in: vain 154 in potem še kontaminirano pisavo in + nj > inj, jnj, n. pr. sna-

meinje 8s, 10, 34, 46, 76, 107..., mainje 113, 114, odtejnje 41 itd.; namesto lj pa skoro dosledno jl (il): krail 48 (2x), dajle 52, krajleftvu 86, 9i; 5.) razlika med v in u: shiveo 16, uvidesh 139, fluvefsom 185; prau 32, lashniu 71, 72; 6.) razlike med s/z, š/ž nimamo v postili, n. pr. fnopike 115, obfjana 115, 131, Vafsizi 96, poštelo 193, ofsat 130; — snamenje 70, saliga 61, tresliu 248: fnaminje 77, lubefne (gen. sg.) 216 (2x), reifsejozh Mez h 237, Refbuinik 282, ifsegnal 168 (2x)...; verujefh 157, huifhi 308, uvidesh 139, shentavez 92; — fhelodzu 177, tefhefhi 122, fhaloftch 215, lashami 244, shenam 9, 10, 248 (2x) itd.; 7.) k, v, s imajo apostrof: s'lashami 244, s'fluvefsom 185, s'mojemi 7, a poleg tega imamo ravno tako pogosto staro pisavo: vfovraftvi 178, fdobrim 11b, vluffti 186, vsne (v snu) 254, klashniku 95, in pa, a zelo redko, po Bohoričevi zahtevi: v'Erti (v vrtu) 247 (2x), vEzherji 303, s'karbami 67 (s skrbmi). — Moremo torej reči, da je pri- in popravljal Trubarjev rokopis postile za tisk, dober poznavalec Dalmatinove biblije, a zelo slab slovničar, ker se mu o pravopisnih pravilih, izpeljanih v Dalmatinovi bibliji, še sanjalo ni, radi česar je popolnoma zmešal oba pravopisa, Trubarjevega in Dalmatinovega.

Znojilšek in Hren pišeta 4.) Oba j: Znoj.: jeft 1 (2x), 6 (3x), jedil 144, 145 (2x), vejfh 45, jesdi 10, daj 126, tédaj 208, tukaj 18 in poleg tega še (redko) i, a le za soglasniški i: nei 8, obadveih 48, neimafh 56, 57; Hren l: vérujo 13a, 33a, erjovezh 103a, jejce 89a, jimej 102a, nozoj 67a; tako tudi ji: Znoj.: Boshjim 81, vezherji 15, 17; Hren: ptuji 119b, jimej 102a (2x) poleg ptuih 119b. 2.) Oba imata naglasna znamenja, Znoj.: semlé 29, Svetá 31, Ludjé 140, Vranúm 190, Serzé 121, bešéd 138, teftù (nam. teftú) 150; Hren: zhéde 10a, zhlovéfhkiga 6a, kolénam 106b, vèrvjó 61b itd.; polglasnik ima ` , kakor pri Dalmatinu: Znoj.: dèsh 114, fèn 202, Pèkla 92, Hlapèz 112, 165 — tèrpé 8, mèrtvi 10, 68, fkàrb 32 — sdolbèl 20, mogèl 20; Hren: vsàmite 81b, kèffali II. 12a, rèzi II. 26b, vùn 40b (2x), 41a (2x) — vèrvjó 61b, Mèrlifzhu (= grob) 78a — priatèl 67a, 88b (3x), ta slednja beseda je pisana seveda le po tradiciji. 3.) Znojilšek piše nj, nasprotno pa jl, za -lj- pa lj(l): Gospodnje 25, fanja 29, manje 33, sazhenjal 35; krajlou 9, 82, dajle 34, bujl 24,

nevolo 51; vefseljé 40, vefselé 151. Hren pa ima nj, jn, jnj in lj, l: odrefhenjé 18b, snaminje 13b, njegovu 55a; kamejne 37b, 45b, majné II. 23a (2x); potèrplejnje 4a; vefseljé 10a, 15a; voló 106a, semlo 55b. 4.) Razlika med v in u obstoja, Znoj. prepové 51, zhlovéku 144, Drivefsa 144; za soglasniški u piše poleg u tudi že v: rouna 21, 25, delouni 31, prou 49, 120; prov 120, molitov 114, zherv 65, resovmèl 36, Molivci 118, to je prvi korak zblízanja pravopisa z ozirom na j za glasova j in soglasniški i (posamezne slučaje ima tudi Trubarjeva postila: prav I. 158); enako tudi Hren: drivu 5b, zhevleu 8a, Vivuda 20b, fkrovne 31b, njegovu 55a, 97a. 5.) Glasovi s, z, š, ž so ločeni v grafiki kot f (fs, ff, ß), s, fh, sh pri obeh; Znojilšek ima kot izjemo le vushefa 8b nam. vufhefa. 6.) Predlogi k, v, s imajo pri obeh apostrof; Znoj.: s'pota 33, v'pota 193, k'njemu 114; Hren: s'kamenjem 13b, v'kolnim 34a, k'górram 68b. — Kakor Dalmatin, piše tudi Hren besedo gora dosledno z -rr-: gorra 42a, gorró 38a, 43a, 53b (acc. sg.), gorri (loc. sg.) 16a, gorré (acc. pl.) 33b in ima podvojeni konzont še v koppèl 10b, Sàbbota 74b, nórre II. 38a (2x), b (2x). Pri Znojilšku in Hrenu imamo torej verno sliko pravopisa Dalmatinove biblije.

Dalje zasledovati pravopis starejših slovenskih pisateljev, ne spada več v naše poglavje; s tem slednjim smo hoteli samo pokazati, da je veliko Dalmatinovo življensko delo, biblija, s svojim pravopisom dosegla to, česar ni mogla doseči mala Kreljeva postila, namreč: izpodrinila je pomanjkljivi pravopis Trubarjev. Koliko zasluge pa ima pri tem Bohoričeva slovnica kot tiskana knjiga, je težko reči; po mojem mnenju ne prevelike.

II. Glasoslovje. Trubar piše za tuj -a, -e (cksl. тоуждѣ. чоуждѣ. штоуждѣ) vedno ptuj, n. pr. C50: ptuy 8, ptuye 239; T57: ptuih 51 (2x), ptuim 86...; T60: ptuim c 4a, ptuiga 22b; Art. ptuih 47b; CO: ptuim 2a, ptuie 52a; Ps. ptui 106a; Pav. ptuy 15b, 36a; CII: ptuie 399; T81: ptuy 176, 202; T82: ptuy 473 itd. Krelj ima tuym 61a, tuim 67b; Tulščak: ptuimi 14b, ptuio 26a, ptuih 27a, 61a; Znojilšek: ptuim 84 in Hren: ptuji 119b, ptuim 95b, ptuih 95b. Tudi v Dalmatinovi bibliji imamo pt-, n. pr. I. ptuji 8a, 24a, 46b, ptuih 10a, b; tako tudi v Sir. 75: vptuie 44, Mos. 78: ptuij 15b, ptuih 69a, kar še danes večkrat beremo; le enkrat bereš

v Sir. 75: tuij (nom. pl. masc.) 3 in še to je potem popravljen. v ptuji Bibl. II. 154a. Nastane vprašanje, kako si razložimo ta pt-, ko je vendar prvotna slovanska oblika *teudios (gl. etimologijo n. pr. pri Vondráku, Slav. Gram. I. 100), kar more dati v slovenščini le tuj. Tudi današnja narečja imajo samo t-: tuj, tujc v Borovnici, Hotedršici, Nevljah, Selo pri Bledu, Vinica v Beli krajini, tūjci (Drstela na Štajerskem), tūji (ogr.-slov.). Povsod torej le t- in pt- je v resnici popolnoma nerazumljivo in tudi fonetično na noben način ni mogel pt- nastati iz t-; tudi je izključeno, da bi prehodno obliko tvoril *ptuj z glasom pt, kakor ga imamo n. pr. v danski interjekciji ptoi. Radi tega mora ležati vzrok tej pisavi drugod. Slov. ptič, ptica imata prvotni, etimološko opravičeni p- (cksl. рѣтиштѣ, рѣtica; spada k lit. putýtis = mlada žival, mlad ptič); po izpadu polglasnika se je pt asimiliral v t: tič, tica, kar je navadna oblika v današnjih narečjih, n. pr. tǎč, tíca (Borovnica); tǎc (Rezija), tu tudi še ptǎc, ptǎc; tǎc (Cirkno); tǎc, tíca (Kras); tǎč, tíca (Hotedršica); tič, tičica (= Bellis perennis; sv. Barbara v Slov. Gor.); tičica (Sela v Belikrajini). V starejši dobi imamo pri Trubarju: ptice C50: AVa; T60: 12b; T82: 52, 146, 149, 516; ptyce Art. 74as; CO: 132b; CII: 125, 127; T82: 22, 29; ptyzhy T82: 336 (adj.); Tulščak ptizhice 42b, ptizam 118a; Dalmatin, Bibl. I. Ptizami 1b, Ptize 2b, Ptici 2b; Trub. post. iz l. 1595: ptyzhe II. 186; Stapleton: ptize 11, ptice 13 in tice 45; Skalar: tize 283a, tizhe 230b, tizami 214a; Rogerij I. tyzi 25, tyza 29; II. ptize 354, 356; Pohlin: tiza 250. Gori omenjena asimilacija se je vršila torej nekako ravno v XVI. stol., za kar govori še posebe vtyza (prim. k temu še ogr.-slov. ftič, ftica) pri Trubarju R58: aIIb, kjer je asimilacija šla druga pota. Najbrž se je v tem času govorilo oboje ptica in tica in tako je Trubar menil, da je tudi tuj nastalo iz *ptuj, mogoče celo, da je pod vplivom paralelnosti ptica: tica v resnici tudi živi jezik k tuj tvoril ptuj. Da se je govorilo tuj, o tem pričata Krelj in Dalmatin.

Glasovna skupina šč je po nekod, predvsem na Gorenjskem, po asimilaciji prešla v š. Trubar piše navadno šč, le redko š (n. pr. odpushane C55: H7b, Gofposhina CO: 10a, dopushena CO: 68b, Gosposhine Art. bIVa, ozhishene CII: 440), kar je slišal v Ljubljani, saj njegov domači govor še danes govori šč. Dalmatin piše v Sir. 75: odpusha 10, nedopusha

62, kar je popravil v bibliji: odpufzha II. 154b, nedopufzha II. 159b.

Začetni čr- se priliči često v č-, tako imamo n. pr. za črêvo na Gorenjskem čwo. Zanimivo je, da ima tudi Trubar č- do l. 1582, kjer prvič beremo pri njem tudi čr-. Letnica je tako zapeljivo blizu reviziji, da bi človek skoro si upal kaj sklepati iz tega. Primeri: zheule R. 58: TIIa; CII: 181; T82: 499, 533; zheuleu CO: 79b, 80a; CII: 199; zheulou T82: 134; zheulu T82: 233; zheul Ps. 109b; — zhreule T82: 9, 307; zhreuleu T82: 37, 276, 341; zhreulem T 82: 362; zhreua T82: 471; zhrede T82: 217, zhreide T82: 217; Trub. post.: zhrejdo 31, zhrejda 35, 35s v I. delu; Znojilšek: zheule 86, zheuli 127; Tulščak: zhrede 95a; Krelj: zhevle 33a, zhedo 156a, zhredo 40a. Biblija ima čr- tudi tam, kjer beremo v prejšnjih Dalmatinovih tiskih le č- n. pr. Sir. 75: zheula 205: Bibl. II. zhreula 172b; prim. še Mos. 78: zhrede 28a: Bibl. I. zhrede 20b; v Bibl. zhreule I. 35b, 42b; zhrevleu II. 111a; zhreuleu II. 113a. Obratno piše. Mos. 78. zhres 29b, kjer stoji v Bibl. I. zhes 21b, kar je navadna oblika protestantskih pisateljev. Mogoče je, da je r najprej izpal v črevelj, in sicer po disimilaciji likvid.

Skupina dl: ker so vsi pisatelji XVI. stol. Kranjci, pride tu v poštev le -dl- v part. prät. act. II. Oblak, Arch. f. slav. Phil. 19, 323 sl. (gl. še Mikl. Gram. I. 343) je na kratko skušal dokazati, da je -dl- v teh oblikah prvoten in ne analogičen (po sedanjiku), kakor se je splošno mislilo (gl. n. pr. Baud. d. Court. Boh.-pos. govor, str. 50, § 3). Oglejmo si, ali ima Oblak prav in v koliko. Starejši pisatelji nam nudijo sledeči material: Trubar: dl imamo v ieidell C50: AVIb, AVIIIa, B1a (2x); ieidel C50: 221; P57: m2a; CII: 332, 368; T81: 92, 151; T82: 339 (2x), 357, 390, 517; ieidil P57: 14a, b (2x), m1a (4x), p2a (2x), x3a; Ps. 94b, 123b, 141b; padel T57: 214, 224, T82: 300; kradal Art. 70b; kradel Pav. 16a, 81a; CII: 126; Ieidlil CO: 142b; poftedli 3a, dopadlu 11a v Pav. Sicer imamo pri Trubarju le -l-: ieilli C50: AVIIa; ieili P57: k1a; Ps. 47b (2x), 112b; T81: 86; T82: 338, 340, 390, 391; ieila T60: d3b (2x); ieilla T81: 320; ieilu CO: 85a; yeli Ps. 141b; fnil Ps. 144a, fneli CII: 385; sneila CII: 385; klali P57: i4a; klal CO: 56b; dopalu P57: 13a, T82: 59; dopallu Pav. 36a; dopal P57: i3b, u3b; T81: 51, 79 (2x), 148; dopala Pav. 12b; pal T82: 296; pala

P57: m2a; T57: 18; T60: d3b; CO: 56a; Pav. 58b; T81: 31; T82: 26; palu T57: 36 (3x); Ps. 108b; T81: 51; T82: 52 (3x), 146 (2x), 147 (2x), 260, 261 (2x); pali Ps. 47b, 113a; Pav. 69a; CII: 280; pale Art. 79Ba; CO: 55b; pall CO: 169a; fapopal CO: 57a; Pav. 30b, 48b; T81: 194, 221; fapopali T82: 190; popali T82: 93; fplela P57: m3a; fpleli T57: 319; T82: 453; kral CII: 142; okral Pav. 80b; vkral Pav. 80b; vkrala CII: 259, krali T60: d1a; CII: 120; P57: n1a; ukrali CO: 52a; vkrali T60: c4b; T82: 131; prebol P57: cc2b; R58: XIVa; Art. 15a; CO: 62b; Ps. 77b; boli T57: 322; T82: 458; bollu Ps. 132a; poffeli T57: 9; T60: 12b; R58: NIVb, QIIa: Art. 42b; CO: 88b; Pav. 53b, 54b, 76b; poffeili CII: 51; gneli T57: 205/6; T82: 288; zueli CO: 38b; Ps. 170a; poffeili CII: 14, 72; feile T82: 129; feili T82: 140; Juričič, Duh. pes. iz l. 1563: prebodl 127, padli 177, dopadlu 84, poffeidli 41; Krelj: gl. primere pri Oblaku, l. c. str. 324—5; Tulščak: padel 113b, 118a, 127a; padli 72a; sapopadli 87a, 113a — ieili 122b; Znojilšek: padèl 14, padel 71, jedil 144, 145 (2x), v'gnjedèl 22; Trub. post. II.: kradel 26, 81; vbodel 143; sapopadel 28, padel 38, 83, zvejdli 28, fpledli 261, 264 — sapopal 28, popal 33. Pri Dalmatinu vidimo, da je -dl- prodrl šele v bibliji, n. pr. Sir. 75: obieilu 160, dopallu 213, dopalu 214 proti Bibl. II.: objédlu 168b, dópadlu 173a, dopadlu 173a; Mos. 78: ieila 3a, b; 15b; fneila 34b; ieili 14b, 29b; plela 3a; pali 11a; dopala 17b, 32a; vkrala 28b, 29a; vkral 28b, 29a; zuella 37a itd. proti Bibl. I.: jedla 3a, 11b; jédla 3a (2x); fnédla 24b; jedli 11a, 21a; pledla 3a; padli 8b; dopadla 13a, 22b, vkradla 20b, 21a, vkradèl 20b, 21a, zvèdla 26a itd. Redkeje nahajamo -dl- že pred revizijo: Mos. 78: poffeidlu 18b, vkradil 29a (2x), feidla 29a, predle 80b (2x). Primeri še v bibliji I.: pledla 3a, padla 3a, jédil 3a (5x), 25b, vpadle 5b (3x), padèl 9a; 10a, b; padel 9b; popadla 11b; fédla 13a (2x), poffedlu 14a, padil 22a itd. itd. — Iz tega vidimo, da ima pri Trubarju skoro izključno le nom. sg. masc. -dl- in tako do Dalmatina, ki je v bibliji vpeljal -dl- v vse oblike, ki jih odslej najdemo pogosto (gl. Trub. post. in Znojilška). Asimilacija dl (dɫ) v l (ɫ) je čisto umljiva (d je β0°, l pa β1°, torej se jezik pri obeh glasovih dotika gornjega neba na istem mestu), reči pa moramo, da je bila

(ako hočemo primerom pri Trubarju dati pravo moč) ta asimilacija v Trubarjevem času že izpeljana, da, gotovo že v istem času, ko je iz šidlo, kridlo postalo šilo, kriho. Zakaj je torej -dl- ostal v nom. sg. masc. part. prät. act. II. marsikod še do danes, n. pr. padu, jedu, krađu (Bled); padov, jiedov (Rož. dol.); ùkrädu, gn¹ädu (Poljane nad Škofjo Loko); jidu (Cirkno); codu, pledu (Idrija); padu, ukrađu (Hotedršica, Ljubljana); kradal, jidal, jidou (Rezija)? Kako to, da ga drugod zopet nimamo, n. pr. bòw, pòw, jù, snù, usù, plela (Borovnica); pòw, pálu, jeilu, cvələ (Raščica); gnew, gné¹ta (Horjulj); kròw, krála, cvòw, cvəla (Postojna); kròw, pòw, pálo, priélo (Kras); pläo, cväo, sòo s!, préla, sèila s! (ogr.-slov.)? -- Ni verjetno, da bi bil -dl- v vseh teh oblikah analogičen, že radi tega ne, ker je nepojmljivo, zakaj bi se vrnil -d- sedanjika najprvo samo v nom. sg. masc. Vse druge oblike tega deležnika imajo prvotno-slovenski -dl- med dvema samoglasnikoma; prvotni kradlъ, bodlъ itd. pa je dal v slovenščini kradl, bodl;¹ tu, v nom. sg. masc. nimamo torej dl-a, ampak dl, ki je šel seveda svoja pota. Trubarjevi gori omenjeni nominativi so torej stari. Ker so vse druge oblike tega deležnika imele od dobe, ko je šidlo prešlo v šilo, le -l- (-l-), je umevno, da je tudi nom. sg. masc. se slednjič priličil tem oblikam, drugič pa je tudi on lahko vplival na druge oblike. Cel razvoj je torej sledeči: prvotno je padl, pála, pálo (gl. Trubarja); I. analogija (nom. sg. masc. ji podleže): pal, pála, pálo (vpliv glagolov brał, brála, brało; dał itd. ni izključen pri tem); II. analogija (ostale oblike podležejo nominativu sg. masc.): padl, pádla, pádlo. Kako se dele v tem oziru današnja narečja, gl. Oblak, l. c. 323. Prišli smo torej do malo drugačnega rezultata kot Oblak; -d- je v našem slučaju prvoten le v nom. sg. masc., drugod pa je analogičen. — Dalmatinova in Bohoričeva rojstna tla ne spadajo v krog narečij, ki poznajo -dl- v part. prät. act. II. Pomisliti pa je treba, da sta Dalmatin in Bohorič mnoga leta preživela v Ljubljani in Dalmatin še na Gorenjskem, kjer sta slišala -dl-. Mogoče je tudi, da je i v tej točki vplival na nju Krelj, da sta pri reviziji vpeljala -dl-.

Dolgo naglašeni o je v dolenskih narečjih prešel v u (gl. Cvetje, III. 8—12), in tako ga piše tudi Trubar, pa tudi Dalmatin še često,

¹ l znači kratki, velarni, zlogotvorni l.

prim. Bibl. I. vduva 25a, spumni 26b, Bug 27a, musg 30a; II. ukna 109a, fpul 42a itd. Večkrat pa je popravljen u prvih Dalmatinovih tiskov v bibliji v o, kar je lastno gorenjskim narečjem, n. pr. Sir. 75.: Mui 1, 28, 99 (2x), 124; htuiumu 76, 77 (2x); muiga 224; modruft 4; puidè 5, 6, 10, 11, 14; puiti 47 (2x), Bugu 8; puldan 145; Mos. 78: okuual 82a (3x) itd. proti Bibl. II.: Moj 153b, 156a, 162b (2x), 165a; h'tvojmju 160b (3x), tudi v Sir. 75: h tuoimu 77; mojga 174a; modroft 154a; pojde 154a (2x), b (2x); 155a; pojti 158a (2x); Bogu 154b; poldan 167a; Bibl. I. okoval 60a (3x). Vendar ne moremo reči, da tiči v tem že početek neke gotove ustaljenosti književnega jezika, kjer je slednjič zavladal gorenjski o, kajti ravno tako često najdemo primere, kjer stopi v bibliji u na mesto o-ja starejših Dalmatinovih tiskov, n. pr. Sir. 75: mladofti 30, daroui 6, Bogu 10, Bogom 40, fpone 26, vboshtuu 55, vrozhòftio 60, valoue 123, Duhoui 144; Mos. 78: Vmoriu 1b, 2a, gouoril 4a, meffom 8a, Poile 9a, gdo 46b proti Bibl. II.: mladufti 156b, daruvi 154a, Bugu 154b, Bogom 157b, fpune 156a, vbufhtvu 158b, vrozhuftio 159a, valuve 165a, Duhuvi 167a; I: v'Murji 1b (v'Morji 1b; Ogl. ima vedno vMoriu 2a (3x), govuril 3b, mefsum 6b, Púle 7a, Gdu 32b itd. Tako kaže tudi ogledni list Sapuvid 2bs proti Mos. 78: Sapouid 2bs. Imamo torej tudi po reviziji še isto kolebanje med o in u kot že pri Trubarju, prim. Bogom 16b, Bugom 16b, 17a, 18a, 19ab; Otruzhizh 28a, Otrozhhizh 28a, b; pokorni 62a, 63a, 64b, pokurni 42b, 43a, 47b v CO in drugod.

Vokalna redukcija se nam kaže pri Trubarju le redko in ne toliko totalna, kot parcijelna, asimilacijska, n. pr. C50: ftonouito 215, forote 114, 190 i. e. Tozadevno imamo pri Dalmatinu v njegovih delih razlike, gl. Sir. 75: priglihati 105, 127 (2x); iutrino 182; knezhemer 128; rinil 226; k'fromoti 10; kaku 10; prau 55 (2x); rasdira 12; Mos. 78: ftonouitu 12b, net 36a (2x), nekar 75a, 78a, ofromotil 30b, pershel 78a, neperpelam 40b, Soroto 68b, forote 68b, iemenoual 78b, nesai 15b, ferouiga 58a itd. proti Bibl. II.: pèrglihati 163a, 165a (2x), jutèrnjo 170a, knizhemer 165b, rinel 174b, k'framoti 154b, koku 154b, prou 158b (2x), resdira 154b; v I. d.: ftnovitu 9b, nit 25b (2x), nikar 55a, 57a,

framotil 22b, prihfàl 57a, napèrpelam 28b, Siroto 49a, firote 49a, imenoval 57b, nasaj 12a, firoviga 42b itd. Tudi v tem slučaju ne moremo govoriti o kakem napredku po reviziji; deloma imamo res namesto dial. oblik v bibliji že one, ki jih etimologija zahteva (n. pr. Siroto: Soroto), deloma pa tudi obratno (n. pr. koku, prou: kaku, prau). Redukcija se nam kaže v bibliji izražena v istem obsegu kot prej pri Dalmatinu (prim. v bibliji dëm I. 12a (2x) (naglasni znak je pomota; pravilno bi bilo dëm) poleg dim I. 47b (2x); mumu I. 42b poleg mimu I. 42b (2x), 49a, 57b, 58a (ta oblika je navadna v bibl., dočim ima Mos. 78 vedno le mumu 2b, 14a, 29b, 35a, 58b, 79a [2x] . . .); prim. še v II. d. Soroti 30a, Sorotam 31a, forote 34b, Sorote 37b itd.

Zveneč soglasnik preide pred nemim v homorganskega nemega, ki ga Dalmatin tudi piše, v bibliji pa nedosledno po etimologiji popravlja: Mos. 78: glatku 73b, 84a, slatkimu 74b, 75a; Sir. 75: flatkiga 221 proti bibliji: gladku I. 54a, glatku I. 61a, fladkimu I. 54b, flatkimu I. 55a, fladkiga II. 174a.

III. Oblikoslovje. 1.) Dočim rabi Trubar in sploh protestantski pisatelji samostalnik gospod kot moško i-deblo, najdemo pri Dalmatinu dvoličnost; v Sir. 75 je gospod moško i-deblo, v Mos. 78 in v Bibl. pa že moško o-deblo: Sir. 75. Gospudi (gen. sg.) 4, 9, 10, 70; (dat. sg.) 46, 58, 221; (loc. sg.) 116; na vseh teh mestih ima Bibl. II: Gospuda 154a, b (2x), 160a; Gospudu 158a, 159a, 174a; pèr Gospudu 164a; v Mos. 78 imamo: gen. sg. Gospuda 4a, b; 64a (poleg Gospudi 3a [2x]); dat. sg. Hgospudu 24b, Gofpudu 67b, Gospudu 4a.

2.) Nom. sg. fem. komp. se je prvotno končeval na -ši (prim. Trubar: CO: teshkeishi 141a, 150b, tesheshi 147b; analogično tudi nom. sg. neutr. CO: krazhishi 154b, fuheishi 154b poleg teshkeishe 154b), potem pa prevzel po a-deblih končnico -ša; -ši najdemo često pri Dalmatinu pred revizijo, v bibliji pa je popravljeno v -ša, n. pr. Sir. 75: ta ner leipshi Modruft 5 proti bibl.: ta ner lepfha Modruft II. 154a; ona ie shlahtnishi 30: ona je shlahtnifha II. 156b; taku ie dobra beffseida bulshi 72: taku je dobra befféda bulfha II. 160a; Mos. 78: Inu kazha ie bila kunshtneishi 3a: Inu kazha je bila *modréfha 3a (na robu: *kunshtnifha); prim. še neutrum; Sir. 75: tu ie bulshi: Bibl. II. tu je

bulfhe 155a; on na ner huishi islaga 48: on na tu ner hujfhe islaga II. 158a; enu brumnu dete ie bulshi 63: enu brumnu dete je bulfhe II. 159b itd.

3.) Nom. acc. plur. neutr. o-debel je po a-debilih prevzel končnico -e (gl. Oblak, Arch. f. slav. Phil. 12, 27 ff). V drugi polovici 16. stol. najdemo -e šele pri sestavljeni sklanji, ne pa že tudi pri samostalnkih. Oblak, l. c. navaja sicer dve obliki na -e pri samostalniku iz Trubarja in eno iz Krelja, namreč: diane v t. p. d. II. 52 in nebeffe III. 144 in pri Krelju dianie 66b. Prva oblika nam kaže le preglas a v e za omehčanimi glasovi, ki ga ima Trubar v obilni meri, n. pr. CO: poshilem 1b, 36b, 61a, 67a, 75b; taye 24b; diane (gen. sg.) 26a, preftaule 55b itd.; tako beremo tudi v CO. acc. pl. neutr. na -e: Te nauke, Troshte inu opominanie... pokafati 130b; nebeffe je tiskovna napaka (predidoča dva zloga imata -e-); tudi Kreljevo dianie je znabiti le preglášena oblika, dasi so te pri Krelju bolj redke: ponuieio 31a, prodaiie 86a. Tudi Dalmatin pozna e-oblike le pri sestavljeni sklanji, n. pr. Sir. 75: negoue vufta 60; mlade iagneta 205; Mos. 78: fedem druge leita 26b; leita bodo prishle 38a; jest lete moie zhudeffa... fturim 56b; v bibliji najdemo na teh mestih organične končnice: njegova ufta II. 159a; mlada Jagneta II. 172a; lejta bodo prifhla I. 27a; jest leta moja zhudeffa... delam I. 40b; nasprotno pa beremo tudi še v bibliji: v'téh fedmih dragih létih, katere bodo... prifhle I. 27a kakor Mos. 78: vteh fedmih dragih leitih, katere bodo... prishle 38b.

4.) Dat. plur. neutr. o-debel je privzel zgodaj končnico -am (gl. Oblak, Arch. f. slav. Phil. 12, 45 ff). Oblak se čudi, da Trubar te končnice ne pozna; meni je znan iz čelega Trubarja le en sam slučaj: dellam T57: 205, ki je najbrž, ker je tako osamljen, tiskovna pomota. Dalmatin ima pogosto -am (gl. Oblak l. c.) in včasih, a popolnoma nedosledno, postavi -om za prejšnji -am, n. pr. Sir. 75: Nebefsam 227: Bibl. II. Nebestom 174b; pa tudi obratno: Mos. 78: kvratom 80b: bibl. k'Vratam 59a; Nebeffom 55b: Nebeffam 39.

5.) Končnico -i v dat. loc. sg. masc. in neutr. o-debel zamenjuje biblija večkrat z -u, najdejo se pa tudi obratni slučaji, n. pr. Sir. 75: kpridi 81, h'Bugi 225: Bibl. II. h'pridu 161a.

h'Bugu 174a; Mos. 78: diaini 18a, fueiti 9a, iutri 11a, vezheri 11a: Bibl. I.: djanju 13b, fvejtu 7a, jutru 8b, vezheru 8b; Sir. 75: vmeiftu 28, po Meiftu 36, vferzu 51; Bibl. II.: v'Mefti 156a, po Méfti 157a, v'ferzi 158b; Mos. 78: Vmoriu 1b, 2a: Ogl. vMoriu 2a (3x): Bibl. I. v'Murji 1b (2x).

6.) V instr. plur. masc. in neutr. o-debel se končnica -i nadomesti v bibliji z -mi, n. pr. Sir. 75: brati 103, fofseidi 103, vuffi 128, 222: Bibl. II. brami (pomota za bratmi) 163a, foffedmi 163a, uftmi 165a, 174a; Mos. 78: brati 22a, 34a; Synuui 56b, fpafsy 74a, Gouedi 56: Bibl. I. bratmi 16a, 24a; Synmy 41a; s'Pafmy 54b, Govédami 41a.

7.) bode v starejših Dalmatinovih tiskih je pogosto izpremenjen v bibliji v bo.

8.) Kračje oblike III. plur. präs. se nadomeste z daljšimi; Sir. 75: perpraue 11, odftope 50, fe... obeiffe 75, huale 133, 159, mifle 166: Bibl. II. pèrpravio 154b, odftopio 158a, fe obefsio 160b, hvalio 165b, 168a, miflio 170b itd.

9.) Refleksivni zaimek je popravljen pravilno v Bibl.: Shene... fo predle s'fvojmi rokami 59a; Mos. 78: Shene... fo predle shnih rokami 80b; Ti fi... preroke sa fabo poftavil II. 173a: Sir. 75: Ti fi... preroke sa tabo poftavil 212; fo molili h'Gospudu, fvojmu... Bogu II. 174a: fo molili h'Gospudi nih... Bogu Sir. 75: 221 itd.

Kar se oblikoslovja tiče, lahko rečemo, da se pri reviziji nanj ni oziralo prav nič. Malenkostne izpremembe nimajo nobenega znaka doslednosti na sebi in jih najdemo že prej pri Dalmatinu in Trubarju.

Spolnik. Da je spolnik le vpliv nemščine, o tem govori že Bohorič v svoji slovnici, prim. Kopitar, Gram. str. 214. V tem oziru je Trubar dosti zagrešil in Dalmatin mu je v svojih prvih delih popolnoma sledil in tako skozi do revizije, prim. tekst na priloženih slikah, ali pri Sir. 75: ie ftudenez te Modrufti 4: Bibl. II. je Modrufti ftudenez 154a; Mos. 78: ie dial htimu Gospudu 4a: Bibl. je djal h'Gospudu; vti Desheli Nod 4a: v'desheli Nod 4a; tíga kouazha 4b: kovazha 4a;

Letu fo te Buque 4b: Letu fo Buqye 4a; na ta fedemnaifiti dan tiga drusiga Meifza 6b: na fedemnajfti dan drusiga Mefza 5a itd. Istotako najdemo še v oglednem listu celo kopo spolnikov. Revizija je tu marsikaj pomela, a spolnik ni izginil — bil je preveč vkoreninjen v literaturi in pisatelji-prevajalci so se ga nehote držali radi nemške predloge. Tako ga imamo, dasi v mnogo manjšem obsegu, tudi še v bibliji: je on ta Sklep njegove bedre doteknil 21b, s'oftrim tiga Mezha 23a, is tiga Oblaka 50a itd. To reformo je vpeljal pač — saj to se lahko spozna iz njegovih besed v slovnici. — Bohorič.

* * *

Različne druge izpremembe najdemo še v razvoju postanka Dalmatinove biblije. V izdaji l. 1578 in v Sir. 75 ima vsako poglavje na čelu kratek pregled sledečega poglavja (prim. na koncu pridejano IX. poglavje iz Siraha), kar manjka že v oglednem listu in potem v bibliji. Tudi ima biblija vse polno pripomb in kratkih razlag na robu in v tekstu, mnogo več kot Mos. 78 in Ogl. Različne izpremembe med Mos. 78 in Ogl., ki sploh nima nikakršnih razlag in pripomb (n. pr. Mos. 78 ima k „Duh Boshij ie leital nad Vodami“ dve opazki na robu, eno k „Duh Boshij“, namreč „tu ie S. Duh“, kar biblija še natančneje pojasni „ta Duh je bil sam sveti Duh, tretja perfona Bogastva“ in k „leital“ pripomni „Heb: fe ie gibal“; biblija ima tu drug prevod „fe je resproftèrl“ s pripombo v tekstu „ali refhiril, kaçòr ena Kokalniza zhes lajza peruti resproftira, je greje inu leshe: vetus translatio habet, ferebatur“. Takih in enakih razlik je mnogo od l. 1578.—1584.), a to morda le radi tega, ker je le ogledni list, so n. pr. sledeče: Mos. 78 ima večkrat na robu drug izraz, ki naj popolnjuje ali pojasnjuje onega v tekstu; v kazalo^l stoji pred tako besedo zvezdica: *fyale 1b (na robu: *Suetile), *doperneffenu 2a (na robu *dokonanu), *resmakala (n. r. *Roßila) 2a, is *Parfty (n. r. *Praha) 2a, *okuli nega (n. r. *poleg) 2b, *saperl (n. r. *napolnil) 2b: povsod tu ima Ogl. le besedo brez pripombe: fyale 1b, doperneffenu 2a itd. Imena rek, ki jih navaja sv. pismo v II. pogl. 11—15 so v Mos. 78 tolmačena: Pison (n. r. Pison) Gāges Vindij), Gihon (n. r. Gihon) Nylus

Vegipti), Idekel (n. r. Idekel) Tigris Vaširij), Frat (n. r. Frat) Eufrates Vfyrij) vse 2b, oz. 2bs, v Ogl. beremo le Pison, Gihon, Idekel, Frat 2b. Dalje manjkajo v Ogl. citati, ki jih imata Mos. 78 in Bibl. Na prvi strani oglednega lista ne najdemo sploh nobenih pripomb (tako manjka tu z ozirom na Mos. 78: Stuariene tiga Suita; Stuariene Luzhi; Terdnoft; Nebu; Semla; Morie; Traua; Sele; Driueffa; Snamina; Zhafsi; Dny; Leita; Sonce; Meiffez; Sueisde; Ribe; Ptice), druga stran pa jih ima v manjšem številu, ker manjkajo: Paradish, Driueffa Vparadishi, Adamoua velika Modroft preidē ie greishil. Vse take in enake pripombe, opazke, kazala, pojasnjevanja ima biblija iz l. 1584. zopet in to še v večji meri kot Mos. 78., na kar se dalje ne oziramo.

Hočemo si ogledati, v čem se sicer še ločita Mos. 78 in Bibl. 84. Tu imamo zabeležiti:

1.) Mos. 78 rabi tujko, biblija pa domačo besedo in včasih le na robu poda prostemu narodu bolj navadno tujko: Mos. 78: gmerati 5b, iftroural 35b, *zuparnike 37b, *Zopernikom 38a (n. r. *Bogueue, *Boguuō), lushtna 2b, lushtnu 3a, kunshtneishi 3a, ratash 3b, guant 3b, gnadliuu 4a (2x), gnadliu 78b, 79a, shtima 4a, poslushaite moio shtimo 4a, mene greua 5b, pres tadla 5b, Lih 6b, nebošh shonal tiga mefta 15a, falsh prizhouaina 66b, se gliha 71b itd.: Bibl. 84 pa ima: *mnoshiti 4b (n. r. *gmerati), isshaloval 25a, Bogouce 26b, Bogouzom 27a, lépa 2a, lipu 3a, *modréfha 3a (n. r. *kunfhthnifha), póftanefh 3a, oblazhila 3b, miloftivu 3b (2x), miloftiu 58a (2x), glas 4a, poflufhajte moje beffede 4a, meni je shál 4b, popolnom 4b, Raunu 5a, nebofh sanefel timu Méftu 11a, kriviga prizhovanja 48a, se fklada 52a itd. Primeri še Sir. 75: shpishami 160, Lautaine 176, glih 139: Bibl. II. fladzhizami 168a, pejtje 169b, enaku 166b. — Včasih pojasnjuje v Mos. 78. še izposojenka na robu domačo besedo v tekstu, v bibliji pa je pripomba že izpuščena (deloma še ostane in dobi bolj popolno pojasnilo) in beseda v tekstu ostane neizpremenjena, ali pa je naveden bolj jasen izraz: Mos. 78: kadar ie pak Sarai no *hudu imeila... 13a (n. r. *shtraifala) — Bibl. II. Kadar je pak Sarai njo tērdū dērshala

10a; Mos. *Masla 14b (n.r.*Putra): Bibl. *feroviga Mafla 11a (n. r. *Putra ali prefniga mafla); Mos. Moshie... kateri fo *po tuoim Lebni stauili 51b (n. r. *hoteli tebe vmoriti): Bibl. Moshje... kateri fo tebe yfkali vmoriti 36a; Mos. *Vftne 53a (n.r.*Shnable): Bibl. uftne 37a; Mos. Gofpud negouu vuhu preuertai senim *Shilom 66b (n. r. *Frimom): Bibl. Gofpud njegovu vuhu prevertaj s'enim fhilom 48a itd. Nasprotno je v naslednjem sprejel Dalmatin v bibliji opazko in spustil prvotno besedo v tekstu, Mos. 78: imash... nih *Gaie poffekati 79b (n. r. *Malikouske Borshte): Bibl. imafh... nih Malikoufke borfhte pofsékati 58a. — Včasih imamo tudi obratno (a to zelo redko), da nadomesti šele v bibliji tujka domačo besedo, n. pr. Mos. 78: sneili 12: Bibl. fhpendali 9a; Mos. Kadar ie pak Vode vbariglí neftalu 17b: Bibl. Kadar je pak vodé v'Barigli smankalu 13a; Mos. krotak 22a: Bibl. brumen 16b, Mos. Hraft tiga shalouana 32a: Bibl. Hraft tiga klagovanja; prim. še Sir. 75: grehō 12: Bibl. Il. tadlom 154b; Sir. 75: madesha 149: Bibl. Il. tadla 167b.

2.) Marsikatera beseda ima v Mos. 78. pripombo, ki je v bibliji ni več (ali pa preide v tekst), marsikatera manj znana je nadomeščena z drugo, n. r. Mos. 78: ie nee *tiral (n. r. *Podil) 11b: Bibl. je nje pojal 9a; Mos. negoua *Hut... ie tudi rodila 19a (n. r. *Rauenshena): Bibl. njegova Ravenshena... je tudi rodila 14a; Mos. ie Abraham ftemi *Hoty 21b (n. r. *Rauenshenami): Bibl. je Abraham s'Ravenshenami 16a (prim. k temu Reg. Mos. 78, str. 180b: Hot ali Hut. Cōcubina, Hotniza in Reg. Bibl. 84: Hod, hud, ravenshena (Crajnški) — Lubfha (Corofhki) — Hotniza (Slovenški, Besjzhki) str. 3); Mos. fe ie... *ygral 23a (n. r. *Shalil): Bibl. fe je... fhilil 16b; Mos. ie on ta *kolk negoue bedre doteknil 29b (n. r. *Sklep): Bibl. je on ta Sklep njegove bedre doteknil 21b itd.

3.) Mos. 78 ima vedno ishe 2a, b; 4b; 5b; 7a (2x), enako Sir. 75: 22, 63, 127, Bibl. pa fhe 2a, bs; 4a, b; 5b, 6a..., Il. 155b, 159b, 165a; za einati 7b, einali 9a, einal 14a v Mos. 78 (na 9a imamo nehati) beremo v Bibl. 84: nehati 6a, 7b, nehali 7b, nehal 10b; Mos. sa Sheno vseti 10b: Bibl.

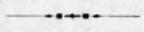
k'Sheni vseti 8a; Sir. 75: vmei 23, 38, 65, 91...: Mos. 78: mei 156, Bibl. 84: mej 11b itd.; Mos. 78: dauali 19b, dauaite 30b, dauati 32a (2x): Bibl. dajali 14b, dajajte 22b, dajati 22b (2x), centralna slovenska oblika nadomesti vzhodno; vprašalnica je v Mos. 78 (kakor pri Trubarju) aku, n. pr. Aku mu dobru gre? 26a, aku ie moresh feshteiti? 12a: Bibl. Je li mu dobru gre? 19a, Ie li je morefh feshtéti 9b; Mos. 78: ijlló 9a: Bibl. Yll 7a. Dalje rabita Sir. 75 in Mos. 78 drugo besedo kot Bibl.: Sir. 75 zhašte 11, filo 19, floban 22, k'peuki 36, kermo 165 itd.: Bibl. II. pofhtujo 154b, oblašt 155b, fovrash 155b, h'peukini 157a, pizho 168b itd. Mos. 78: vloulén 11b, dolina 11b, ie pozhella 12b, Hlapzhizhik 13b (2x), Driueffa 18a, 19b, priasnoft 21a, Sueifzhino 21a, oblizhia 26b, kardelu 29a, gruzho 40a, boi 48b, Poftelo 54a, Poftaua 75a, oblizhie 79a itd.: Bibl. vjet 9a, dul 9a, je noffezha póftala 10a, Hlapzhizh 10a, Drevje 13b, priasèn (žensko i-deblo) 15b, svéft (žensko i-deblo) 15b, lyza 19a, vojfki 21b, zulzo 28b, vojfkovanje 34a, Lego 38a, fhéga 54b, obras 58a itd.

Tudi v tekstu samem so večkrat prav znatne izpremembe. Kako je Dalmatin prevajal, o tem govori sam v nemškem predgovoru biblije iz l. 1584, gl. W. Šmid, l. c. str. 23, opomba 43. Naslednja vzporeditev nam kaže, da so se pri reviziji ozirali več na Lutrov prevod kot na grškega ali latinskega, celo več nego je to že Dalmatin storil. Grški tekst po Henry Barclay Swete, *The old Testament in Greek* (1909, Cambridge), latinski po Michael Hetzenauer, *Biblia sacra* (Oeniponte, 1906) in nemški po Lutru (Frankfurt am Main, 1582).

Dodatek.

Tri leta po tem, ko je bila tale razprava zaključena, me je veselo iznenadil gosp. dr. Anton Breznik s svojo temeljito študijo „Literarna tradicija v „Evangelijih in listih“, Dom in Svet, l. 1917. Dasi je predmet njegovega raziskovanja bila pred vsem pot, ki so jo hodili Hrenovi „Evangeliji“ do današnjega dne, vendar nam pokaže v jasnih obrisih podlago, ki so jo zgradili naši protestan-

tovski pisci, Trubar in Dalmatin. Zdaj vsaj nekaj vemo o njihovem delovanju, a vse to ni in ne more biti več kot „nekaj“. Slovenskih literarnih zgodovinarjev čaka še velika in lepa naloga: pojasniti bo treba razmerje Trubarjevih prevodov do Dalmatinovih, pokazati vpliv Krelja in Juričiča, natanko razbrati predloge posameznih prevodov itd. Vsa ta vprašanja so komaj načeta in šele njih končna rešitev nam bo pokazala v pravem življenju velikane XVI. stoletja; mi pa se bomo drage volje pridružili onim, o katerih piše Dalmatin v predgovoru svoje biblije „... werden ... mir meines vngesparten vleis vnd guthertziger trewe gute zeugnis vnd kundschaftt geben.“

127
213
34

	Grški	Latinski	Mos. 1578 (oz. Sir. 1575)	Biblija 1584	Lutrov prevod
Genesis:					
I. 9.	Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ἐποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν	Congregentur aquae, quae sub caelo sunt, in locum vnum	Sberite fe Vodee pod Nebom, na enu meftu	Sberite fe Vodé pod Nebom, na voja mejfta	Es famle sich das Wasser vnter dem Himmel an sondere örter
I. 26.	ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν	Faciamus Hominem ad imaginem, & similitudinem nostram	Sturimo Zhloueika po nashim pildi, inu po nashi podobi	Sturimo zhlovéka, en Pild, kateri bo nam podobén	Laßt vns Menschen machen / ein Bild das vns gleich sey
III. 16.	Πληθύνων. πληθυνῶ τὰς λύπας σου	Multiplicabo acrumnas tuas	Jest hozhem tebi tuoie beteshe filnu gmerati	Jest hozhem tebi veliku beteshou nashiti	Ich wil dir viel schmerzen schaffen
XI. 9.	(ὅτι) ἐκεῖ συνέχεεν Κόριος τὰ χεῖλη πάσης τῆς γῆς	(quia) ibi confusum est labium vniversae terrae	ie ta Gospud vndukai bil smeishal vfiga Sueita beffeido	je Gospud tamkaj bil smefhal vfeh Deshel befsédo	(daß) der Herr dabelst verwirret hatte aller Länder Sprache
XIII. 13.	οἱ δὲ ἄνθρωποι οἱ ἐν Σοδόμοις πονηροὶ καὶ ἁμαρτωλοὶ ἐναντίον τοῦ θεοῦ σφόδρα	Homines autem Sodomitae peffimi erant & peccatores coram Domino nimis	Ty Ludie Vfodomi pak fo hudi bily, inu filnu veliki greshniki pred tim Gospudom	Ludje v' Sodomi pak fo hudy bily, ipu filnu greffhili supär Gospuda	aber die Leute zu Sodom waren böß / vnd sündigeten sehr wider den Herrn
XVII. 14.	(ὅτι) τὴν διαθήκην μου διεσκέδασεν	(quia) pactum meum irritum fecit	ie moio Saueso preftopil	je mojo Saveso sa-puftil	(daß) es (i. e. ein Knäblin) meinen Bund unterlassen hat
XXV. 26.	Ἰσαὰκ δὲ ἦν ἐτῶν ἑξήκοντα ὅτε ἐγέννησεν αὐτοῦς Ρεβέκκα	Sexagenarius erat Isaac quando nati sunt ei parvuli	Isaak pak ie bil sheftdeffet leit star, kadar ie ona nyu rodila	Isaak pak je bil fheftdeffet lejt star, kadar fta ona rojena bila	Sechtzig jar alt war Isaac / da sie geboren wurden
XXX. 3.	Καὶ τέξεται ἐπὶ τῶν γονάτων μου	vt pariat super genua mea	de ona meni na *moia kolena rodi [na robu: *Moie krilu]	de ona meni na moim krilu rody	daß sie auff meinem Schoß gebere

Exodus:					
X. 7.	<i>"Εως τίως ἔσται τοῦτο ἡμῖν σκώλον;</i>	Vsquequo patiemur hoc scandalum	Koku dolgu bodo onynamkenimu *Padzu [na robu: *hpohuishainu, sbłasneinu ali hterpleinu]	koku dolgu bomo my tu od nyh tērpēli?	Wie lang sollen wir damit geplagt seyn?
XXIII. 19.	<i>οὐκ ἐψήσεις ἄρα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ</i>	Non coques hœdum in lacte matris suae	neimash kuhati koslizha, dokler she feffa Mleiku fuoie Matere	némafh kuhati Koslizha, dokler je pēr fvoje matere *mleki [opomba * pravi: *mleki] tu je, dokler she feffa]	- solt das Böcklein nicht kochen / dieweil es an seiner Mutter Milch ist
XXXII. 18.	<i>ἀλλὰ φωνὴν ἐξαρχόντων οἶνον ἐγὼ ἀκούω</i>	sed vocem cantantium ego audio	ieft slyshim enu kryzhaine enih Peuzou	jeft flifhim enu krichanze enih kir i o j o na ples	ich höre ein Geschrey eines Singentantz
Sirah:					
Prdg.	<i>καὶ ἐσυνζωονίσας</i>	& cum multum temporis ibi fuissem	inu fim bil ondu veliku zhafsa	inu fim bil tamkaj kakōr je on dolgu shiu bil	. . vnd sein lebenslang drinnen blieb
VIII. 7.	<i>μὴ ἀτιμάσης ἄνθρωπον ἐν γῆρει αὐτοῦ</i>	Ne spernas hominem in sua senectute	Neferahtai ftariga zhloueka	Neferrahtaj ftarofti	Veracht das Alter nicht
XX. 26.	<i>μῶμος πονηρὸς ἐν ἀνθρώπῳ ψεῦδος</i>	Opprobrium nequam in homine mendacium	Lasha ie en skrun greih na zhloueku	Lasha je ena gārda framota na zhloveku	Die Lügen ist ein häßlicher Schandfleck an einem Menschen

Redkeje se naslanja biblija bolj na grški tekst kot na Lutrov prevod, n. pr.

Genesis:					
II. 1.	<i>Καὶ συντετέλεισθησαν οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν</i>	Igitur perfecti sunt caeli & terra, & omnis ornatus eorum	Taku ie dopernef-fenu bilu Nebu inu Semla soufo nih Voisko	Taku ie bilu cillu dopèrneffenu Nebu inu Semla inu vfa nyh Vojfka	Also wardt vollendet Himel vnd Erden / mit jrem ganzen Heer
IV. 2.	<i>Καὶ ἐγένετο Ἄβελ ποιμὴν προβάτων· Κάιν δὲ ἦν ἐργὸς ζῴμενος τὴν γῆν</i>	Fuit autem Abel pastor ovium, & Cain agricola	Abel ie bil en Ouzhar: Kain pak ie bil en Kmetizh	Abel je Ouze pafsil: Kain pak je Semlo delal	Habel ward ein Schäfer / Cain aber ward ein Ackermann

V obeh navedenih slučajih bi mogli vzgleda pomnožiti, vendar nam že ti dado dovolj jasen vpogled.

PERVE BVQVE MO- SESSOVE, GENESIS IMENOVA, ne, ludouski Breshith.

F. CAPITVL.

Koku ie Gospud Bug vshestih dnech vse Stuari, Nebu, Semlo, Soryce, Luno, Suesde, Trauo, Lyftie, inu vskershne Suirine, katere V'vodi, V'luffti, inu na Semli shiuicio, hpusednimu tudi Zhlouci-ka stuaril.

*Psal. 33.
136.
Syr. 18.
Iob. 7.
Act. 14.
17.
Colof. 3.
Heb. 11.
1. Dan.*

SAZHETKI IE BVG STVA. Stuariene ril Nebu inu Semlo. Inu Semla ie bila tige Suirine. pusta tar prasna, inu ie bilu temu na Glo- a) tu ie S. bokošti, inu "Duh Boshij ie b leital" nad Duh. b) Heb: se Vodami. ie gibal.

Inu Bug ie rekal: Bodi Luzh. Inu ie Sarariene bila Luzh. Inu Bug ie vidil Luzh, de ie bi- Luzh. la dobra. Tetai ie Bug reslozhil Luzh od

Temme, inu ie Luzh imenoual Dan, inu Temmo Nuzh. Inu ie is vezhera inu lutra bil perui Dan.

*Psal. 37
156.
127. 10. 31* Inu Bug ie rekal: Bodi ena Terdnost mei Vodami, inu ta ista Terdnost. bodi reslozhuk mei Vodami. Inu Bug ie sturil to Terdnost, inu ie reslozhil te Vodee pod Terdnostio, od tih Vod nad Terdnostio.

A Inu

PERVE MOSESSEOVE BVQVE, GENESIS IME- novane, Iudouski, Breshith.

I. CAPITVL.

A
Pfal. 91. a
116. a
102. l. a
Coloff. 1. b
Heb. 11. a

SAZHETKI IE, BVG' STVA. Stvarjenje

ril Nebu inu Semio. Inu Semla je bila pušta
tar prasna, inu je bilu temnu na Globokosti, inu * Dan
Boshji fe je * resprostler zhes vode.

* ali reshiril, kakor ona Kocalnica zhes laza peruti respro-
stira, je greje inu leibe : vemu translatio habet, serbatatur.

† Inu Bug je rekál : Bodi Luzh, Ina je bila Luzh. I. Dan.
Inu Bug je vidil Luzh, de je bila dobra. Tedaj je Bug, stvarjenje
reslozhil Luzh od Temme, inu je Luzh imenoval, Dan, Luzh.
inu Temmo, Nuzh. Inu je is vezhera inu jutra bil prvi
dan.

Pfal. 116. a
Jerem. 10. b
11. c
* si ref.
prostronje.

Inu Bug je rekál : * Nodi ena * Térdnost mej vodami, inu taista bodi reslozhuk II.
mej vodami. Inu Bug je stnil to Térdnost, inu je reslozhil vode pod Térdnostjo, od Térdnost
vod nad Térdnostjo, inu je taku bilu. Inu Bug je imenoval to Térdnost, Nebu. Inu si Nebu,
je is vezhera inu jutra bil drugi dan.

Inu Bug je rekál : Sbranje se Vodé pod Nebom, na svoja mesta, de se bo sulu III.
vidilu. Inu je taku bilu. Inu Bug je imenoval tu sulu, Semlo : Inu je sbranje oči vod
imenoval, Morje. Inu Bug je vidil, de je bila dobra. Semlo,
Morje.

Inu Bug je rekál : Kodi Semla Travo inu Sele, kateru se sasseva, inu rodoviza Trava,
Drivešla, de sleidnje sad neče po svoji shlahi, inu ima v lebi svoje lažnu šenu na Sele.
Semlu. Inu je taku bilu. Inu Semla je rodila Travo inu sele, kateru se je vřiku po svoji Drivešla.
shlahi sassevalu : inu Drivešla, kateru so sad neča, inu katera so šaveje lažnu seme
v lebi

V primerjanje sledi še poglavje iz Jezusa Siraha:

Sirah 1575 (str. 36—38):

Cap. IX.

Koku pruti shenam fe derflati, ftare priatele nikar saurezhi, pred velaki fe varouati, inu k' brumnim inu saftopnim Ludem drushiti fe imamo.

Ne ayfrai ftuoio brumno sheno. Sakai takovu teshku merkaine nishter dobriga nepernefse. Nedai tuoij sheni oblasti zhes fe, de ona tuoi Gospud nebode.

Beishi Dinnarizo, de nepadesh vne shtrike. Ne vadi fe k' peuki, de te fuoijm peruaieinem neuiaime.

Negledai po Dezhlah, de fe ne- namesh pruti nim. Neobeifi fe na kurbe, de ob tu tuoie nepridash.

Nesyai fem inu tam po Meiftu, inu neteikai okuli skusi vse kote. Obèrni tuoie oblizhie od lepìh shè, inu negle- dai drusih shen lipote. Sakai leipe shene fo mnogoteriga obnorile. Inu od nih fe vushgo hude sheile, kakor ogen. Ne fedi per eniga drusiga sheni, inu fe shno neobiemli, inu negoftui fe shno, de fe tuoie ferze knei nenaklony, inu tuoio pamet neprenori.

Nesauersi ftariga Priatela. Sakai ti neuieish aku per tim nouim tulikain dobish. Nou priatel ie nouu vinu: Nai ftaru bo, taku ti dobru bo dishalu.

Nepuftife tudi timu Neuernimu vne- goui veliki zhafti nagniti, sakai ti ne- ueish kakou konezh tu vsame. Nebodi ti lubu tih Neuernih napreusetie. Sakai ony nigdar vezh brumni nebodeo, noter tia vpakal.

Dershì fe od tih, kateri oblast imαιο vmoriti, taku neimash skerbeiti, de te vmory. Aku pak morash per nemu biti, taku vari de kei nepregri- shish, de ti shiuota neusame, kadar fe tiga bosh ner maine sauupal. Inu imash veiditi, de vmei shtriki hodish, inu gresh po sgul vifsokih shpizah. Sposnai so vse flifsò tuoiga blishniga. Inu aku potrebuiesh fueita, taku ga per modrih ludeh ifzhi, inu fe srasumnimi pogo- uori, inu vse tuoie rizhy rounai po Boshij befseidi.

Drushi fe k' brumni ludè, inu vefsel bodi, ali vfsai v Boshijm ftrahu.

Biblija 1584 (II. 157 a):

IX. Cap.

NEajfraj ftvojo brumno sheno: Sa- kaj takovu tefhku merkanje nifhtèr dobriga nepèrneffe. Nedaj tvoji sheni oblasti zhes fe, de ona tvoj Gospud nebode.

Bèshi Dinnarizo, de nepadesh v' nje fhtrike. Nenavadi fe h' peukini, de te tvoim pèrvajenjem nevjame.

Negledaj po Deklizah, de fe ne- vnamefh pruti nym. Neobefsi fe na kurbe, de ob tu tvoje nepridefh.

Nesyaj fem inu tam po Mèfti, inu netekaj okuli fkusi vse kote. Obèrni tvoje oblizhje od lepìh Shen, inu negle- daj drusih Shen lepote. Sakaj lépe Shene fo mnogoteriga obnorile. Inu od nyh fe vushgò hude shejle, kakòr ogin. Nefedi per eniga drusiga Sheni, inu se shnjo neobjemli, inu negoftuj fe shnjo, de fe tvoje ferze k' nje neakloni, inu tvojo pamet neprenori.

Nesavèrsi ftariga Priatela. Sakaj ti nevesh, aku pèr tem novim tulikajn dobish. Nou priatel je novu Vinu: Naj ftaru bo, taku ti dobru bo dishalu.

Nepufti fe tudi timu Pregrèshnimu v' njegovi veliki zhafti nagniti. Sakaj ti nevesh kakou konèz tu vsame. Nebodi ti lubu teh Pregrèshnikou naprej vsetje. Sakaj ony nigdar vezh brumni nebodeo, notèr tja v' Pakal.

Dèrshi fe od teh, kateri oblast imajo vmoriti, taku né маш fkerbèti, de te vmory. Aku pak morash pèr njemu biti, taku fe vari, de kej nepregrihish, de ti shivota nevsame, kadar fe tiga bosh ner majnje savupal. Inu imash véditi de mej fhtriki hodish, inu gresh po sgul vifsokih fhpizah.

Sposnai so vsem flifom tvojga blish- niga. Inu aku potrebuiesh svejta, taku ga pèr modrih ludeh yfzhi, inu fe s'ra- sumnimi pogovori, inu vse tvoje rizhy rounaj po Boshij beffèdi.

Drushi fe h' brumnim ludem, inu vefsel bodi ali vfaj v' Boshijm ftrahu.

Prispevki in opombe k zgodovini reformacije na Slovenskem.

Dr. Fr. Kidrič.

I. Ivan Ungnad v prognanstvu.

(Dalje.)

2.¹

Nova verska fiziognomija Ivana Ungnada, ki je najkeseje do 1543. l. vsaj formalno še ostal katolik², je kazala okolu 1550. l. gotove že značilne svoje poteze, četudi še niso bile vse jednako izrazito začrtane.

„Učenjak“³ ali „theologus“⁴ res ni bil. Za teološko spekulacijo mu je nedostajalo v domovini vsega: daru, predstudij in časa. Njegov nemški slog je razblinjen, neurejen, da se le s težavo preriješ skozi dolga, gostobesedna ponavljanja. Latinščine menda sploh ni bil pošteno⁵ zmožen. Da bi bil v tej dobi mnogo čital, ni ver-

¹ Dosedanje izsledke k temu poglavju prim. spredaj na 65. do 68. str.

² Ungnad-Marbachu J. 24. VI. 1559, *Historiae ecclesiasticae seculi XVI. supplementum plurimorum et celeberrimorum ex illo aevo theologorum epistolis ad Joannem, Erasum et Philippum Marbachios...* Editum a Jo. Fechtio, Francofurti 1684, 92: Das ist aber nur ein wenig aus der offenwaren meiner Erfahrung, des ich zum thail über *fünffzig* Jahr als ein Adlßman Selbs mitgetriben. — Ungnad-Albrehtu 15. III. 1562, Briefw. 261: Wie Ich uber funffzig Jahr in der gotlosen Khirch Mein Zeitt als ein feint gottes verzerdt hab. — 1493 (rojstno leto) + 50 = 1543.

³ * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv: ob ich schon kein gelehrter bien.

⁴ Ungnad-stanovom kranj. 24. XI. 1562, Trubers Briefe 283: dieweil ich euch so wenig als mich für theologos halte.

⁵ Prim.: Juri, škof sekovski, 11. II. 1538, Dresser 43: Wir Georg... Bischoff zu Seckaw bekennen..., das für vns kommen ist... Hans Ungnad... Und vns fürbracht einen offenen Lateinischen Brief... Mit der... bitt, dieweil er seiner Notthurfft nach desselben Brieffs in Teutscher Sprach notthürfftig war, das wir ihm... ein glaubwürdige Teutsche Copey von gedachtem Lateinischen Original außziehen. — Latinskega pisma nimamo iz Ungnadovega peresa nobenega.

jetno; Luthrov nemški prevod svetega pisma⁶, kako nemško izdajo augsburške konfesije in to ali ono brošuro iz nemške protestantske polemistike pa je že gotovo poznal.

Toda čim manj je maral in utegnil razglablјati, s tem naravnnejšim prepričanjem in tem krčeviteje se je oklepal stebra, do katerega sta ga bila zanesla doba in okolica: augsburške veroizpovedi. Dočim mu je bila katoliška „cerkev človeško delo, sebična, od ljudi samih izmišljena“⁷, je videl v augsburški veroizpovedi „resnično, pravo spoznanje in izpovedanje Boga in večnega očeta in odrešenika našega Jezusa Kristusa, prošnjo in zahvalo, kjer je odpravljeno vse malikovanje in vse krive službe božje in vse bogoskrunstvo in vsi drugi členi urejeni tako, kakor je zapovedal Bog vsegamogočni po svojem ljubljennem sinu“⁸. Zanj ni bila prazna fraza, ko je trdil, da „ve čisto gotovo, gotovo in čisto gotovo, da je po milosti svojega ljubega Boga na pravi poti“.

Na tej svoji poti se Ungnad nedvomno ni vprašal, ali mu odkrito pristanje na augsburško veroizpovedanje škodi ali koristi. Iz globočine vernega srca so mu prihajale besede: „S srčnim veseljem hvalim ljubega Boga, da me je poklical v svojo ljubo, čisto, izveličavno cerkev, ki mi je dražja od oblasti celega sveta, bogastva in blaga“⁹; res bi „niti za ves svet“ ne bil hotel „čistega nauka in čiste cerkve zapustiti in zoperno mu cerkev sprejeti“¹⁰.

Take maksime izbirati je mogel le mož, ki je menil, „gotovo in resnično in nad vse zadostno resnično vedeti, da fisti, kdor pot in cesto te cerkve izgreši, ne bode gledal Boga in ne bode deležen večnega veselja, ampak večne bede, stoka in grozote, ker pahne sin božji vse druge... v sramoto in večno pogubljenje“¹¹. Istotako trdno je bil Ungnad prepričan, da so tudi vse nadloge, ki tlačijo svet¹², zlasti pa Turki¹³, kazen božja zato, ker so živeli narodi tako

⁶ * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv: ob ich schon kein gelerter bien, so hab ich doch in der teutzschen heyligen bibel so viel gelesen und gelernt.

⁷ Ungnad-Maks. 3. V. 1557, Sitzungsberichte 1849/II, 340.

⁸ * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv.

⁹ Ungnad-Marbachu 24. VI. 1559, Fechtius 92.

¹⁰ * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv.

¹¹ l. c.

¹² Ungnad: Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287; * Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv; Maks. 3. V. 1557, Sitzungsber. 1849/II, 341; Maks. 16. XII. 1561, Briefw. Ungnad-Albrecht 263.

¹³ * Ungnad: Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv; Maks. 3. V. 1557, Sitzungsber. 1849/II, 341; Krištofu 27. IX. 1557, Briefw. IV, 421.

dolgo v „krivi cerkvi“ in se še tudi po Luthrovem nastopu mnogokje branili novega nauka.

Glavni Ungnadov argument, ko je agitiral pri posvetovanjih za novo vero¹⁴, je tvorilo seveda sveto pismo, ki mu je bilo „tega, kar mora človek storiti, spoznati in izpovedati, da se izveliča, zvrhano polno“¹⁵ in na katerega se je v prvi vrsti pozival¹⁶. Zabeljevala pa so njegovo agitacijo gotovo že marsikatera izmed protikatoliških, zlasti protiduhovniških gesel, ki se nahajajo v njegovih pismih: Antikrist¹⁷, Baalov pop¹⁸, bogoskrunstvo¹⁹, brezbož-

¹⁴ Glej spredaj str. 74.

¹⁵ Ungnad-Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 340.

¹⁶ Ungnad: * Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv: haben sie (Gegner) auch so viel Krafft eines rechten geists das sie mich aus göttlichem befelch und heiliger göttlicher schrifft kunnen eines anderen wegs als mein bekentnus mitbringt, berichten, bien ich gar hertzlich willig zu hoeren und zu folgen ja auch mich nicht schemen offentlich bues zu thuen; Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 340: ... hab ... in (Bischof von Laibach) ... gebetten, er soll seinem bischöflichen ambt nach mich wo er gwis wist, und mich mit göttlicher schrifft weisen khonet, oder in mein schreiben mir etwas mit grundt vernain oder widerlegen khondt, das er mir die bruederlich lieb mittailen wollte, dann wo ich gewissen das ich irtte, so well ich mich gwis diemuettigen und offentlich pues thuen und bekennen, was ich unrechts gethan unnd mein straff gern offenbar annemen und gedulden.

¹⁷ Ungnad: Albrehtu 20. X. 1561, Briefw. 247: *antichristliche* verplendung (= kat. vera); * Ernestu Henneb. 20. IX. 1562, skupni henneb. arhiv v Meinigen, fasc. LIII, fol. 9—10: ... die buecher mit ... mie und gfar, von wegen des *Anthi Christs*, und seines anhangs, die alle weeg und steeg ... ver-wahren; dež. upravniku kranjskemu 4. VI. 1564, Trubers Briefe 407: was derselbe (= Trubar) von „euren“ bischöfen, und was dasselbige beschorene *antichristische* geschlecht ist, schreibe. — Cfr.: Lepp Frd., Schlagwörter des Reformationszeitalters, Quellen und Darstellungen aus der Geschichte des Reformationsjahrhunderts, VIII, Leipzig 1908, 56—57.

¹⁸ Ungnad: Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 286; * Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv (4krat); Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 339, 341, 342, 344; Albrehtu 2. IX. 1561, Briefw. 235; Maks. 16. XII. 1561, Briefw. Ungnad-Albreht 262; Trubarju 12. IX. 1562, Trubers Briefe 219; nemškim mestom 4. IV. 1563, Kostrenčič 175; dež. upravniku kranjskemu 31. X. 1563, Trubers Briefe 353; Baalspaff. — Cfr. Lepp 91.

¹⁹ Ungnad: Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287; * Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv; Albrehtu 12. IX. 1561, Briefw. 232; Albrehtu 14. IX. 1561, Briefw. 240; Maks. 16. XII. 1561, Briefw. Ungnad-Albreht 236; nemškim mestom 4. IV. 1563, Kostrenčič 173.

nost²⁰, hudič²¹, krivoverstvo²², lakomnost²³, laške spletke²⁴, lice-
merstvo²⁵, malikovanje²⁶, napuh²⁷, ovčja obleka²⁸, papist²⁹, sofist³⁰,
tiranstvo³¹.

²⁰ Ungnad: * Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv; Krištofu 27. IX. 1557, Briefw. IV, 421; dež. upravniku kranjskemu 30. X. 1563, Trubers Briefe 353.

²¹ Ungnad: Krištofu 27. IX. 1557, Briefw. IV, 421: *teuffliche* Kirche in Ungarn und in seinem Vaterland ... des *Teuffels* Botschaft, die Gegner (= Katholiken beim Kollegium zu Worms); Maks. 12. IV. 1561, Kostrenčič 15: meßbücher (der Kroaten) ... von dem *teuffel* bisher umgetriben und geregiert worden; Marbachu 24. VI. 1559, 92: des *Teuffls wurtzen*, des Pabsts; 93: dem ellenden *Teuffelskhnecht* den Chardinall (von Augsburg); Marbachu 4. XI. 1559, 100: der giftig *Teuffl* und sein hauff, vir und an, durch die seini- gen meldt, als solle es gewiß zu Straspurg Zwinglisch sein; Maks. 12. IV. 1561, Kostrenčič 15: Die ... obrigkheiten ... in schwerer verantwortung gegen gott steen werden müessen, das sy die arme schefflein ... in des *sathans* stall und reich (= kath. Kirche) treiben und verferien lassen; Albrehtu 12. IX. 1561, Briefw. 232: *teufflich* und Gottlos wesen (= kath. Zeremonien); Trubarju 12. IX. 1562, Trubers Briefe 219: die baalspaffen sammt ihrem Herrn dem *teufel*; dež. upravniku kranjskemu 12. IX. 1562, Trubers Briefe 223: wozu (zu fürwitzigen Händeln beim Korrigieren) der *tausendkünstler* treflich helfen könne; poslancem kranjskim 24. XI. 1562, Trubers Briefe 284—285: Nun lieber Primus, er schicke das buch (des croat. mönches) heraus, man wird's fleißig hie besehen, ich hoff, wir wollen ein junges paar *teufel* darinnen finden, denn alle christen wissen wol, was unter solcher mönchskappe steckt; nemškim mestom 4. IV. 1563, Kostrenčič 176: die gottlosen baalspaffen, heuchler und allerley dergleichen des *teuffels* hoffgsind; dež. upravniku kranjskemu 29. X. 1563, Trubers Briefe 354: der *teufel* und sein anhang, pabst, bischöfe, mönche und paffen, auch die bösen heuchlerischen christen.

²² Ungnad: * Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv: falscher Gottesdienst (Messe); Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 341, 342: falsche Kirche, falsche Lerrer; 343: falscher Gottesdienst; Maks. 12. IV. 1561, Kostrenčič 15: falsche Kirche. — Cfr. Lepp 91.

²³ * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv.

²⁴ Ungnad-Maks. 16. XII. 1561, Briefw. Ungnad-Albrecht 264: welsche Practiken = papeževa politika.

²⁵ Nemškim mestom 4. IV. 1563, Kostrenčič 176; dež. upravniku kranjskemu 29. X. 1563, Trubers Briefe 354. — Glej spreadaj.

²⁶ Ungnad: Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287: wo man nicht (in Österreich) die Abgötterei aufgabe; * Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv: darin (in der Augsburger Konfession) ... all abgötterei abgetan; Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 341: kein abgötterei... gelitten wirdt (in Wittenberg); Krištofu 27. IX. 1557, Briefw. IV, 421: abgöttische Kirche (in Ungarn und Österreich); Albrehtu 12. IX. 1561, Briefw. 232; Albrehtu 14. IX. 1561, Briefw. 240: (kroat.) meßbücher, breviern und dergleichen greulichen abgötterey; nemškim mestom 4. IV. 1563, Kostrenčič 173.

²⁷ * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv: gottlos paffen, die die Kirchen mehr von hoffart und eigenen Geitzes willen ... regirt.

²⁸ Ungnad-dež. upravniku kranjskemu 18. I. 1563, Trubers Briefe 324: man wisse, was hinter diesen schafskleidern (der Mönche) stecke.

²⁹ Ungnad: Albrehtu 14. IX. 1561, Briefw. 240, 241; nemškim mestom 4. IV. 1563, Kostrenčič 173; Frankfurtu 1. IX. 1563, Trubarjev Zbornik 46. — Cfr. Lepp 70 sl.

³⁰ * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv: sophistische Händel. — Cfr. Lepp 1 c.

³¹ Ungnad-Albrehtu 25. III. 1560, Briefw. 225: Sinttemal... auch die Babstischen Widersacher... allerley Ergernuss und mit dem Christlichen Pluett je mer zu *Tiranisieren*... sich erzaigen.

„Verski razkol med krščanskimi kralji, knezi-volilniki, knezi in stanovi“ se je zdel pač tudi njemu „strašen, zmoten in skrajno poguben“³². Na možnost verske poravnave je menda še upal, toda predstavljati si jo je mogel le na ta način, da se uvede „prav urejena cerkev, kjer bi se krščanski pridigarji gledé na čisti božji nauk in na obhajilo po zapovedi božji med sabo pobotali“ in kjer bi „se ne trpelo nobeno malikovanje in nobena kriva služba božja“³³. Ungnadova formula verske poravnave je merila torej na prepoved in popolni zator katoliške cerkve. Slično je bilo tudi njegovo razmerje do raznih novih sekt, ki so propagirale izven augsburške konfesije svojo razlago evangelija. „V okrožju svoje oblasti ni dovolil nikdar nobene sekte“ ter je prekrščence dosledno preganjal in zapiral. Kazen sektantov na telesu ali s smrtjo se mu sicer po vsej priliki ni zdela upravičena³⁴, a to, kar je želel posameznim katolikom³⁵, je včasih po njej močno dišalo. Namigovanje o zatoru „malikovanja in krive službe božje“ opozarja, kako vloga v verskih vprašanjih je prisojal Ungnad svetni oblasti: ako je deželni knez vernik augsburške konfesije, ima pravico in dolžnost, da v svoji zemlji katolicizem in sekte prepove, torej svojim podanikom vero predpiše. Proti eventualnemu medklicu, da bi se dosledno ista pravica morala priznati tudi katoliškemu knezu, bi bil v svoji absolutni gotovosti o edinoizveličavnosti augsburške konfesije seveda ogorčeno ugovarjal, da ta „vendar nima prave vere“. Po njegovem mnenju je mogel vsakdo spoznati, da je resnica na strani konfesionistov: zanj ni bilo „dvoma, da, če bi bil mogel kdo, bodisi stanu kakršnega-

³² * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv.

³³ Ungnad-Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 343: erbeutt mich, aber des gancz underthenigst, so baldt die recht georndte khirch, darin die khristlichen prediger mit rainer gottlicher leer unnd mit raichung der hochwirdigen sacramendt wie es gott geordennt, verglichen, wie es dann in diesem lannden (Wittenberg) ... gehalten unnd mit nichty khain abgotterey oder falschen gottes dienst gelitten wirdt, will ich ... mich erheben, der röm. khön. Mt. ... diennen.

³⁴ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungs. 1849/II, 355: So ist auch sonderlich in den hochst gferlichen leuffen die menigen Sekhten Widertauffer unnd Sacramentierer mir in Eintretung meiner baiden Embter Cilly und Steyr alle Thurn und gfenkhnuss voll uberandtworth, unnd je mer einkommen aber die all zu warrer Rew unnd bekhanntnuss die vorsteer mit offentlicher Puess mit hochsten vleiss gehandelt. Do es nun in meinem ambt khein Pluets Tropfenn vergossen, auch nie khein Sekht in allen meinen Embtern gstattet.

³⁵ Ungnad-odb. kranj. 18. I. 1563, Trubers Briefe 324: und wäre dieser mönch wol werth, daß er im meere liege, da es am tiefsten sei.

koli, učen ali spreten kakor hoče, proti tej koreniti in jasni konfesiji v teh dolgih letih kaj resničnega napisati, jo utajiti in izpodbiti, bi se bilo gotovo zgodilo, toda svet in njegov gospod in vrata peklena ne zmoreta proti njej ničesar³⁶.

Ker je ravno v zadnjih letih nemškimi državnimi zborom opetovano iz neposredne bližine prisluškoval: 1541.³⁷ in 1546. l. v Regensburgu³⁸, 1547. do 1548. l. v Augsburgu³⁹ in 1550. l. zopet istotam⁴⁰, je bil o tokih cesarjeve in konfesijonistovske verske politike gotovo dobro informiran. Izmed nemških protestantskih knezov je imel osebne stike vsaj s pruskim vojvodom Albrehtom⁴¹, volilnim knezom brandenburškim Joakimom⁴² in gotovo tudi z wirttemberškim vojvodom Krištofom⁴³; mogoče je tudi, da se je bil seznanil s tem ali onim nemškim protestantskim teologom, n. pr. z Melanchthonom 1530. l. v Augsburgu ali 1541. l. v Regensburgu⁴⁴, z Brenzem 1530. l. v Augsburgu, 1541. ali 1546. l. v Regensburgu⁴⁵, z Maiorjem 1546. l. v Regensburgu⁴⁶.

Na posamezne točke kompleksa verskopoličnih vprašanj okolu 1550. l. je gledal Ungnad gotovo skozi protestantske očali. Vsaka vest o nesoglasjih med cesarjem in papežem ga je navdajala z upom, da bi to protestantizmu moglo koristiti⁴⁷. Tridentinum, čigar zopetna otvoritev je bila določena za 1. majnik 1551⁴⁸, bi bil pač

* * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv: und ist auch nicht zu zweiffeln, hett jemens er sey nuh wes standes gelert oder geschickt wie er wol gewist wieder solche gründliche und klare confession in so vill langen jaren mit warheit zu schreiben und abzuleinen und zu wiederlegen es were treulich geschehen wie mans bekommen mugen aber die welt und ihr herr und pforten der hell die vermugen dawieder nichts.

³⁷ Ungnad-Albrehtu 31. III. 1543, Briefw. 219.

³⁸ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungsab. 1849/II, 354.

³⁹ Aktenabschriften über die Verwendungen Ungnads, Briefw. Christophs IV, 288, n. 5; Ungnad-dež. stanovom štajerskim iz Augsburga 1547—1548, Loserth, Ref. 109.

⁴⁰ Ungnad-Duelacherju iz Augsburga 18. X. 1550, Gasparitz 108.

⁴¹ Ungnad-Albrehtu 31. III. 1543, Briefw. 219.

⁴² Epist. cit. 219, 220.

⁴³ Prim. Ernst, Briefw. Christophs IV, 288, n. 5.

⁴⁴ Schmidt K., Philipp Melanchthon, Elbersfeld 1861, 190, 191, 385.

⁴⁵ Hartmann Jul. in Jäger K., J. Brenz, Elbersfeld 1862, 75, 173, 190.

⁴⁶ Herzogs R.-E. XII, 1903.

⁴⁷ Prim. Ungnad-dež. stanovom štajerskim 1547—1548, Loserth, Ref. 109.

⁴⁸ Pastor L., Geschichte der Päpste 6, Freiburg 1913, 67.

že takrat pozdravljaj samo v slučaju, „ako bi se papež s svojo druhaljo podvrigel božjemu pismu in ga priznal za merilo in sodnika“; da papež tega ne stori, o tem je bil prepričan, češ, „mille artifex mu tega ne bode svetoval, in če to prezre, se poruši vsa njegova ropotija“⁴⁹. Načela augsburškega interima z dne 5. maja 1548, ki je pač dovoljeval začasno protestantskim državnim stanovom obhajilo pod obema podobama in ženitev duhovnikov, v bistvenih vprašanjih pa vendar respektiral katoliško dogmo⁵⁰, je nedvomno odklanjal s slično odločnostjo kakor stremljenja istodobne cesarjeve reformacijske naredbe⁵¹, oziroma provincijalne sinode v Solnogradu⁵², ki je poizkušala v zmislu reformacijske naredbe tudi v Notranji Avstriji ukrepiti katolicizem⁵³.

Položaj notranjeavstrijskih konfesijonistov je presojal Ungnad takrat po vsej priliki optimistično. Zdi se, kakor da je sploh še upal na izpreobrnitev Ferdinanda k protestantizmu. Za glavno zapreko je imel Ferdinandove katoliške svetovalce⁵⁴, „peresogrize“⁵⁵, ljudi, ki se razumejo na „juristične“⁵⁶ in „sofistične spletke“⁵⁷. Mogoče se je že takrat tudi tešil z nado na Ferdinandovega sina Maksimilijana, kralja češkega, ki sicer še ni bil naravnost protestant, a je vendar protestantom že veljal za kneza, ki „pravi veri ni sovražen“⁵⁸. Stike z Maksimilijanom je mogel imeti že nekaj let, ker je bil Ungnadov sin Ludvik že 1546. l. Maksimilijanov zastavo-

⁴⁹ Ungnad-Albrehtu 12. VII. 1562, Briefw. 271.

⁵⁰ Wolf G., *Das Augsburger Interim*, *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, N. F. II, 1897/98, Vierteljahreshefte 62, 70.

⁵¹ Wolf G., *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation*, I, Berlin 1898, 428—431, 436—441.

⁵² Prim.: Auf der geistlich Salzb. provincial statuta deren von Steyr (tudi Ungnada) antwort, Loserth, *Die Salzburger Provinzialsynode von 1549*, *Archiv für österreichische Geschichte* LXXXV, Wien 1898, 265—279.

⁵³ Loserth, o. c. 141 sl.

⁵⁴ Prim. Ungnad: Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287: *Glaußt daß der Kg. die päpstliche Kirche nimmer verlassen wird; Albrehtu 12. IX. 1561, Briefw. 234: Es wer zu hoffen, wen Ser. Khay. Mt. mit tapferen Reten, die nicht haichledten, und mit sovil Pischoffen und Walspffaffen biladen, Ier Mt. wer noch zu der rainen Iher zu bringen.*

⁵⁵ * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv: Federklauber.

⁵⁶ Epist. cit.; Ungnad-Maks. 3.V. 1557, Sitzungsab. 1849/II, 339, 340, 341.

⁵⁷ Glej spredaj str. 156., op. 30.

⁵⁸ Holtzmann R., *Kaiser Maximilian II.*, Berlin 1903, 58, 66—68, 76—77.

noša⁵⁹ in ker je bil tudi⁶⁰ Maksimilijan 1546. l. v Regensburgu⁶¹, 1548. l. do 11. junija⁶² in 1550. l. od 10. decembra⁶³ naprej pa v Augsburgu pri državnem zboru.

Osebnost je bil Ungnad prepričan, da „v svetem pismu stoji jasno: kdor je prijel enkrat za plug, ta se nazaj ne oziraj, item, kdor se priznava h Kristusu pred ljudmi, tega prizna tudi Kristus sin božji pred svojim nebeškim očetom, kdor ga pa zatajuje, tega se bode sramoval⁶⁴. Po tem načelu „je pri vseh posvetovanjih izjavljal“, da je treba „malikovanje opustiti in pravo cerkev po augsburški konfesiji urediti“⁶⁵. Vodilna misel Ungnadovega versko-političnega programa je bila po vsej priliki ta, da se bode dalo priznanje augsburške konfesije za Notranjo Avstrijo vkljub interimu in cesarskemu reformacijskemu redu prej ali slej gotovo doseči, ako le deželani svoje protestantsko versko prepričanje vedno in povsod neustrašeno poudarjajo, kot patroni nastavljajo zgolj duhovnike, prijazne protestantizmu, ter svobodo augsburške konfesije proseč in grozeč od vladarja vedno zopet zahtevajo.

O podrobnostih nove ureditve si Ungnad okoli 1550. l. še menda ni bil čisto na jasnem. Da zagotovi opatu Duelacherju koadjutorstvo kake škofije in s tem sinu Karlu nasledstvo v Reinu⁶⁶, se je v jeseni 1550. l. v Solnogradu s tridentinskim kardinalom Krištofom Madruzzijem osebno pogajal, poslal sina Krištofa istodobno v Rim ter začel prihodnje leto nova pogajanja z ljubljanskim škofom, cesarjevim dvornim kaplanom in miloščinarjem Urbanom Tekstorjem⁶⁷. Formalne odprave škofov in samostanov še torej ni imel za neobhodno potrebno. Latinski liturgijski jezik je hotel nadomestiti z nemškim⁶⁸, potrebe, da bi se morala uporabljati po doslednem pojmovanju 14. poglavja 1. Pavlovega pisma do Korinčanov pri službi božji tudi slovenščina, po vsej priliki še ni uvideval⁶⁹. Ure-

⁵⁹ o. c. 49.

⁶⁰ Glej spredaj str. 158.

⁶¹ Holtzmann 47.

⁶² o. c. 67.

⁶³ o. c. 104.

⁶⁴ Ungnad-Maks. 3. V. 1557, Sitzungsb. 1849/II, 344.

⁶⁵ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287.

⁶⁶ Glej spredaj str. 76.

⁶⁷ Gasparitz 112.

⁶⁸ Auf der geistlich Salzb. provincial statuta deren von Steyer (tudi Ungnada) antwort, Loserth, Provinzialsynode 278.

⁶⁹ Glej niže IV. poglavje.

ditev vseh drugih cerkveno-pravnih podrobnosti protestantske cerkve je prepuščal pač tudi on dobi, ko Habsburžan ali augsburško konfesijo sam sprejme, katoliški kult prepove in izda za dedne dežele enotno protestantsko cerkveno naredbo ali vsaj deželnim stanovom dovoli, da si uredijo vsak svojo cerkev.

Osebnih odnošajev med Ferdinandom in Ungnadom različnost verske politike še ni bila skalila. Ungnad „se tudi ni mogel spominjati, da bi bil kedaj v zasluženim nemilosti“ vladarjevi⁷⁰. Ferdinand o vseh posameznostih menda ni bil informiran, deloma so ga pa tudi okoliščine silile, da je miril svojo vest z mandati, ki so ostali samo na papirju. Ungnadova samozavest in vera v lastno nenadomestljivost je na solncu vladarjeve milosti seveda rastla.

Neposredni vzrok za spremembo situacije je dal menda odgovor štajerskih deželnih stanov na statute solnograške sinode z dne 6. septembra 1549⁷¹, v katerem so Ungnad in tovariši jasno pokazali, da jim je augsburška konfesija prej ko slej zvezda-vodnica: poleg nemškega liturgijskega jezika⁷² zahtevajo obhajilo pod obema podobama⁷³, protestantske pisatelje, na čelu jim Luthra in Melancthona priporočajo⁷⁴, za edini vir verskim resnicam proklamirajo biblijo⁷⁵, izmed zakramentov priznavajo samo krst, rešnje telo in pokoro⁷⁶, izmed ceremonij samo tiste, ki so se jim zdele skladne z biblijo⁷⁷, dobra dela⁷⁸, celibat⁷⁹ in spoved⁸⁰ zametajo. Sedaj ali kmalu nato se je vsaj začela med Ferdinandovo katoliško okolico proti Ungnadu živahna agitacija. „Zlasti“ vicekancler Jakob Jonas in dolenjeavstrijski kancler Widmannstetter Ungnadove vneme „ni-sta mogla trpeti“ in sta ga pri vladarju ovadila⁸¹, da je „lutrovske vere, da ljudi zapeljuje, da je neke drugačne tuje vere“⁸². Ferdi-

⁷⁰ Ungnad-Ferd. hčeri 22. VIII. 1559, Sitzungsb. 1849/II, 362—363.

⁷¹ Auf der geistlich Salz. provincial statuta deren von Steyer antwort (September 6.), Loserth, Provinzialsynode 264 sl.

⁷² o. c. 278.

⁷³ o. c. 275, 276.

⁷⁴ o. c. 273.

⁷⁵ o. c. 265, 268, 277, 279.

⁷⁶ o. c. 274.

⁷⁷ o. c. 269—271.

⁷⁸ o. c. 274, 282.

⁷⁹ o. c. 271—272.

⁸⁰ o. c. 277.

⁸¹ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 286—287.

⁸² Ungnad-Maks. 3. V. 1557, Sitzungsb. 1849/II, 339.

ñandov dostavek za Ungnada protilutrovskemu mandatu z dne 2. maja 1551: „Ako bodeš izvrševal mandat nemarno, te bomo kaznovali“⁸³, namiguje, da je bil vladar že informiran in da je hotel imponirati z odločnostjo.

Ungnadovo obotavljanje pri publiciranju mandata⁸³ je bila pač voda na mlin Ungnadovih protivnikov in ko je bival kralj od 16. do 25. novembra 1551 v Gradcu⁸⁴, je dala beseda besedo. Ferdinand je rabil proti Ungnadu „zelo resne in nemilostljive očitke, strašne za ubogega služabnika“, ki se niso tikali „časnega blaga“, ampak merili „na zapovedi vseмогоčnega večnega Boga, na krivo ali čisto cerkev“⁸⁵. Ungnad se je ujezil in začel „na vseh zborovanjih izjavljati, da namerava, ako se ne opusti malikovanje in ne uvede prava cerkev v zmislu augsburške konfesije, zapustiti ne le svojega dostojanstva, ampak tudi svojo domovino ter da noče tlačiti zemlje in se prepuščati pihu vetra, kjer se vršijo taka bogoskrunstva“⁸⁶.

Ferdinandovi odloki 1552. l. v varstvo cerkvenega premoženja pred zavetniki⁸⁷ in njegova izjava v deželnem zboru štajerskem 8. marca 1553, da ne sme dovoliti, da bi vsakdo sv. pismo „po svoji ošabni glavi, ne pa po umevanju cerkve na pridiznicah in v šolah razlagal“⁸⁸, pa niso bili znanilci Ferdinandove izpreobrnitve. Razen tega je Ferdinand ob takratnem bivanju v Gradcu, torej med 2. decembrom 1552 in 10. aprilom 1553⁸⁹, proti Ungnadu svoje očitke ponovil⁹⁰. Sedaj je Ungnad vladarju v obraz „priznal, s čim že skoro tri leta na vseh zborovanjih“ grozi⁹¹.

Lok bi bil torej vsaj že okolu 10. aprila 1553. l. skrajno napet in trenutek blizu, ko — počí. Toda — učinek je izostal.

Ali sta se vladar in njegov namestnik poravnala? Ali Ungnad na izselitev sploh resno mislil ni, ampak ž njo v zavesti svoje trdne

⁸³ Loserth, Ref. 109.

⁸⁴ Gévay A., Itinerar Kaiser Ferdinands I. 1521—1564, Wien 1543.

⁸⁵ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287.

⁸⁶ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287.

⁸⁷ Mandati 12. II. (Krones, Patente, Nr. 332), 23. II. (Krones, Patente, Nr. 334), 31. X. 1552 (Krones, Patente, Nr. 340).

⁸⁸ Obravnave dež. zbora štajerskega, Loserth, Ref. 96—97.

⁸⁹ Gévay, Itinerar.

⁹⁰ Ungnad-Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 338.

⁹¹ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287. — Število let je pač pretirano!

pozicije samo grozil? Važni momenti odnošajev med Ferdinandom in Ungnadom so se razvijali v teku celih dveh prihodnjih let približno tako, kakor bi se bili lahko razvijali tudi v slučaju, da teh dveh nastopov med njima bilo ni.⁹²

Človek bi pričakoval, da vladar po takem resnem prekarjanju na službo drznega vlastelina ne bode več reflektiral.

Toda Ferdinand ni le pustil Ungnada tudi še nadalje dostojanstva deželnega glavarja, ampak mu poveril še novo odgovorno službo. V istih burnih prvih mesecih 1553. l. je Ungnada „z ozirom na njegovo spretnost, vojno izurjenost, pošteno, zvesto in odkritosrčno mišljenje ter njegovo mnogoletno, uspešno, koristno in zvesto službovanje“ nagovarjal, da zavzame vsaj za leto dni zopet mesto vrhovnega poveljnika na slavonski in hrvaški granici⁹³. Ko se je bližalo z zadnjim februarjem 1554 to leto h koncu, ni iskal novega poveljnika, ampak pismeno prosil Ungnada, naj še ostane. In ko se je Ungnad za dobo do zadnjega februarja 1555 zopet vdal, je vzel Ferdinand 12. novembra 1554 to hvaležno do znanja⁹⁴. A tudi po zadnjem februarju 1555 se Ferdinand z imenovanjem novega poveljnika ni žuril⁹⁵. Tudi med Ferdinandovimi komisarji za marčni deželni zbor 1555. l. se zopet nahaja — Ivan Ungnad⁹⁶.

Ali pa ni dal čutiti v tej dobi Ferdinand Ungnadu svoje nevolje v gmotnem oziru?

Približno leto dni po prvem dokazu „nemilosti“ je „zapisal in zagotovil“ Ferdinand Ungnadu, njegovemu sinu Ludviku in tega sinovom neodkupljivo posest glavarstva in vicedomstva celjskega ter sodstev Kaplje in Vojnika⁹⁷, je torej prejšnje tozadevne privilegije⁹⁸ razširil in pomnožil. Nekako v sredi 1553. l. mu je dal za povrnitev tistih 80 *fl.* izza zamenjave za Pack in Modriach⁹⁹ nov sedemleten rok¹⁰⁰. Ko je zvedel Ferdinand tik pred 28. avgustom

⁹² O neverjetnosti tega, da bi si bil Ungnad ta dva nastopa sploh izmislil, glej konec tega poglavja na str. 175.—176.

⁹³ Ferd. navodilo za Ungnada (1553), Monumenta spectantia historiam Slavorum merid. XX, Zagreb 1889, 421—422.

⁹⁴ Ferd.-Ungnadu 12. XI. 1554, Dresser 58.

⁹⁵ Ungnad-Maks. II. dne 27. IV. 1555, Monumenta XXXVI, 426, 435, 537.

⁹⁶ Ferd. instrukcija 7. II. 1555: Muchar VIII, 530; Loserth, Ref. 99.

⁹⁷ Ferd. listina 9. X. 1552, Muchar VIII, 515.

⁹⁸ Glej spredaj str. 76.

⁹⁹ Glej spredaj str. 76.

¹⁰⁰ Gasparitz 119.

1553. l. za Ungnadovo tajno pogodbo z reinskim opatom Duellacherjem¹⁰¹, in sicer najbrž preko ljubljanskega škofa in cesarjevega svetovalca Urbana Tekstorja, je pogodbe med Ungnadom in Duellacherjem pač razveljavil in delal z vso energijo na to, da se škoda, storjena samostanu, poravna¹⁰², toda obenem je prvemu tudi za-trjeval, da je vkljub temu „svojemu staremu zvestemu služabniku radi njegovih dolgotrajnih, izdatnih in koristnih uslug, ki mu jih je večkrat izkazal, ki mu jih še in ki mu jih naj izkazuje tudi v bodoče, z vso milostjo naklonjen“¹⁰³. Kmalu nato je Ferdinand res dovolil, da je dobil Ungnad za vrnitev takozvane Ungnadske kaplanije, t. j. 15 kmetij pri Eisbachu, ki si jih je bil svoj čas svojevóljno prilastil, sedaj od reinskega samostana vendarle Ungerhof v dolini Kainach v trajno last¹⁰⁴. Ko je moral Ungnad reinskemu samostanu vrniti tudi Hirschegg, bi ga pač ne bil dobil za 15 let v dober zakup nazaj¹⁰⁵, če bi bil Ferdinand protestiral. In dočim mu je Ferdinand menda že od nastopa službe vrhovnega poveljnika izplačeval provizijo v znesku letnih 600 gld., je sedaj tudi njegovo prošnjo za „miloščino“ in podaljšanje provizije preko poveljniške dobe ugodno rešil ter mu 28. februarja 1555 določil 8000 gld. miloščine ter do smrti letnih 600 gld. provizije¹⁰⁶.

Da vidimo, kak vtis dela Ungnadovo službeno ponašanje izza tistih ukorov.

V 1552. l. sta se bojevala Ungnad in njegov sin Krištof, ki je bil „višje študije“ med tem obesil na klin, na Ogrskem¹⁰⁷. Zopetnega imenovanja za vrhovnega poveljnika slavonske in hrvaške granice v začetku prihodnjega leta se je Ungnad pač branil ter se izgovarjal s „slabostjo in drugimi tehtnimi razlogi“, končno se

¹⁰¹ Ferd.-Dullacherju 28. VIII. 1553, o. c. 117.

¹⁰² o. c. 116—122.

¹⁰³ Ferd.-Ungnadu 26. IX. 1554—10. III. 1555, o. c. 121.

¹⁰⁴ Pogodba 14. IV. 1554, o. c. 119.

¹⁰⁵ Zakupna pogodba 10. III. 1555, o. c. 122.

¹⁰⁶ Ferd. 4. IX. 1557, Dresser 60. — * Arhiv skupnega fin. min.: E 214, fol. 34 a, 28. II. 1555: Kunig Maximilian, was Hansen Ungnaden zu Provision und gnadengab bewilligt ist worden. — E. 216, fol. 22 b, 23. III. 1555: Rö. Kun. Mst. Schreiben, daß dem Herrn Hansen Ungnad Freiherrn durch die Ku. W. angezeigt werden soll, daß Ihme Ihr Kun. Mst. die 600 fl. Provision, so er auf etlich Jahr lang gehabt, nun hinfüro sein Lebenlang sambt 8000 fl. . . bewilligt ist geschehen und solch schreiben . . . hiebei aufzuheben.

¹⁰⁷ Ungnad-Maks. II. dne 27. IV. 1555, Monumenta XXXVI, 432.

je pa za eno leto vendarle vdal, nastopil novo službo najbrž s 1. marcem, vsekakor pa še pred 10. aprilom 1554¹⁰⁸ ter jo obdržal daleč preko prvotnega roka¹⁰⁹. Sina Kristofa¹¹⁰ in Ludvika¹¹¹, ki je bil že od 1552. l. komornik češkega kralja Maksimilijana¹¹², je imenoval za graničarska oficirja ter se lotil z mladeniško vnemo uredbe in utrdbe granice. Tik pred 19. oktobrom 1553 se je podal na inspekcijo cele granice¹¹³, bival v drugi polovici decembra 1553 in spomladi prihodnjega leta pač v prvi vrsti radi granice večinoma v Celju¹¹⁴, potoval po letu istega leta po Kranjskem in vsaj dvakrat v Zagreb¹¹⁵.

Gre končno še za vprašanje, ali se nahajajo med Ungnadovimi akcijami te dobe tudi takšne, ki bi se dale razložiti samo pod perspektivo priprav za izselitev.

V jeseni 1552. l. je zastavil Ungnad Kalsdorf Lenartu Staigerju¹¹⁶, in vsaj že spomladi 1554 je sklenil prodati Rolnitzu Labud in Loschental¹¹⁷, Ivanu Stattenbergu pa Stattenberg¹¹⁸. Vzrok odaje Kalsdorfa je razviden iz zastavne pogodbe: Ungnad je bil Staigerju dolžan 4000 gld.; dolgovi¹¹⁹ so mogli siliti Ungnada tudi k prodaji drugih posestev.

¹⁰⁸ Ferd. navodilo za Ungnada, izdano v Gradcu, torej pred 10. aprilom, Monumenta XX, 421—422.

¹⁰⁹ Glej spredaj str. 163.

¹¹⁰ Ungnad-Maks. 27. IV. 1555, Monumenta XXXVI, 430, 432.

¹¹¹ Prim.: Ungnad-Maks. 2. IV. 1554, o. c. 393; Ungnad L.-N. Zrinskemu 3. VIII. 1554, o. c. 408.

¹¹² Dresser 97.

¹¹³ Ungnad-Ferd. iz Siska 19. X. 1553, Monumenta XXXVI, 383.

¹¹⁴ Ungnad iz Celja: N. Zrinskemu 19. XII. 1553, o. c. 385; Ferdinandu 8. I. 1554, o. c. 392; 9. II. 1554, o. c. 394; 5. III. 1554, o. c. 399.

¹¹⁵ Ungnad iz Zagreba Ferdinandu: 2. VII. 1554, o. c. 408; 1. XII. 1554, o. c. 415.

¹¹⁶ Zastavna pogodba Mihajlovo 1552, o. c. 120.

¹¹⁷ * Arhiv skupnega fin. min., R 212, fol. 34 b, 24. III. 1554: Hansen Ungnaden weitere Bewilligung über die Herrschaft Laufmundt und Loschental. — Glej še istotam: R 214: fol. 6 a, 18. I. 1555, fol. 9 a, 22. I. 1555; E. 217, fol. 7a, II. 1555.

¹¹⁸ * Arhiv skupnega fin. min., R 212, fol. 45 b, 13. IV. 1554: Hansen Ungnaden A(ntwort) per Verschreibung der Herrschaft Stattenberg Hansen von Stattenberg. — Glej še istotam R 212, fol. 46 a.

¹¹⁹ Glej spredaj str. 77—78.

Službe vrhovnega poveljnika Ungnad 1553. l. ni sprejel posebno rad¹²⁰. Vsaj že meseca februarja 1555 je bila med akti dvorne komore Ungnadova prošnja za „rešilo od službe“¹²¹, to je pač od službe vrhovnega poveljnika. Toda kdor premotriva ta moment, ne sme pozabiti, da je imel Ungnad že 1539. l. tehtne razloge¹²², s katerimi se je branil tega napornega mesta, za njegove gospodarske razmere tako malo prikladnega!

Ko je Ungnad Ferdinandu v pismu z dne 12. oktobra 1554 obljubil, da njegovi prošnji ugodi ter do zadnjega februarja prihodnjega leta še ostane vrhovni poveljnik¹²³, je po vsej priliki že tudi sprožil akcijo za odmero „miloščine“ in podaljšanje provizije preko poveljniške dobe. Dvorna komora je rešila prošnjo tik pred 18. januarjem 1555¹²⁴, in sicer menda nepovoljno, ker je Ungnad o stvari kmalu zopet pisal in si priskrbel tudi priporočilo kranjskih deželnih stanov¹²⁵. Med tem je Ferdinand v Augsburgu dne zadnjega februarja prošnjo ugodno rešil¹²⁶. Formalnega Ferdinandovega dokumenta o tej rešitvi Ungnad sicer sedaj ni prejel¹²⁷, zvedel pa je prijetno novico gotovo še spomladi 1555, saj je imel kralj Maksimilijan naročilo, da ga o rešitvi obvesti¹²⁸. A tudi ta akcija se lahko razlaga iz Ungnadovih slabih gospodarskih razmer in iz naravnega stremljenja, da doseže ob zaželjenem koncu svojega poveljevanja tudi v denarju nekoliko priznanja in odškodnine.

Istodobno je imel Ungnad „radi svoje neizbežne potrebe namerano se v primernem času obrniti najponižnejše do Njegovega Kraljevega Veličanstva, da odpomore težavam, ki so ga trle“¹²⁹.

¹²⁰ Glej spredaj str. 77—78.

¹²¹ * Arhiv skupnega fin. min., E 219, fol. 86 b, II. 1555.

¹²² Glej spredaj str. 78.

¹²³ Ferd.-Ugnadu 12. XI. 1554, Dresser 58. — Prim. še * arhiv skupnega fin. min. R 212, fol. 144 a, 12. XI. 1554: Hansen Ungnaden Ant. p. Bemessigung und Ergötzlichkeit seiner Dienst.

¹²⁴ * Arhiv skupnega fin. min., R 214, fol. 6 a, 18. I. 1555: Hansen Ungnaden A. p. ain Gnadverschreibung und Provision.

¹²⁵ * Arhiv skupnega fin. min., E 216, fol. 41b, IV. 1555: Von Hansen Ungnaden und Landschaft in Krain Fürschrift um Gnadengeld.

¹²⁶ Glej spredaj str. 164.

¹²⁷ Ferd. 4. IX. 1557, Dresser 59: Deßwegen ihme aber kein Brieflicher schein desselbigen mahls, unnd bißhero auffgerichtet worden.

¹²⁸ Glej spredaj str. 164., op. 106.

¹²⁹ Zeugniß einer Ersamen gantzen Landschaft deß Fürstenthumbs Steyer, welches sie Herrn Hanns Vngnaden geben, das er Leib, Gut und

Da bi svoj namen lažje dosegel, si je izprosil od kranjskih, koroških in štajerskih¹³⁰ stanov za slučaj avdijence pri Ferdinandu „izpričevalo, da je zastavil za avstrijsko hišo telo, blago in kri“. Izpričevalo štajerskih deželnih stanov z dne 16. marca 1555 poudarja, da je vršil Ungnad svojo službo „brez ozira na ženo, otroke in nabavo posvetnega blaga“, „ne štedeč telesa, blaga in krvi“, prosi vladarja, da „izkaže Ungnadu in njegovim sinovom milost“, da „visokovažno stvar, ki jo predloži Nj. Kr. Veličanstvu Ungnad, milostljivo poslušā“ in da Ungnada „v tem milostljivo podpira“, ter izraža končno upanje, da Ungnad „in sinovi to, česar doslej od Njegovega Kraljevega Veličanstva še niso zaslužili, v prihodnosti z žrtvami na telesu, blagu in krvi nedvomno zaslužijo“¹³¹.

Izpričevalo predpolaga samo Ungnadovo in njegovih sinov osebno zadevo, možnost, da bi si bili nameravali stanovi s tem povečati upanje na eventualno izpremembo Ferdinandove verske politike, je izključena. In ker se ne tiče stvar samo Ungnada, ampak tudi sinov in ker stopa ž njo očitvidno neki nov moment v ospredje; bi se podmena, da si je hotel Ungnad z nameravanim korakom zopet nakloniti vladarjevo milost ter se obdržati na svojem mestu, na to izpričevalo tudi v tem slučaju ne mogla oslanjati, ako ne bi drugi momenti dokazovali, da se Ungnad svojega mesta ni oklepal in da se od 10. aprila 1553 sem ni pojavil nobeden dogodek, iz katerega bi bil moral Ungnad sklepati, da se njegov glavarski stolec maje. Odgovor na vprašanje, za kaj je Ungnadu pri teh izpričevalih šlo, nam daje nova serija priporočil istih treh deželnih stanov, ki si jo je izprosil Ungnad v istih dneh kakor izpričevala. 1555.1. so podpisali Ungnadu 11. marca kranjski, 14. štajerski in 18. koroški deželni stanovi vsak posebno pismo do wirttemberskega vojvode Krištofa: „Priprošnjje za pismeno priporočilo deželnega glavarja i. t. d. Ivana Ungnada, svobodnega gospoda ženeškega, čigar zasluže se slavijo, da pridejo njegovi sinovi v kralj. službo“¹³². Un-

Blut bey dem Haus Osterreich zugesetzt hatte, Grätz, den 16. Tag Martii Anno im 55, Dresser 61—62, Steinwenter, Program mariborske gimnazije 1884, 8: Weil denn wolgemelter Herr Landshauptman aus seiner vnuermeidlicher Notturft vorhabens ist, Ewre König. Mayt. mit bequemer zeit, zu abhelfung seiner obligenden beschwerung vndertheniglichen anzulangen.

¹³⁰ Ungnad-Maks. II. dne 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 343.

¹³¹ Dresser 61—62, Steinwenter, Program mariborske gimnazije 1884, 8.

¹³² Briefw. Christophs IV, 287, n. 2.

gnad je hotel torej predvsem priskrbeti sinovom primerna mesta. To je umljivo tudi brez zveze z izselitvijo, ker je moral Karol reinski samostan zapustiti, Ludvik in Krištof pa tudi nista vedela, kako bode ž njima pod novim poveljnikom na granici. Zdi se, kakor da bi bil nameraval Ungnad zlasti radi sinov potovati k državnemu zboru v Augsburg, kamor je prispel 29. decembra 1554. Ferdinand¹³³, 17. januarja 1555 pa Krištof¹³⁴.

Čeravno se je torej Ferdinandova verska politika tudi po 10. aprilu 1553. l. nadaljevala v starem tiru ter se prejšnjim protilutrovskim patentom pridružil 20. februarja 1554 patent o obligatni velikonočni izpovedi in o prepovedi obhajila pod obema podobama¹³⁵, 14. avgusta patent o uvedbi katoliškega katekizma¹³⁶ in 25. maja 1555 patent o obnovitvi prepovedi prodaje in čitanja sektinskih¹³⁷, torej tudi lutrovskih knjig, kaže vendar razbor momentov, ki pridejo za rešitev aktualnosti vprašanja o Ungnadovi izselitvi v poštev, do spomladi 1555. l. presenetljivo sliko: nobena Ungnadovih akcij te dobe ni taka, da bi se *moral* v njej videti dokaz smotrene priprave za odhod; istodobno vrši Ungnad svojo službo mirno in vestno, kakor da se niso pojavila med njim in Ferdinandom nikaka nesoglasja; in Ferdinand ga skuša po možnosti oškodovati, mu daje nove dokaze zaupanja ter mu k starim službam oprtuje nove, nikaar da bi mu mislil izpodmakniti glavarski stolec. Te okoliščine pač dovoljujejo zaključek: Ungnadovo koketiranje z mislijo na izselitev bi ob samem spominu na Ferdinandove ukore izza dobe od 1551. do 1553. l. ne bilo dozorelo v sklep, ako se ne bi bil pojavil neki nov moment.

In ta novi moment tiči po vsej priliki v dogodku, kjer bi ga na prvi pogled težko kdo pričakoval.

„Nj. Ces. Veličanstvo je poslalo še v času, ko je bil Ungnad vrhovni poveljnik, trem deželam: Štajerski, Koroški in Kranjski pismo ali povelje, da se denar nikomur ne sme nakazati ali dati razen Žigi Gallerju, ki je bil takrat Nj. Ces. Veličanstva vojni blagajnik“¹³⁸.

¹³³ Gévay, Itinerar.

¹³⁴ Ernst, Briefw. Christophs III, Stuttgart 1902, p. XXXII.

¹³⁵ Kronen Nr. 359; Loserth, Ref. 97, 103.

¹³⁶ Kronen, Patente, Nr. 363.

¹³⁷ o. c. Nr. 369.

¹³⁸ * Ferd.-Ungnadu 16. V. 1558, Arhiv skupnega fin. min., I. O. Herrschaftsacta Lit. G., Fasc. 4, Nr. 2. — Povelje samo se ni dalo najti.

Povelje je prispelo pred Ungnadove oči pač že proti koncu njegovega poveljevanja na granici, ki je prenehalo s 16. junijem 1555¹³⁹. Neposredni vzrok in duševni oče njegov nista znana; skoraj gotovo Ferdinand ž njim ni hotel osebno zadeti Ungnada, ampak res le „doseči boljšo pravilnost in večji red“ v računih za granico.

Toda v Ungnadu je bila ostala vsled tistih dveh Ferdinandovih ukorov pač precejšnja nervoznost in črnoglednost, ki je rastla z vsakim novim poročilom o rovarjenju njegovih katoliških protivnikov. Ko je dobil novo povelje, se ni mogel znebiti občutka, da ga „spravlja v očitno sramoto“¹⁴⁰. In čim globlje je o stvari razmišljal, tem verjetnejše se mu je po vsej priliki zdelo, da so mu to sramoto mogli naprtiti samo njegovi stari katoliški nasprotniki na dvoru. Na te protivnike in na omenjeno povelje se nanaša pač Ungnadovo zatrdilo, da je bil izmed „mnogih vzrokov“, ki so ga gnali iz domovine, „poleg najvišjega (to je verskega) eden prvih ta, da so ga njegovi nasprotniki Nj. Ces. Veličanstvu po krivem naznanili“¹⁴¹. Ko se je oprijel misli na vzročno zvezo med tem poveljem in svojo vero, je mogel seveda biti uverjen, da „se tiče njegova stvar duše, časti, premoženja in blaga“¹⁴².

Pripomogli so k Ungnadovi komentaciji pač tudi glasovi, ki so bili začeli medtem prihajati iz Augsburga.

S kakšnim uspehom državnega zbora je Ungnad bolj simpatiziral: z versko poravnavo, to je zopetno združitvijo katolikov in konfesijonistov v eni cerkvi ali z verskim mirom, to je medsebojnim priznanjem in jamčenjem enakopravnosti obeh strank, se ne da dognati. O možnosti in posledicah te ali one rešitve si notranje-avstrijski protestanti menda sploh niso bili na jasnem; dočim je bila misel na novi poizkus poravnave v Augsburgu že junija 1554 pokopana¹⁴³, so opozarjali štajerski deželani kralja Ferdinanda še marca 1555 v isti sapi na dve poti: na poravnavo na „narodnem cerkvenem zboru“¹⁴⁴, torej takem cerkvenem zboru, kjer bi nemški protestanti ne bili v nevarnosti, da jih katoliki majorizirajo, in na „splošni verski mir“¹⁴⁵.

¹³⁹ Muchar VIII, 533.

¹⁴⁰ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungsab. 1849/II, 351.

¹⁴¹ Ungnad-Ferd. hčeri 22. VIII. 1559, Sitzungsab. 1849/II, 363.

¹⁴² Ungnad-Ferd. 22. IX. 1559, o. c. 351.

¹⁴³ Wolf G., Deutsche Geschichte I, 666; cfr. tudi 682, 689.

¹⁴⁴ Štajerski deželani-Ferd. marca 1555, Loserth, Ref. 98.

¹⁴⁵ Epist. cit. 99.

Vplivati direktno na tok pogajanj v Augsburgu¹⁴⁶ Ungnad ni dobil prilike. Ker pa se sme vkljub temu domnevati, da je bil o posameznih fazah obravnav, kjer je prišel 11. marca 1555 na dnevni red verski mir¹⁴⁷, kolikor toliko poučen, se sme tudi soditi, da je zvedel marsikaj, kar ga je moralo znova vznemirjati: zahteva konfesijonistov po verski svobodi za podložnike, ki bi bila mogla ščititi notranjeavstrijski protestantizem proti katoliškemu vladarju, se je črtala 3. aprila v knežjem¹⁴⁸, 22. aprila v volilnoknežjem predlogu¹⁴⁹ ter propadla 7. septembra¹⁵⁰ definitivno¹⁵¹, ker je dal Ferdinand vojvodi Krištofu že 3. aprila javiti, da mu vest ne pripušča, „dovoliti svojim podložnikom prostor, zrak in svobodo za kako drugo vero, iz katere Nj. Vel. ne more črpati kake posebne tolažbe“¹⁵²; širja formulacija 3. člana verskega miru¹⁵³, ki bi bila omogočevala deželnim stanovom Ferdinandovih dednih zemelj boj za komentar, da katoliški Habsburžan vsaj njim ne sme prepovedovati augsburške konfesije in njenih obredov, se je morala istega 7. septembra umakniti omejitvi na „državne stanove“, ker je Ferdinand nevarnost spoznal in hotel preprečiti¹⁵⁴; in tudi edini dar augsburškega miru za tiste Ferdinandove podanike, ki ne bi hoteli slediti veri svojega vladarja: pravica do izselitve¹⁵⁵, se ne bi bila uzakonila, če bi bila obveljala tendenca Ferdinandove resolucije z dne 30. avgusta.

Ko se je 25. septembra verski mir proglasil in izšel obenem tudi v tisku¹⁵⁶, se je Ungnad z njegovimi določbami gotovo natančneje seznanil. Bilo bi za njegovo politično razsodnost in uvid-

¹⁴⁶ Prim. spredaj str. 168.

¹⁴⁷ Wolf G., *Der Augsburger Religionsfriede*, Stuttgart 1890, 45.

¹⁴⁸ Adler S., *der Augsburger Religionsfriede und der Protestantismus in Österreich*, Festschrift Heinrich Brunner, Weimar 1910, 258—262.

¹⁴⁹ o. c. 256.

¹⁵⁰ Prim. Zasius-Albr. bav. 7. IX. 1555, Druffel August-Brandt Karl, *Briefe und Akten zur Geschichte des 16. Jahrhunderts*, IV, München 1896, 716.

¹⁵¹ Prim.: 1.) „Protocol“ drž. sveta z dne 5. IX. 1555, Lehenmann Chr., *De pace religionis acta publica et originalia*, Frankfurt a. M. 1631, 80—81, 2.) načrt verskega miru z dne 8. IX. 1555, *ibid.*, 96—101, in 3.) defin. obliko verskega miru, *Briefe und Akten IV*, 722—744.

¹⁵² Zasius 1555, Adler 261.

¹⁵³ *Briefe und Akten IV*, 725.

¹⁵⁴ Ferd. resolucija z dne 30. VIII. 1555, Lehenmann 73. — Cfr. Adler 266.

¹⁵⁵ Člen 11. verskega miru, *Briefe und Akten IV*, 740.

¹⁵⁶ Druffel-Brandt, *Briefe und Akten IV*, 723.

ljivost slabo izpričevalo, če bi se ne bil zavedal, kake pravne posledice more imeti za njegovo domovino akt, ki od članka do članka predpolaga načelo: čigar je dežela, tega vera velja, četudi tega stavka nikjer izrečno ne beleži! Zato pomeni Ungnadov komentar, da se vsled augsburškega miru glede na augsburško konfesijo „ne smejo nikomur delati težkoče ali ovire“¹⁵⁷, ali pa istodobni komentar štajerskih deželnih stanov, da gre štajerskim konfesijonistom zato zaščita verskega miru, ker stoji „ta dežela pod varstvom in zaščito cesarstva“¹⁵⁸, jedvali več nego slab poizkus rešiti to, o čemer so morali biti razlagalci sami prepričani, da se pravno oteti ne da.

Ali pa bode imel Ferdinand tudi pogum, da izpremeni teorijo v prakso in s silo uveljavi pravico, ki mu jo daje zakon, o tem bi bil Ungnad pač tudi sedaj dvomil, da ni bilo tistega povelja radi financ. Po vsej priliki sta za Ungnada povelje in glasovi iz Augsburga komentirala drug drugega. Pod vplivom obeh je začel verjeti, da se mora Ferdinanda bati¹⁵⁹, ker mu od njega „radi vere preti nevarnost“¹⁶⁰. Od tukaj postaja misel na beg umljiva: nevarnosti se moraš izogniti; toda vladarjeva roka sega daleč in najvarnejši si, če se pred njegovo jezo umakneš izven mej njegove oblasti; in da se ti načrt še v zadnjem hipu ne prepreči, ne obešaj svojih misli na veliki zvon!

Ako naj podmena obvelja, jo morajo Ungnadovi nadaljnji postopki opravičevati.

Priprave za tak korak so zahtevale premisleka.

Večina Ungnadovih otrok je pomrla sicer v mladih letih¹⁶¹, in tudi soproga Ana je že počivala v graški grajski kapeli¹⁶², vendar je bilo treba misliti še na pet sinov: Ludvika, Krištofa, Karla, Simona in Ernreicha ter tri hčere: Judito, Margareto in

¹⁵⁷ Ungnad-Maks. 3. V. 1557, Sitzungsab. 1849/II, 342: und dieweil dann ie pillich, das khein khrist soll hierin beschwerdt oder verhindert werden, wie auch die röm. khön. Mst. etc. mit den stenden des Reichs am negsten reichstag des 55 jars beschlossen.

¹⁵⁸ Dež. stanovi štajerski-Ferd. 20. XII. 1555, Loserth, Ref. 99.

¹⁵⁹ Verger-Krištofu 12. XI. 1555, Briefw. 113: Et tamen adhuc (Ungnad) videtur timere suum regem, ita enim mihi eius nuntius coram narrat.

¹⁶⁰ Strein, Aufzeichenbuch, Österr. Zeitschrift 1837, 256: Ungnad ist ausm Landt gezogen aus vermuetung, dass er bei ihrer Maj. Khunig Ferdinand der religion halber in gefahr stehe.

¹⁶¹ Dresser, 94.

¹⁶² o. c. 117.

Heleno¹⁶³. Ludvik se je od granice obenem z očetom ali pa med očetovimi pripravami za odhod poslovil¹⁶⁴, obdržal pa seveda dostojanstvo komornika pri češkem kralju Maksimilijanu¹⁶⁵, Krištof, ki je dobil od očeta še pred 27. aprilom 1555 poveljstvo v Varaždinu¹⁶⁶, je ostal graničarski oficir¹⁶⁷, ostali sinovi in vsaj dve hčeri so bili še nepreskrbljeni.

Da je Ungnad pred odhodom „imetek in blago oddal svojim starejšima sinovoma in nekaterim prijateljem kot sokupcem“¹⁶⁸, se mora za čas priprav na odhod razumeti pač samo v tem zmislu, da je dal Ludviku in Krištofu polno oblast, da vodita med njegovo odsotnostjo v njegovem imenu gospodarstvo in izvršujeta vse potrebne funkcije¹⁶⁹; deželnoknežjih fevdov brez Ferdinandovega znanja sploh ne bi bil mogel odstopiti.

Zatočišče je hotel iskati izprva na Wirttemberškem pri vojvodi Krištofu¹⁷⁰, svojem starem znancu¹⁷¹, kateremu je posebno zapupal¹⁷² in čigar mecenatstvo do Verger-Trubarjeve literarne delavnosti¹⁷³ ter pač tudi skrb za usodo avstrijskih protestantov ob sklepanju verskega miru¹⁷⁴ je poznal, toda rodbinski oziri so potisnili končno v ospredje izborna kneževina Saško, čeravno ni imel z izbornim knezom Avgustom menda nikakih osebnih stikov¹⁷⁵. Ob

¹⁶³ o. c. 94.

¹⁶⁴ o. c. 97: Anno 1553... Da hat Herr Ludwig Vngnad vnter seinem Herr Vater als ein Rittmeister 135. schützen Pferd vnter sich gehabt, vnd darmit 2. Jahr auff der Granitz gelegen.

¹⁶⁵ Ungnad-Albr. 12. IX. 1561, Briefw. 231: mein Eltern Sunen, der ain Ludwig pey Khuniglicher wirdt (recte: würde) in Pehamb Chamberer.

¹⁶⁶ Ungnad-Maks. 27. IV. 1555, Monumenta XXXVI, 430, 432.

¹⁶⁷ Ungnad-Albr. 12. IX. 1561, Briefw. 231: der under (von meinen älteren Söhnen) an der Türkhischen Grenitzen mit etlichen Hundert Pferden dient.

¹⁶⁸ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287: übergab Hab und Gut seinen zwei ältesten Söhnen und etlichen Freunden als Mithändeern; Ungnad-Albr. 12. IX. 1561, Briefw. 231: das Ich mein Eltern Sunen... mein haab und guett ehe Ich auß den Länden zogen übergeben.

¹⁶⁹ Glej prih. poglavje.

¹⁷⁰ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287: War entschlossen zu Chr. zu ziehen.

¹⁷¹ Glej spreadaj str. 158.

¹⁷² Glej spreadaj str. 167.

¹⁷³ Verger-Krištofu 13. VII. 1555, Briefw. 110.

¹⁷⁴ Adler 257—261.

¹⁷⁵ Glej spreadaj str. 158.

češko-saški meji je živela namreč njegova sestra Elizabeta, vdova po grofu Albrehtu Schlicku, landvogtu v Lužici¹⁷⁶. Njej je sklenil vdovec dati v oskrbo svoje mlajše otroke¹⁷⁷, dočim je pri Karlu pač od začetka mislil na wittenberško univerzo, kjer sta bila od 2. maja 1555 vpisana tudi sinova njegovega brata Andreja, Adam in David¹⁷⁸.

Vkljub takim pripravam za beg pa je vendar izvrševal svoje javne dolžnosti kakor poprej.

Po marčnem deželnem zboru je odpotoval v Celje in posvetil zopet vso skrb granici. V pismu kralju Maksimilijanu z dne 27. aprila 1555¹⁷⁹ sicer opetovano poudarja, da se od vrhovnega poveljstva poslavlja¹⁸⁰, a celo obširno pismo vendar jasno izpričuje, kako mu je granica še pri srcu. Na odborovem dnevu v Celju od 16. do 26. junija¹⁸¹ je bil med Ferdinandovimi komisarji¹⁸² ter mogel končno tudi poveljstvo na granici izročiti svojemu nasledniku¹⁸³. Za naslednje mesece se njegovo bivališče ne da natančno določiti, a z gotovostjo se sme trditi, da izven dežele še ni mogel bivati: julija urgira pri komori svojo mesečno plačo¹⁸⁴ in prosi opustitve neke tridesetine radi 80 volov¹⁸⁵, julija in avgusta piše obenem z drugimi notranjeavstrijskimi plemiči na Wirttembergsko¹⁸⁶, 31. avg. misli na verski blagor svojih podložnikov na Packi, v Hirscheggu in Modriachu ter prosi opata v St. Lamprechtu, da jim pošlje „krščanskega duhovnika, predikanta in prednika“¹⁸⁷, nekaj tednov pozneje piše na Dunaj „radi železne trgovine in ceste čez Bovec“¹⁸⁸.

¹⁷⁶ Dresser 115.

¹⁷⁷ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287: doch verursachten ihn seine Kinder, die er zu seiner schwester, der Witwe des Gfen Albrecht Schlick an der böhmisch-sächsischen Grenze brachte, weil er damals keine Gemahlin hatte, die Wittenberger Kirche aufzusuchen.

¹⁷⁸ Album acad. viteb. ab a. Chr. 1501 usque ad a. 1560, Lipsiae 1841, 305.

¹⁷⁹ Ungnad-Maks. II iz Celja 27. IV. 1555, Monumenta XXXVI, 425—443.

¹⁸⁰ Epist. cit. 426, 435, 437.

¹⁸¹ Muchar VIII, 533.

¹⁸² Ferd. instrukcija za komisarje 26. V. 1555, Krones, Vorarbeiten 58.

¹⁸³ l. c. 58.

¹⁸⁴ * Arhiv skupnega fin. min., E 216, fol. 71b, VII. 1555.

¹⁸⁵ * ibid., fol. 82 b, VII. 1555.

¹⁸⁶ Verger-Krištofu 9. VII. in 18. VIII. 1555, Briefw. 109, 112.

¹⁸⁷ Ungnad-opatu 31. VIII. 1555, Loserth, Fam. Ungnad und das Stift Lambrecht 50.

¹⁸⁸ * Arhiv skupnega fin. min., E 217, fol. 189 a, XII. 1555.

Po vsej priliki je torej sedaj, ko se je za beg res¹⁸⁹ pripravljaj, o nameri molčal in priprave prikrival. Namen se mu je posrečil.

Dočim se je namreč okolu srede novembra 1555. l. „podal s svojimi tremi mlajšimi sinovi in dvema hčerama iz dežele“ štajerske, krenil preko Prage, kjer se je mudil vsaj 19. novembra¹⁹⁰, ostavil otroke pri sestri¹⁹¹ ter prispel sam proti koncu 1555. l.¹⁹² ali vsaj nedvomno še pred 6. januarjem 1556. l.¹⁹³ v Wittenberg, pravi značaj njegovega potovanja še nekaj časa po njegovem faktičnem odhodu niti vsem prijateljem niti protivnikom ni bil jasen: 25. novembra 1555 so ga imeli na Wirttembergškem še za vplivnega gospoda v Avstriji¹⁹⁴, 9. decembra 1555 so izvolili deželni stanovni štajerski tudi njega za svojega sla¹⁹⁵ k odborovemu dnevju, ki je bil sklican za 15. januar prihodnjega leta na Dunaj, 12. decembra mu je Ferdinand pisal, naj kupi kak dvor med Mariborom in Ptujem¹⁹⁶ in še na dunajskem odborovemu dnevju so predlagali štajerski, koroški in kranjski odborniki poleg drugih s posebnim poudarkom Ungnada za vrhovnega poveljnika na granici¹⁹⁷.

Tudi način Ungnadovih priprav ne govori torej proti podmeni o begu iz strahu.

Ungnad sam je podčrtaval proti protestantom in katolikom versko ozadje svojega prognanstva: da je odšel „po zapovedi najvišje vesti“¹⁹⁸, „radi svete vere“¹⁹⁹, da „je zapustil radi edinoizveličavne vere vse“²⁰⁰, da „je zapustil radi svetega evangelija

¹⁸⁹ Prim. spredaj str. 162.

¹⁹⁰ Ungnad-Ferd. 19. XI. 1555 iz Prage, glej spredaj str. 73 in dostavek.

¹⁹¹ Glej spredaj str. 173., op. 177.

¹⁹² Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287: Ist nun das z weite Jahr in Wittenberg; Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, Sitzungs. 1849/II, 351: hab auch bisher auf mein Kosten nun vier jahr gezehrt.

¹⁹³ Ungnad-odboru dolnjeavstrijskih dežel iz Wittenberga 6. I. 1556, glej spredaj str. 77 in dostavek. — Maior, posvetilo z dne 6. I. 1556.

¹⁹⁴ Krištof-Vergeriju 25. XI. 1555, Briefw. 118: Sodann belangt die zwen gefangne were die gebetten furschrifft an Hansen Ungnad mitzuteilen.

¹⁹⁵ Stülz Jod., Ausschusstag der fünf niederösterr. Lande in Wien 1556, Archiv für K. österr. Geschichts-Quellen VIII, Wien 1852, 158.

¹⁹⁶ Ferd.-Ungnadu 12. XII. 1555, Muchar VIII, 537.

¹⁹⁷ Stülz 172.

¹⁹⁸ * Ungnad-Ferd. 17. IV. 1557, inom. drž. arhiv. — Prim. tudi Ungnadova pisma: Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 338, 340; ces. hčeri 22. VIII. 1559, o. c. 362.

¹⁹⁹ Ungnad-Albr. 12. IX. 1561, Briefw. 231.

²⁰⁰ Ungnad-Albr. 25. III. 1560, o. c. 225.

svojo ljubo domovino, visoka, čislana mesta in vse²⁰¹, da „je zapustil domovino in kraljevo službo, štiri visoka mesta in glavarstvo samo radi tega, ker se je spominjal po božji milosti božjega povelja“²⁰². Na Ungnadovem lastnem pripovedovanju sloni pač tudi Majorjevo posvetilo, slaveče njegov ukrep, da „je po božjem povelju zapustil Babilon, pobegnili in odšel ter da hoče rajši po Mojzeovem primeru z narodom božjim trpeti neprilike kakor pa uživati časno grešno veselje“²⁰³.

Da bi pa cenil moralično vrednost Ungnadovega koraka previsoko, kdor bi ga poizkusil na podlagi teh izjav uvrstiti pod znamko načelne demonstracije proti Ferdinandovi verski politiki, to namiguje še eno dejstvo: Ungnad se je hotel vrniti v domovino in v Ferdinandovo službo²⁰⁴, čeravno se Ferdinandova verska politika medtem ni niti najmanj izpremenila.

V tem podčrtavanju in zamolčavanju tiči vsekakor nekoliko olepšavanja resnice in precejšnje stremljenje Ungnadovo, da se pred nemškimi protestantskimi velikaši obda z gloriole verskega heroja. Netočnosti se kažejo tudi v Ungnadovem slikanju postranskih okoliščin prognanstva, zlasti kadar se obrača do vojvode Krištofa, proti kateremu se trudi poudariti legalno podlago svojega postopka: odhod spravlja v direktno zvezo s Ferdinandovimi očitki 1551. in 1553. l.²⁰⁵; pravi, da je „pol leta pozneje“, torej vsaj že v jeseni 1553. l. „odpovedal vse svoje službe“, da „se je po poteku svoje dobe od deželnih stanov poslovil in jim naznanil vzrok“²⁰⁶.

Ker je Ungnad nekatere okoliščine svojega bega olepšaval, se vsiljuje vprašanje, ali se ni vršila tista historija o Ferdinandovih očitkih in Ungnadovih možatih odgovorih²⁰⁷ bistveno drugače, nego jo pripoveduje Ungnad. Ako se upošteva, da Ungnad te stvari ne omenja samo v pismu Krištofu²⁰⁸, ampak tudi v pismih Ferdinan-

²⁰¹ Ungnad-nemškim mestom 4. IV. 1563, Kostrenčić 177.

²⁰² Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 288.

²⁰³ Major, Trostschrift, Fol. E i i j a.

²⁰⁴ Zasius-Ferd. 12. IX. 1558, Goetz W., Beiträge zur Geschichte Herzogs Albrechts V., Briefe und Akten V, München 1900, 129; Strein, Österr. Zeitschrift 1837, 256. — Glej niže III. pogl. proti koncu.

²⁰⁵ Glej spredaj str. 161.—162.

²⁰⁶ Ungnad-Krištofu 29. III. 1557, Briefw. IV, 287.

²⁰⁷ Glej spredaj str. 162.

²⁰⁸ Ungnad-Krištofu 29. III. 1555, Briefw. IV. 287.

dovemu sinu²⁰⁹ in Ferdinandovi hčeri²¹⁰, se sme pač trditi, da je jedro pravilno, četudi ni izključeno, da so posameznosti zelo subjektivno barvane.

Na sodobnikih ni vidno, da bi bil zanje Ungnadov odhod pomenil čin, ki idejo ozarja, krepi njene stare in ji pridobiva novih pristašev.

Ferdinand se je sedaj res ujezil in grozil: „Nisem mu rekel, naj gre, ne maram ga pozvati, naj se vrne“²¹¹. Staroverci so brezobzirno izrabljali situacijo: raznašale so se vesti, da je Ungnad zblaznel²¹², namigavalo se je o odpadu²¹³, šepetalo o Ungnadovi domišljavosti²¹⁴. A novoverci molčijo, kakor da jim stvar ni umljiva.

Senca tragike leži na Ungnadovem prognanstvu radi tega, ker je bila njegova razlaga povelja radi financ²¹⁵ po vsej priliki napačna, njegov strah gotovo neutemeljen in nevarnost, ki bi bila radi vere pretiła specijalno njemu, plod razdražene domišljije. „Naj gre, mu Ferdinand ni rekel“²¹⁶ niti direktno niti indirektno. Ungnad bi bil čisto mirno smel ostati doma, mogel obdržati svoje dostojanstvo in agitirati še nadalje za protestantizem, kakor je delala večina njegovih stanovskih tovarišev. Ferdinand je bil politično preslab, avstrijski protestantizem pa še premladostnosvež, da bi bilo treba že takrat računati z doslovno izvedbo vladarjevih protilitrovskih povelj. Že 16. februarja 1556 je Ferdinand odbornikom notranje-avstrijskih stanov izjavil, da s svojo razlago verskega miru izselitve svojih protestantskih podanikov „noče povzročiti ali predpisati, ampak pojasniti le njegov zmisel“²¹⁷. Če bi bil že Ferdinand

²⁰⁹ Ungnad-Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 238.

²¹⁰ Ungnad-Ferd. hčeri 22. VIII. 1559, o. c. 362.

²¹¹ Strein, Österr. Zeitschrift 1837, 256.

²¹² Ungnad-Maks. 3. V. 1557, Sitzungs. 1849/II, 343: Nun wais ich woll, das ich von meinen widerwerttigen auch anderen weeltweisen beschuldet wierde, auch schon ieres gifftigen redenns bericht emphanngen, alls sey ich toll unnd nicht recht bey sinnen.

²¹³ Ungnad-Ferd. 22. VIII. 1559, o. c. 348: bitt ich E. Khay. Mt. ... Bericht ... anzesehen, ... durch wen mein abfall erfolgt.

²¹⁴ Ungnad-Maks. 3. V. 1557, o. c. 344: ob sy mich schon hassen unnd felschlich ausgeben, sunderlich wern sie auch vermelden, alls sy mermalls nu gethan, als das ich mich dunkhen laß ob ich der pest sein well, ob nicht ander Khristen auch in erblanden weren.

²¹⁵ Glej spredaj str. 168.—169.

²¹⁶ Glej spredaj op. 211.

²¹⁷ Ferd. odgovor odbornikom 16. II. 1556: Stülz 166; prim. Loserth, Ref. 104.

upal izključiti protestante od deželnih dostojanstev, bi ne bil mogel za Ungnadovega naslednika na glavarskem mestu imenovati Jurija Herbersteina²¹⁸, ki je bil tudi protestant in je par mesecev prej z drugimi odborniki vred Ferdinanda prosil, „naj jih pusti do svobodnega splošnega cerkvenega zbora pri spoznani resnici“²¹⁹.

A tudi v slučaju, če bi bil Ungnada Ferdinand res radi vere kaznoval in iztirjal, bi bil mogel ta za svoje ogorčenje najti malo objektivnih razlogov.

Če bi bil primerjal postopanje obeh strank druge proti drugi in proti sektam pred proglasitvijo verskega miru, bi bil našel v svoj prilog le malo momentov.

Načelo o samoedini pravici obstanka svoje vere v teoriji in praksi so uveljavljali konfesijonisti²²⁰ ravno tako dosledno kakor katoliki. Posamični glasovi, ki so v principu zagovarjali svobodo vesti in odklanjali vmešavanje državne oblasti v versko življenje podložnikov²²¹, so izjeme, ki si niso priborile posluha.

O protipostavnosti izгона bi Ungnad ne bil mogel govoriti.

Državni zakon, čigar pomen za konfesijoniste Ferdinandovih dednih dežel so nemški protestantski knezi, ko so ga podpisali, iz Ferdinandovih lastnih izjav natanko poznali, je dajal katoliškemu vladarju avstrijskih dežel izza 25. septembra 1555. l. sem neoporečno pravo, da svoje protestantske podložnike, torej tudi Ungnada, prisili ali k povratku v katoliško vero ali k izselitvi. Po tem zakonu je mogel Ferdinand od protestantskih državnih stanov celo zahtevati, da Ungnada „pred njega oblastvom ne ščitijo in ne varujejo“²²².

Na razliko postopanja obeh strank v Augsburgu bi bil mogel Ungnad pač kazati.

Med pogajanjmi za verski mir stojijo konfesijonisti, ki svobodo vesti od začetka²²³ do konca²²⁴ zahtevajo tudi za podanike obeh

²¹⁸ Herbersteinov revers 23. X. 1556, Muchar VIII, 552.

²¹⁹ Odborniki dolnjeavstrijskih dežel-Ferd. 31. I. 1556, Stülz 162.

²²⁰ Prim.: Wolf, Deutsche Geschichte I, 246 sl.; Hermentink H., Der Toleranzgedanke im Reformationszeitalter, Schriften des Vereines für Reformationsgeschichte, Nr. 98, Leipzig 1908, 51 sl.; Paulus N., Protestantismus und Toleranz im 16. Jahrh., Freiburg im Breisgau 1911, 1 sl.

²²¹ Prim. Paulus, o. c. 32—33, 44, 119, 126, 129, 144, 151, 152, 196, 216, 251.

²²² Augsb. verski mir, § 10, Briefe und Akten IV, 739.

²²³ Palat. votum 12. III. 1555, Wolf, Religionsfriede 59.

²²⁴ Protokoll 5. IX. 1555, Lehenmann 80.

strank, na lestevici pravičnosti višje nego katoliki, ki se proglasitve te svobode dosledno branijo. Odgovori na vprašanje, ali so se mislili konfesijonisti v bodočnosti po pogodbi pošteno ravnati²²⁵ ali ne²²⁶, ali so zahtevali svobodo vesti, ne pa tudi svobode kulta za obe stranki²²⁷, ali pa sami hoteli dati svojim katoliškim podložnikom le svobodo vesti, za protestantske podložnike katoliških stanov pa reklamirali tudi svobodo kulta²²⁸, bi dobili pomen le takrat, če bi se staroverci o vprašanju svobode vesti in kulta podložnikov sploh bili hoteli pogajati ter poskusili uveljaviti formulo, ki bi novovercem zabranjevala vsak izvinek, starovercem pa utirala pot, da nasprotnikom morebitno posojilo vrnejo. Ker pa katoliki v pravilni oceni svoje pozicije še niso upali prepustiti ustalitve verskega boja svobodni tekmi obeh strank, se niti ne more proti konfesijonistom operirati z njihovim postopanjem proti katolikom *po* verskem miru, ki je nasilje uzakonil, niti se jim more dokazati, da svobode vesti, če bi se bila proglasila, sami ne bi bili respektirali.

Toda dočim bi se bil dal Ungnadov poziv na augsburška pogajanja oslabiti le z ugovorom, da so protestanti hoteli uzakoniti svobodo vesti sedaj samo zato, ker so vedeli, da bi jim koristila, bi morala izpasti preiskava Ungnadovega lastnega stališča do svobode vesti zopet čisto proti njemu.

Ugnad ni spadal med tiste izjeme, ki so stali nad tradicijo svojega časa in oznanjevali ideje bodočnosti. Vsa njegova verska fiziognomija je veren odmev oficijalnega lutrovstva²²⁹, toleranten je ravnotako malo kakor njegovi katoliški nasprotniki.

Tudi vpliv nove okolice po odhodu iz domovine te črte ni mogel izpremeniti.

²²⁵ Schwabe L., Kursachsen und die Verhandlungen über den Augsburger Religionsfrieden, Neues Archiv für Sächs. Geschichte X, Dresden 1889, 256.

²²⁶ Ritter M., Der Augsburger Religionsfriede, Historisches Taschenbuch, 6. Folge I, Leipzig 1882, 230.

²²⁷ Egelhaaf G., Deutsche Geschichte im 16. Jahrh., II. Stuttgart 1892, 591; Adler 270.

²²⁸ Ritter: Religionsfriede 230; Historische Zeitschrift LXVIII, München 1892, 118; Druffel, Briefe und Akten IV, 739; Paulus N., Religionsfreiheit und Augsburger Religionsfriede, Historisch-politische Blätter für das kath. Deutschland, 149, München 1912, 403—405.

²²⁹ Glej spredaj str. 157.

O Vodnikovi pesniški zapuščini in o dosedanjih izdajah njegovih pesmi.

Dr. Ivan Grafenauer.

Obhajali smo stoletnico Vodnikove smrti tiho in skromno; nade in skrbi, radost in bolečine porajajoče se bodočnosti so potisnile skromni jubilej popolnoma na stran.

Izredne razmere, ki jih je prinesla svetovna vojna in ki so ogrožale z Matico Slovensko, lastnico Vodnikovega rokopisa, tudi rokopis sam, so tudi onemogočile o pravem času znanstveno izdajo Vodnikovih pesmi, ki jo bo Matica poslala svojim članom šele prihodnjo zimo. In tako doslej, sto let po pesnikovi smrti, še zmeraj nimamo izdaje, ki bi nam nudila pravilno besedilo Vodnikovih pesmi.

Taka izdaja se bo morala naslanjati seveda na Vodnikovo rokopisno zapuščino in nam podati poslednje avtentično Vodnikovo besedilo, ki ga doslej še ne poznamo.

I.

Zgodovina Vodnikovega rokopisnega zbornika njegovih pesmi je v glavnih potezah že znana. Iz Vodnikove zapuščine ga je zdrazil licejski bibliotekar *Matija Kallister*, po Kallistrovi smrti ga je kupil na dražbi *Miha Kastelic*; od Kastelca je kupil pravico za porabo rokopisa (ne lastnine) knjigar *O. Wagner*. Iz njegove konkurzne mase ga je zdrazila, a ne pravnoveljavno, Matica Slovenska, kar se je uredilo, ko je *Amalija Pfeiferjeva*, Kastelčeva hči, odstopila Matici tudi lastninsko pravico.¹

Več novih podatkov o zgodovini Vodnikovega rokopisa (VR) je objavil pravkar dr. Josip Mal v svoji razpravi „Doneski k Vodnikovemu življenjepis“², in sicer iz uradnih zapisnikov o zapuščinski obravnavi. V seznamku Vodnikovih rokopisov so navedene na

¹ Zvon, 1870, str. 300, 318, 334; Levstikovi Zbrani spisi IV., str. 286 do 304.

² Dom in Svet, 1918, str. 174 do 189.

10. mestu „*Vodnikove Pejmi — etc.*“. Uradna cenilca Matevž Ravnikar in Jakob Zupan sta jih cenila na cela 2 gld.³ in sta v opravičilo opremila zapisnik s sledečo opomnjo: „Sind die meisten schon abgedruckt in den Péfme sa pokulhno und hier nur zum Theile verbessert, wohl auch hie und da verschlechtert. Das Nähmliche gilt von den Landwehrliedern. Nur einige Stücke sind neu, doch noch nicht ganz ausgefeilt.“⁴ Razumljivo je, da se vsled te opomnje nihče ni posebno poganjal za to malovredno blago in so se prodali rokopisi pesmi za en cel krajcar draže, kot pa so se cenili, in da je dobil kupec kot nameček povrhu še izvod „*Pejmi sa pokulhino*“, ki je označen v zapuščinskih aktih s pripomnjo „vom Verfasser verbessert“.⁵ Tako namreč je treba tolmačiti opomnjo v aktu, da je bil prodan „z več drugimi nemškimi in slovanskimi pesmimi“ za 2 fl. 1 kr. (cenjeno 20 kr.).⁶ Ta izvod se nahaja namreč v Vodnikovem rokopisu Matice Slovenske; kupil ga je torej M. Kallister z Vodnikovimi rokopisi vred. Neverjetno pa je, da bi bil kdo to knjižico, cenjeno na 20 kr., Kallistru tako visoko gnal, ko rokopisov samih očitvidno sploh nihče dražil ni, in sicer prav natančno do tiste vsote (2 fl. in 1 kr.), za katero je kupil Kallister rokopise.

Kakšna pa je bila Vodnikova pesniška zapuščina, ko jo je dobil l. 1819. v roke Kallister in kaj se je nahajalo v njej?

Danes so rokopisi, ki jih hrani Matica Slovenska, vezani v trde platnice iz lepenke ter obsegajo 157 listov različne velikosti, kakovosti in znamke, popisanih večinoma z Vodnikovo roko, pa tudi z drugimi rokami; nekaj jih je tudi praznih. Med 15. in 16. listom je uvezan tiskan izvod „*Péfmi sa pokulhino*“, popravljen z Vodnikovo roko, med 40. in 50. listom pa tiskan izvod „*Pejmi sa Brámbovze*“. Med 13. in 14. listom se je izgubilo več listov z začetkom Kastelčevega predgovora.⁷ Vsebina je navedena v objavi dr. Nik. Omersa „*Vodnikove pesmi*“ v III. Izvestju idrijske realke za šolsko leto 1911./12. (str. 7 do 9).

³ Nav. delo, str. 185.

⁴ Nav. delo, str. 186. — V tej opomnji vidimo lahko sled tiste mrznje, ki jo je gojil do V. Vodnika Kopitar in jo je vcepil tudi svojim ljubljanskim „janzenističnim“ prijateljem, med katerimi sta bila tudi Ravnikar in Zupan.

⁵ Nav. delo, str. 185 a.

⁶ Pravtam.

⁷ Prim. dr. Nik. Omersa: *Vodnikove pesmi*, III. Izvestje c. kr. drž. višje realke v Idriji za šolsko leto 1911./12., str. 6.

Jasno je, da rokopisi niso mogli biti taki, ko jih je dobil Kallister. Vezati so se mogli šele potem, ko je bil Kastelic napisal svoj predgovor, datiran „am 11. März 1839“. Tudi tujih prepisov ni moglo biti vmes razen enega samega zapiska narodne pesmi (Planthar), ki jo je Vodnik popravljajal.

Vsi Vodnikovi lastnoročni rokopisi so pisani — razen enega samega, na katerem je zapisan osnutek za pesem „Vinke muhize“ (Vino, list 54., paginiran s št. 35.) — na papir z vodnim znamenjem TIMBRE ILLYRIE, dokaz, da noben ne more biti starejši od l. 1810.;⁸ bržkone pa izvirajo šele iz poslednjih let Vodnikovih, ko je pripravljajal pesnik novo, celotno izdajo svojih pesmi, ki jo je nameravaj izdati v teku leta 1819.⁹ S tem delom pa je začel l. 1816., kajti popravljeni izvod „Péfem sa pokulhino“ (popr.: pokulhnjo) ima na ovoju napis „Correctum ad amussim Prava (popr.: Dognana) poprava 4. dan Brésna 1816“. Vsi ohranjeni rokopisi „Pefmi sa pokulhnjo“ pa so spisani na podlagi te „dognane poprave“. Tudi ostala data, kolikor jih je, kažejo na poslednja Vodnikova leta. Na poslednji prazni strani prvotnega zapiska (A) pesmi „Milje“ (list s pag. 43.) si je zapisal pesnik, potem ko je bil pesem že popravil in prepisal, koncept za prevod „oznanila“ cesarske naredbe z dne „23. kosaperlka t. l.“, ki je datirano „V Lubl. 30 gr— 1817“. Ta koncept je nastaj najkasneje v začetku leta 1818., ker je nemški gubernialni odlok datiran s 30. grudnom 1817. Iz leta 1817. utegne biti torej tudi pesem „Milje“. Približno v isto leto nas vodi tudi opomnja pod (lastnoročno) latinsko verbalno verzijo „Ilirije oživljene“ (Illyria Rediviva, list s pag. 24.) in se glasi „Sequetur Illyria magnificata, ceu antithesis jam tum concepta in mente poetae, in laudem ejus, qui linguam excoli juberet Slovenicam, atque gentem erudiri, quod fecit Franciscus. Nomen carminis erit: *Slovenia svelizhana*. Vodnik m. p(ropr)ia.“ Izraz „... linguam excoli...“ se more nanašati edino le na ustanovitev stolice za slovenski jezik na ljubljanskem liceju (1817), o tem priča tudi prvotna oblika pesmi (A), v kateri se glasita tretji in četrti verz prve kitice: „Slovenka befeda * **Vuzhena** naj bo“ in prvi verz tretje kitice (v B 4. kitice):

⁸ Dognati nisem mogel, kdaj se je pojavil ta papir, l. 1809. je pač še izključeno.

⁹ Še 4. januarja 1819., štiri dni pred svojo smrtjo, je govoril Vodnik o tem v pismu na prof. Jungmanna v Pragi. Gl. Dom in Svet, 1918, str. 185 a.

„Kdo vumi *moj jesik*.“¹⁰ Leta 1817. si je pesnik torej nanovo prepisal popravljeni latinski prevod „Ilirije oživljene“ in šele snoval „Ilirijo zveličano“. Datov, ki bi kazali dalje nazaj, v rokopisu ni.

Vodnik je pisal svoje pesmi večinoma na črez polovico pregnjene polovične pole¹¹ označenega papirja, časih tudi na posamezne liste¹², a zmeraj tako, da na list, na katerem je bila že kaka pesem (ali konec pesmi), nikdar ni zapisal še druge; šele ko je tisto varijanto že popravil in prepisal, je porabil prazni prostor za koncept in popravo kake druge. Očividno so torej tvorili pesnikovo zapuščino posamezni listi in dvojni listi, ki so bili pač le deloma urejeni.

Kakor je poročal Vodnik 4. januarja 1819. prof. Jungmannu, je pesnik svoje pesmi za pokušnjo in turnir med Pegamom in Lambergarjem očistil germanizmov, turnir predelal in ga približal narodni pesmi, zložil je tudi „več popolnoma novih pesmi“ in vse to hoče z brambovskimi pesmimi vred tekom leta 1819. izdati v tisku.¹³

Iz tega pisma je razvidno, da je Vodnik nameraval izdati „Pefmi sa pokufhnjo“ in „Pefmi sa Brambovze“ kot zbirki, kot posebni celoti in jima pridružiti še „nove“ in „narodne“ pesmi. Tudi ohranjeni rokopisi pravijo isto.¹⁴ Med njimi se nahajajo — ne-

¹⁰ Več o tem v letošnji Knezovi knjižnici! Opozarjam, da si je treba Vodnikov postskript zelo natančno ogledati, ker je v njem nekaka „*reservatio mentalis*“: „*antithesis, jam tum concepta in mente poetae*“ se tedaj (tum!) nikakor še ni mogla nanašati na cesarja Franca, ampak edinole na Napoleona, kajti „*is, qui linguam excoli iussit Slovenicam itd.*“, je bil tačas Napoleon in le slaboten posnetek Francozov je bil, da je **pozneje** Franc isto storil. Opozarjam na antitezo *iuberet* (ki gleda v bodočnost) in *fecit* (ki gleda nazaj).

¹¹ Popravki k tekstu na str. 44. a se nahajajo n. pr. na str. 45. a, popravki k tekstu na str. 46. a na str. 47. b.

¹² Tretja oblika (C) pesmi „Miljza“ je pisana na obeh straneh lista, zaznamovanega zdaj s št. 51., a tako da je treba prelistati preko prerezanega vodnega znamenja, ki je na desnem robu prve, na levem robu druge strani, dokaz, da je bil list prej prerezan, preden je pesnik pisal nanj.

¹³ Dom in Svet, 1918, str. 185 a.

¹⁴ Ko se je vezal rokopis, je Kastelic zaznamoval najprej rokopise pesmi „Moj fpominik“ (po listih) z I do III, nato Vodnikove lastnoročne rokopise z 1 do 102, tuje rokopise in prepise z 1 do 26, uvodi in prazni listi so brez paginacije. Po pomoti pa je paginiral prepise „Ilirije zveličane“ z Vodnikovimi rokopisi vred. V razpravi uporabljam to paginacijo, pri drugi vrsti z eksponentom 2, ker je za porabo VR praktičnejša od Omersove štetve po listih.

katere po večkrat — vse „*Vodnikove péjní sa pokušnjjo. Sloshene od 1780 do 1806*“ (list 1. do 18.) in vse *Vodnikove pejni Brambov-jke. 1809*“ (l. 19. do 23.). Pri teh je razvrstitev podana že v tiskanih zbirkah. „*Vodnikove Pejni. Nove.*“ (naslov l. 62.) pa je bilo treba šele nanovo razvrstiti. Pri devetih pesmih se more ta razvrstitev še dognati, ker jih je zaznamenoval pesnik z rimsko številko vsaj na enem prepisu, ki sem ga označil v tisku z debelo variantno črko. To so sledeče pesmi: I. *Premagova vejeljiza* 1814 (l. 61.: B; l. 62.: A). — II. *Mirov gód 11 dan jerpana* 1814. (l. 54.: B; l. 55.: A). — III. *Miljza* (l. 48.: B; l. 49.: A; l. 50.: D; l. 51.: C). — IV. *Milje* (l. 41.: D; l. 42.—43.: A; l. 44.: C; l. 46.—47.: B). — V. *Moj jpo-minik* (l. I.: D; l. II.: B; l. III.: A; l. 45.: C). — VI. *Jeklénize* (l. 39.: B; l. 40.: A). — VII. *Zvetje* (l. 36.: C; l. 37.: A; l. 38.: B). — VIII. *Bohinjka Bijtrizá* (l. 52.: D; l. 53.: A; l. 64./65.: B; l. 66./67.: C). — IX. *Vinjke Mujhíze* (l. 33.: D; l. 34.: B; l. 35.: A; l. II. b: C). Zaznamenovani prepisi, ki so brezdvomno istodobni, so nam vsaj nekoliko lahko na pomoč za kronologijo Vodnikovih pesmi. Brez številke so „*Pomlád*“ (edini zapisek, l. 60.); „*Kratke*“: *Shóle spét Eštrajjke* 1814., *Sdrúshenzi* 1813 do 1815., *Léto* 1814., *Kratka pa krepka*“ (edini zapisek l. 63.); „*Vganke sa Prátiko*“, 1 do 50, samo take, ki v Prátiki še niso izšle (edini zapisek, l. 77 in 78).

Zakaj te pesmi nimajo zaznamka? Ali jih pesnik sploh ni uvrstil semkaj? Ali so se s številko zaznamenovani zapiski izgubili, ali pred smrtjo pesnikovo, ali po njegovi smrti? Na ta vprašanja ne vemo odgovora; zanimivo pa je vsekako, da v VR nimamo niti „*Ilirije oshivlene*“ v lastnoročnem pesnikovem zapisku niti „*Ilirije svelizhane*“, dasi se nahaja v njem Vodnikov lastnoročni latinski dobesedni prevod „*Illyria rediviva*“, in sicer ne tak, kakršen je izšel v „*Télégraphe officiel*“ (trimestre III., Nr. 61, mercredi, 31 juillet 1811), ampak izdatno premenjen.

Svoje prevode je pesnik tudi že razvrstil, a očitvidno se je izgubilo več rokopisov, ker imata danes rimsko številko samo: I. *Ijkrize* (edini rokopis, l. 75., ki ima tudi naslov za ves oddelek „*Vodnikove pejni. /Prejlovenjene./ Is Lajhkiga*“) in III. *Otošnimu Vina* (edini rokopis, l. 71., s podnaslovom nad napisom: *Is Nemjhkiga*). Brez zaznamka so: *Napijtk* (edini rokopis, l. 72.); *Vuk Eštrajjkijh vojakov* 1813. *Preflovenjen is Nemfhkiga* (edini rokopis, l. 73.); *Dies irae po jlovenjko* (edini rokopis, l. 74.); *Petelínzhék*, *Komédia jegrana* v' Lublani 1802. (l. 79.: B; l. 80.: A).

Tudi „*Ljudjke Pejni sbrane*“ (naslov l. 83.) je pesnik že razvrstil, a še ne končnojavno, ker imata dve pesmi zaznamek I.: I. *Suljzhiba Lambergara s'Pegamam* (l. 81—82.: C; l. 83.—84.: B; l. 85.—86.: A), I. *Samzhe* (l. 68.: C; l. 69.: B, tudi z naslovom oddelka „Ljudjke pejni sbrane“ kakor Lambergar B), III. *Brèjhno* (prv. *Popótniza*: l. 56.: D; l. 57.: C; l. 58.: A; l. 59.: B), IV. *Kralj Matjash* (l. 91.: C, do 80. vrste; l. 92.—93.: B; l. 94.—95.: A), [III.] V. *Ravbar* (l. 87.—88.: B; l. 89.—90.: A). Poseben oddelek so tvorile „*Ljudjke kratke*“¹⁵ (l. 96. in l. 102.: D; l. 97.: C; l. 98. in 99. b: A; l. 99. a: B.¹⁶) Neuvrščena je pesem, ki ima v prepisu v Kastelčevi zapuščini (Grafenauer, Iz Kastelčeve zapuščine, št. 33., str. 84.), po katerem je posnet tudi zapisek v Vrazovi zapuščini XX, 46 (glej Štrekelj, LSM. 1895, 248), naslov „Planfhar“ (l. 4²), dasi je popravljena z Vodnikovo roko.¹⁷

To je bilo gradivo, ki ga je dobil v roke Kallister in za njim Kastelic; zraven sta bila le še dva sešitka narodnih pesmi, deloma umazanih, ki jih je dobil Levstik od Kastelca, ko je bil že na smrt bolan,¹⁸ in o katerih se danes ne ve, kje se nahajajo. Ali ju je vrnil Levstik Pfeiferjevi, ker ništa spadala k „Vodnikovemu rokopisu“, ki ga je vrnil Matici, in sta romala pri njej, kakor mnogo drugega, v peč? Ali ju je pri Matici kdo izmaknil in pokončal? Mislim, da je prvo verjetnejše.

¹⁵ Prvotni naslovi: Stare pejni, popr. Stare ljudjke pejni (A), Ljudjke pejni (B), Ljudjke pejni kratke, popr. Ljudjke zveltize (C).

¹⁶ Listoma 98. in 99. se pozna, da sta tvorila prvotno konvolut dveh listov, pregnjenih čez polovico. Držala pa sta se tedaj drugače nego zdaj, strani so si sledile 98 a—98 b—99 b—99 a. Na str. 98 a b in 99 b je Vodnik iz raznih zapiskov (kolikor vemo) prvič sestavil to skupino kratkih pesmi. Ko je rokopis prenařeval (tudi črtal je dosti, celih enajst kitic), je pri zadnji poskočnici na levi notranji strani pregnjene polovične pole (98 b) naslov „Kar ni, tega ni“ popravil v „Zhefar ni, je prasna flama“; novi naslov je segel s poslednjimi tremi besedami že na naslednjo stran (desno notranjo pregnjene polovične pole). Danes pa se bere na str. 98. b samo „Zhefar ni“, nadaljevanje pa je na levem (vnanjem) robu str. 99. b (mesto na notranjem robu str. 99. a!): „e prasna flama“ („j“ je odrezan!). Tudi vodno znamenje z napisom TIMBRE ILLYRIE se ujema na obeh listih; list 99. ima polovico znamenja z besedo TIMBRE na zunanjem robu, list 98. pa drugo polovico z besedo ILLYRIE na notranjem robu.

¹⁷ Pesmi same pa ni zapisal Vodnik, kakor je domneval Štrekelj, n. d., str. 247.

¹⁸ Gl. Levstikovi Zbrani spisi, V., str. 72 in 73.

Ker je bilo gradivo, ki ga je dobil Kallister iz Vodnikove zapuščine, nepopolno, ga je začel bržkone že on izpopolnjevati. Iskal je prepisov takih pesmi, ki jih v njegovi rokopisni zbirki ni bilo. Da so prepisi zgotovljeni zvesto po lastnoročnih rokopisih Vodnikovih, nam dokazuje več dejstev. V prepisih so med vrstami, oziroma na robu naznačeni popravki, ki nas dojmijo prav kakor pravi Vodnikovi popravki (l. 1.², 6.², tudi v opomnji!, 8.², 9.², 10.², 12.², 15.², 16.², 17.², 18.²). Ti popravki se zlasti v prepisih „Ilirije zveličane“ C¹ in C² popolnoma ujemajo, ker je C² napisan na podlagi popravljenega rokopisa C¹, in sicer tako, da sta v C¹ prečrtani kitici 9 in 10 nadomeščeni s popolnoma novima kiticama popolnoma Vodnikovega značaja.¹⁹

Da si je te rokopise oskrbel že Kallister in ne šele Kastelic, za to govori tudi več razlogov. V „Iliriji oživljeni“ C² se nahaja lastnoročen Kallistrov popravek: v. 38. Nihzhe] P. Kdo lzhe. Kallister je moral dobiti vpogled v original in je ali vstavil tam naznačen popravek ali pa popravil prepisovalčevo pisno pomoto; verjetnejše je drugo. Kallister je tudi drugače popravljaval Vodnikove rokopise na ta način, da je vkorigiral v starejše rokopise inačice iz poznejših, popravljenih rokopisov, tako pri pesmih *Moj spominik* (l. III.), *Vinjke Mujhize* (l. 34.), *Zvetje* (l. 38.), *Mirov god* (l. 55.), *Premagova vejeljiza* (l. 62.), *Bohinjka Bijtriza* (l. 64./65.).

Drugi razlog je ta, da Kastelic očitno ni poznal več provenijence prepisa na l. 1.² (met.): „*Napəs [R] na Ljubljanske novice od leta 1798.*“, ker je prvi dve besedi prečrtal in nadomestil z „Na“ in dostavil naslovu še: „katere fe v z. kr. Licealki[m] bukvarnizi snajdejo, je Vodnik na spredno ftran sapifal:“ (sledi tekst). A radi inačice „*Tam*“ (za *Za*), ki je zapisana poleg 4. v., je jasno, da ta prepis ni prepisan po licejskem izvodu, ki nima tega popravka, ampak po nekem nam neznanem rokopisu, ki ga pa Kastelic ni poznal.

Na ta način je dobil Kallister sledeče prepise: (metelčica) *Napəs na Ljubljanske novice* od l. 1798 (l. 1.²), (met.) *Voščenje novoga léta* (l. 2.², spodaj je pripisal Kastelic iz „*Pijmenosti Franzoske*“ znano geslo „*Naj pejem umetna*“), (met.) *Ilirija oživljena*

¹⁹ Rokopis „Ilirije zveličane“ C¹ se ne nahaja v VR, ker ga Kastelic po pomoti ni dal uvezati. Nahaja se v „Kastelčevi zapuščini“, št. 32 (zdaj v lic. knjižnici).

(1.3.² in 3.b²), *Ilirija svelizhana* (l.25.—26.: B¹, pisal Kosmač; l.27.—28.: A, neznana roka v boh.; l.29.—30.: B², pisal Kosmač; l.31.—32.: C², ista neznana roka kot A (ista roka je pisala tudi že omenjeni C¹), (met.) *Anakreonta graškaga pévca nektère pesma iz graškaga po slovensko* (l.5.—19.).²⁰

Cigava last so bili za nas izgubljeni Vodnikovi originali, nam je popolnoma neznano. Neka verjetnost bi govorila za Metelka vsaj za tiste rokopise, ki so prepisani z metelčico, dasi ne z Metelkovo roko. Pesmi bi bile tja zašle lahko med slovarskim gradivom kakor konvolut „*Perprava sa Pějme*“, ki je iz *licejske knjižnice* (Aus Metelkos Nachlaß) ostal v zapuščini Levstikovi, iz katere ga je Emil Guttman junija 1.1897. „podaril“ Matici Slovenski.²¹ Vendar pa za to domnevo nimamo nobenega dokaza.

Tako izpopolnjen rokopis je dobil po Kallistrovi smrti Kastelic; ki je ob pripravi za svojo izdajo izpisal iz že omenjenih dveh sešitkov 67 narodnih poskočnic in jih mesto njiju dodal rokopisu (l.20². do 26².), ki ga je hotel deponirati urejenega in opremljenega s pesmijo „Moj spominik“ „namefti predgovora“ in z uvodi v licejski

²⁰ Originalni rokopis tega prevoda je moral nekoč videti tudi Kastelic, ker si je iz njega prepisal prej bržkone *izpuščeno „Shenško mozh“* (list 7.) in je pripisal nad naslov „Nesnana vojska“ (list 11.) še en naslov „*Na febe*“, ki utegne biti Vodnikov.

²¹ V tem rokopisu so rekla, posamezne poskočnice, anekdote, deloma umazane, momentne slike iz gostilniških pogovorov, zlasti vojakov, basni i. dr. Med drugim se nahajata v njem prva osnutka za basni „*Sraka ino Mlade*“ in „*Kôs inu Brézen*“. Glasita se:

Sraka

Ta ftara vuzhi to mlado; kadar boñh vidila zhloveka fe perpognit, bëshi, kamen pobëra, te bo vbil: Mlada prafha: kaj bi pak bilo, ko bi kamen v' rokah sa herbtam prinefel? — (Str. 4., kol. a.)

(Na robu:) Sulhez s' řepam svia

Kadar je brëšen gorilhal, poje kos lepô. Brëšen prafha, kako, de vshe řdaj pojelh: *K.*: Sakaj bi ne, moj brat fe je vzheraj oshenil, jeft fe bom pak jutri. Bresen pravi, jeft greñm fhe lë gori. *K.*: Pojdi, kamor hozhefh. Greñ brëšen memo mlinarja, ta s otavo jës malhî; pravi, jeft greñm fhe lë gori. *M.*: Kamer hòzh'. — Kadar greñ brëšen doli, najde mlinarja, k' je kravo s' řvedram ðerl. *B.*: Kaj ðelafh. *M.* Krava mi je lakoto zerknila. *B* Kaj ti nifim povëdal, de greñm fhe lë gori; kako pak, de s' řvedram ðerefh. *M* Kedor řna, ta sna. Kos pod germam od mrasa ðergeta, *B* Kaj ðelafh. *K* Moj bratez je vzheraj mrasa vmerl, jeft bom pak jutri. (Str. 7., kol. 2., do str. 8., kol. 1.).

knjižnici za kontrolo svoje izdaje. Izpopolnil je rokopis tudi še z geslom (1. 2.²) in z „Shensko mozhjo“ (1. 7.²). Tudi je dal Kastelic rokopis uvezati v sedanje platnice.²²

II.

Prvi je mislil na celotno izdajo Vodnikovih pesmi *Miha Kastelic*.

Uredil je pesmi po vrsti, kakor jih je hotel izdati, deloma vsaj po namenih Vodnikovih, ki jih je spoznal iz naslovov v rokopisih: na prvem mestu celotne „Pésni sa pokušljnjo“, nato celotne „Brambovfke péfni“. Za razvrstitev ostalih pesmi pa se ni več posebno potrudil, ločil jih ni niti po oddelkih, ki jih je Vodnik nameraval.

Varijante posameznih pesmi je združil, kolikor je bilo mogoče, na eno mesto — časih se to ni dalo, če sta bili po dve pesmi na istem listu, časih pa se tudi Kastelic ni posebno potrudil (Bohinška Bistriza). Posamezne varijante je poskusil razvrstiti tako, da je na prvo mesto postavil poslednjo varijanto in za njo starejše, časih po vrsti, kakor so nastale, časih tudi drugače. Vselej se mu ni posrečilo najti res poslednjo obliko.

Kastelčeva izdaja pa ni dozorela za tisk. Očividno mu je delal tekst velike težave. Za načelo si je sicer postavil, da bi izdal pesmi prav take, kakor jih je Vodnik lastnoročno zapisal, seveda s *pravopisnimi* premembami,²³ vendar pa razvidimo iz Kastelčevih rokopisov za to izdajo, rešenih po gospodu viš. deželnosodnem svetniku Juliju Polcu s podstrešja Pfeiferjevih,²⁴ da tega načela v praksi ni znal uveljaviti, ker so pač „pravopisne“ premembe zelo zapeljive reči!

Razporedbo je Kastelic sprejel od Vodnika, „Pésni za pokušljnjo“ in „Pésni Brambovske“ bi bile izšle v Vodnikovi razporedbi. Ostale pesmi pa niso še vse prepisane niti se ne da spoznati ureditev.

²² Ko je dobil Levstik rokopis v roke, je bil že vezan; to se vidi, ker je Levstik na prazni str. 73. b zapisal s svinčnikom končno obliko 12. močno popravljene kitice Vodnikovega prevoda „*Dies irae*“, ki se nahaja na l. 74. a. Lista 73. in 74. pa se prvotno nista držala drug drugega.

²³ V predgovoru (VR), dat. 11. marca 1839., pravi Kastelic: „Sie erscheinen gerade so ans Tageslicht, wie sie Vodnik selbst eigenhändig niedergeschrieben hat“.

²⁴ Našteti so: Grafenauer, „Iz Kastelčeve zapuščine“, št. 33.—43., str. 84.

Pri sestavi teksta ne vidimo enotnega principa. „Pésni za pokušnjo“ je sprejel Kastelic vobče v obliki Vodnikove „*dognane poprave*“ z dne 4. brézna 1816., sprejemal pa je v tekst tudi druge inačice, časih prvotnejše, časih iz kakega poznejšega rokopisa, „Pesme za Brambovce“ so posnete po tisku (a s premembami po VR), „nove“ pò poslednjih rokopisih; časih pa je Kastelic tudi kaj premenil, bodisi po drugih Vodnikovih rokopisih, bodisi svojevoljno.

Ker občinstvo doslej še nima v rokah pravega Vodnikovega teksta z vsemi njegovimi inačicami, ni mogoče v kratkem podati obširnejšega seznamka takih Kastelčevih kontaminacij. Naj navedem le nekaj zgledov: *Dramilo mojih rojakov* (Iz Kastelčeve zapuščine, št. 33, konvolut Ia)²⁵ 1. toja sémla], K(astelic): tvoja deshela (dogn. popr.) — 2. Sa pridne], K.: In pridnim (d. p.)], popr. K.: Sa pridne (Pzp.) — 8. nu], K.: in (VR, list 2.: B)], popr. K.: nu — 12. Nifi], K.: Ni li (d. p.)], popr. K.: Nifi — 13. Glej ftvarniza], d. p. V.: Lej nátvora], K.: Lej (d. p.) ftvarniza (Pzp.) — 14.] K.: Is rók ji prejemat ne mudi (d. p.)], popr. K.: jémat fe (**svojevoljno!**) — 18. Prasni], K.: Prasen (d. p.) — *Bajenj Pemjki in pa Krajnjki konj*. Napís: Pravliza], K.: Bafenj (VR, 1. 15.) — Nemfhki], Pemki (d. p., le da ima V. obliki Pemfjk Krajnjfk) — 1.] Pemki konj pa krajnkmu rezhe (d. p., posl. var.) — 5. verfiti], K.: reji (d. p.) — 6.] K.: Ovf ponujajo trikrát (d. p.) — 8.] K.: Nofim po labudje vrat (d. p.) — 12. Lazhni morem], K.: Lazh nimu je (d. p.) — *Bajenj. Petelinzhika*], Bafenj po VR, 1. 16., Petelinzhika (d. p.) — 3. Vkupi], K.: Po bratfko (d. p. VR) — 4. Perjatla], K.: Prijatla (VR) — fta], K.: vfa (d. p. VR) — 5. Je], K.: Pa (d. p. VR) — 6. En serno], K.: Jezhmenze (d. p. VR) — 7. ih], d. p. V. ju], VR ju], popr. ja], K.: jih (Pzp.) — 8. Sazhela], K.: fta jela (popr. v VR). — *Radovoljni Brambovzi*.²⁶ 1. vabi], K.: klizhe (svojevoljno! VR, 1. 19.: Saklizat fvetli Zefar na) — 9. najvézh’], K.: narbolh (VR) — 11. vfaktir junák], K.: kdor je junák (VR) — 16. V’ brambo], K.: Na brambo (VR s popr.) — 29. to je], K.: je to (VR) — 30. najlubhhi], K.: nar ljubhga (VR) — 31. fvoje ftarfhe], K.: mater ozha (VR) — 32. Otroke], Sa dete (VR) — 35. ptuji fushnofti ne vda], K.: v’ ptujo fushnoft ne preda (VR) — 37. Sdaj poterdímo], K.: Poterdimo

²⁵ Tekstni temelj so „Pesme sa pokušhino“, 1806.

²⁶ Tekstni temelj: „Péfimi sa Brambovze“, 1809.

sdaj (VR). — *Vinjke Muhiže* (rok. D, l. 33.): Dolenko, Gorenko], K.: Dolenka, Gorenka (pomota) — 7. [She], K.: Pa], popr. [She], popr. Pa (svojevoljno) — 10. v[ak], K.: na (svojevoljno naslonjeno na A, tako tudi v Čbelici II., 5). — *Bohinjka Bijtriza* (rok. D, l. 52.): 17.] K.: Po ftenj plesa (VR)], popr. K.: Steno preplesa (svojevoljno!) — 19.] K.: Objema selen (VR)], popr. K.: Selen Objema (svojevoljno!)²⁷ — 25. do 28.], K. = VR], popr. K.: Derzhiza sna l[he]²⁸ * Gladka fe * K' Biltriza pobzta * Vsela je (svojevoljno!). — Urednik Čbelice se torej tudi v pripravah za izdajo Vodnikovih pesmi ni povsem zatajil. Najsamovoljnije poprave morda tudi niso bile določene za izdajo, ampak za Čbelico.

Ker se je Kastelic le predolgo obotavljal z izdajo Vodnikovih pesmi, se je lotil izdaje Andrej Smolè: *Pésme Valentina Vodnika. V Ljubljani. Natisnil Jožej Blaznik. 1840.*

Razporedba pesmi ni Vodnikova; tekst pa je v obče zvestejši od Kastelčevega,²⁹ ker Smole ničesar ni samovoljno pre naredil, ima pa mnogo tiskarskih in (kakor bomo videli) tudi pisnih pomot.

Vodnikove „Pesme za pokušino“ (dasi z drugo razporedbo) in „Pésmi za Brambovce“ so natisnjene po izdajah iz l. 1806. in 1809., *ne po rokopisih.*

Izmed „novih“ jih pa več ni sprejetih, tako obe Iliriji, Jeklenice, Milje, Pomlad, Uganke i. dr. — razen pri „Iliriji oživljeni“, ki bi jo bila cenzura zatrla, ne vemo razloga, zakaj bi jih bil Smole izpustil —, izmed prevodov se nahajajo v knjižici same „Iskrice“. A čudimo se toliko bolj, ko je v zbirki natisnjen „Napis na Knobel-nove Pesme“, ki ga v Kastelčevi zbirki Vodnikovih rokopisov in prepisov ni in ga poznamo v tej obliki, ki ne odgovarja zapisu Vodnikovemu v licejskem izvodu Knobljevih „Pesmi“, edino po Smoletu.

Tekst „novih“ pesmi je posnet večinoma po poslednjih rokopisih Vodnikovih (VR), le „*Milica milena*“ (str. 36. do 40.) je prepisana po rokopisu A (VR, l. 49.). Po pomoti pa je prepisavec kitico „*Sreča res draga je*“, ki je v VR, l. 49., napisana na koncu pesmi z znakom, da naj se vstavi med 11. in 12. kitico, uvrstil v pesem kot 14. kitico. Tekst „*Cvetja*“ (str. 41. in 42.) je na dveh mestih pokvarjen: 3. V.: Nje jabka oblazhi], S.: Kje... — 23. in 24. V.:

²⁷ Očividno Kastelic z Vodnikovo zelo značilno premembo ritma (romanska metrika!) ni bil zadovoljen; zato si je v. 15. podčrtal tudi besedo „Jegra“.

²⁸ Ta beseda je še nekaj popravljena, a nečitljivo.

²⁹ Tudi Smole poudarja (na zadnji strani izdaje), „de so Vodnikove pesmi ino druge pisarije tukaj ravno tako natisnjene, kakor jih je on zapisal“.

Nemoj mu spomlada * Obrati zvetu], S.: Ne mojmu spomladu * Obrati cveta. — „*Iskrice*“ se na več mestih razlikujejo od edinega Vodnikovega rokopisa (VR, l. 75.), a se skladajo z naslovom vred in z narekovaji (ki jih pri Vodniku ni) s Kastelčevo izdajo te pesmi v *Krajnski Čbelici* IV., 75—77.

Po vsem tem je pač dovolj jasno, da *Smole*, ko je prirejal Vodnikove pesmi za tisk, *Vodnikovega rokopisa, ki je bil last Kastelčeva, za izdajo ni imel na razpolago*.

Do evidentnosti nam to dokazuje *Smoletova rokopisna zbirka pesmi*, ki jih hrani ljubljanska študijska knjižnica s sign. 435. Vanjo si je dal *Smole* po neznanem piscu prepisati večino pesmi Vodnikovih, vse *Knobel*nove iz l. 1801., več *Jarnikovih*, narodnih i. dr., celo *Veselovo* „*Potashvo*“. — „*Pesme za pokušino*“ in „*Pesme za Brambovce*“ so tudi tu posnete po tiskanih zbirkah, ostale *Vodnikove* večinoma po *Kastelčevi* zbirki, a bržkone po prepisih, ne po originalu.³⁰

V tej zbirki se nahajajo prav vse tiste „*nove*“ *Vodnikove* pesmi kot v *Smoletovi* izdaji, z *napisom na Knobel*na vred, a brez „*Iskric*“ in brez tistih, ki jih pri *Smoletu* ni; izjema so le „*Iliria oshivlena*“ (po tisku l. 1811.) in narodni pesmi „*Lamberg ino Pegam*“ (po tisku l. 1807.) in „*Slavzhek*“. Razen tega še v „*Cvetju*“ in v „*Milici mileni*“ prav natančno tiste napake in ista zmeda teksta kot v *Smoletovi* izdaji! Skladajo se tudi napake v „*Vinskih mušicah*“ (zlasti 7.: „*že* take namake“ mesto V. *She*...) i. dr.

Ta zbirka je bila torej *Smoletu* repertorij za njegovo izdajo. Da mu za tako konkurenco, kot jo je *Smole* nameraval, *Kastelic* ni dal na razpolago *Vodnikovega* rokopisa, je pač umljivo. Zato pa si je pomagal, kakor si je mogel. Starejše pesmi je posnel po tiskanih zbirkah, med novejšimi pa je uvrstil tiste, ki jih je imel pač na razpolago v svoji zbirki in privzel še „*Iskrice*“ iz „*Čbelice*“.

Težavo delata samo pesmi „*Mirov god*“ (str. 48.) in „*Premagova veseljica*“ (str. 50.), ki sta v *Smoletovi* rokopisni zbirki

³⁰ Za to govorijo pisne pomote, ki se nahajajo v zbirki in so take, da bi na podlagi originalov ne bile nastale. Pa tudi 3. in 4. vrsta pesmi „*Moj spomenik*“ govori za to, ki se glasi: De v *lejtih* nerodnih * *Okrogle fim* pel. VR ima mesto „*fim*“ „*bih*“. Človek bi mislil na Kr. Čb. II., 3, ki ima tudi „*fim*“, a tam stoji „*lelih*“ in ne kot v VR *lejtih*. Ker *Smoletov* prepisovavec pač ne bi bil popravljajal ali kontaminiral *Vodnikove* inačice, je mogoče misliti le na *Kastelčev* prepis vsaj pri tej pesmi.

(str. 97.) brez naslova prepisani po tiskih iz l. 1814., v izdaji Vodnikovih pesmi pa sta natisnjeni po poslednjih Vodnikovih rokopisih (VR, l. 54. in 61.). Kako se je Smoletu posrečilo dobiti prav za te dve pesmi rokopis ali vsaj prepis na razpolago, nisem mogel dognati.

Kritične vrednosti vsled teh razmer tekst Smoletove izdaje ne more imeti kljub vsej izdajateljevi dobri volji.

Prav usodna pa je bila za nadaljnjo tradicijo Vodnikovega teksta *Levstikova* izdaja: *Vodnikove Pesni. Uredil France Levstik. Izdala in založila Matica Slovenska*. 1869. Natisnil Jožef Blasnik v Ljubljani.

Kajti ne samo, da je Levstik Vodnikove pesmi metrično in jezikovno popravljaj³¹ in da je izbiral inačice iz raznih rokopisov po svojem okusu, da je tu pa tam tudi celo besedo premenil (n. pr.: Novo leto, v. 15., V.: řrezhno], L.: z lépa) — to je delal vse že Kastelic; a Levstik je sprejemal v pesmi še razne kitice, ki jih je pesnik v starejših verzijah kot nerabne prečrtal in jih ni sprejel v končni čisti zapisek. Posebno velja to za „Ilirijo zveličano“, ki ima v prepisih po Vodnikovih originalih po 24 (A), 36 (B¹, B²), in 25 (C¹, C²) kitic, pri Levstiku pa jih ima celih 43,³² ki jih je, kakor sraka gnezdo, znesel iz vseh rokopisov, ki so mu bili na razpolago (C¹ Levstik ni poznal!). Prav isto je napravil z „*Vinskimi Mušicami*“ (var. D), ki jih je iz rokopisa C pomnožil z zavrženo 4. kitico (ki je pri Smoletu in v Čbelici II. ni!),³³ z „*Milico mileno*“, ki jo je pomnožil iz varijante A (l. 42. in 43.) z 11. kitico; „Cvetje“ pa je skrpal iz A, iz katere je sprejel 1. kitico, in iz C, ki ji je sledil v kiticah 3. do 6.

Usodne so bile te Levstikove premembe za nadaljnjo tekstno tradicijo, ker jih je deloma sprejel v svojo izdajo *Fr. Wiesthaler (Pesmi Valentina Vodnika. Uredil Fr. Wiesthaler. V Ljubljani. Izdala in založila „Družba sv. Cirila in Metoda“*. 1891).

³¹ Gorostasne so tudi že njegove premembe naglasa: *Stari pevec ne boj se péti*: Nâ gosli poje, Zápleta svoje (str. 5.); *Bohinjska Bistrica*: 'Zpôd Lisca skaka, Pô steni pleza, Nâ robu sédva (str. 19.), Vóðica vanj zagledana, Stóje prestreže (str. 20.); *Plesar*: Lépo poznan (str. 29.); *Novo leto*: Nów' leto priti (str. 34.), Zdrávníkom (str. 35.).

³² O tem obširneje v letošnji „Knezovi knjižnici“.

³³ Napako „že take namake“ (vr. 3.) je privzel iz Smoletove izdaje.

Wiesthaler zatrjuje s Smoletom in Prešernom, da na pesmih ni ničesar pre naredil, ničesar popravil, kar pa ne odgovarja popolnoma resnici. Zvest je Wiesthaler le po črki, ker je z malimi izjemami pridržal Vodnikov pravopis in njegove besede in besedne oblike, a ne po duhu, ker je tudi on kontaminiral inačice in po Levstikovo tudi cele kitice iz raznih rokopisov — „Ilirijo zveličano“, „Cvetje“, „Vinske mušice“ je sprejel *tekstno* v tisti obliki kot Levstik — pridržal je celo nekaj Levstikovih besednih izprememb³⁴ in nekaj njegovih svojevoljnih prisiljenih naglasov (Zdrávníku, Ná gosli poje, Zápleta svoje).

Novejši poljudni izdaji slonita, kar se tiče pesmi, na Wiesthalerju in Levstiku. Zadovoljive tekstne oblike torej doslej še nobena izdaja Vodnikovih pesmi ni podala. Naloga kritične izdaje, ki jo namerava Slovenska Matica, bo, da ustvari novo, zdravo, pravo Vodnikovo tekstno tradicijo.

³⁴ Take izpremembe so n. pr. *Vinske Mušice*: Že take namake (tradicija Smole-Levstik!), *Ilirija zveličana*, kit. 34.: Rod *spačen* in hud (po Levstiku! V rokopisu B¹, kit. 27., stoji izraz *shvinjek*; Kástelic je zapisal zgoraj s svinčnikom *divji*, a ga zopet prečrtal; na desnem robu kolumne pa je zapisal s svinčnikom in z gajico: *spačen*. Levstik je to besedo sprejel v tekst, za njim i Wiesthaler), *Moj spominik*: *sim pel*.

O ustanoviteljih Zatiškega samostana.

Spisal dr. Fr. Kos.

Zatiški samostan so ustanovili trije plemeniti možje, bratje Henrik, Dietrik in Majnhalm. Prepustili so svoja posestva z vsemi priteklinami v Zatičini v popolno last Oglejski cerkvi s prošnjo, da se tam napravi opatija. Takratni patriarh Peregrin I. je ustregel želji rečenih mož. Za posestva, katera so imenovani bratje odstopili Oglejski cerkvi, jih je patriarh hotel nekoliko odškodovati in zato jim je prepustil v popolno last več vasi Šentvidske cerkve na Dolenjskem, namreč št. Mihel, Dobrniče, Višnje, Grosuplje, Moravče in Hrastov dol tik Kala, potem pa tudi tri kmetije v Svinjskem, dve v Tehaboju in eno v Gabru. To se je zgodilo med letom 1132 in 1136.¹

Eden izmed naštetih bratov je bil *Henrik*, navadno imenovan *Henrik Pris* ali Henrik Bris, dvakrat tudi Henrik Pris de Buckes (de Buches)². Razen tega, kar je s svojima bratoma vred odstopil Oglejski cerkvi, da se napravi nov samostan, je temu tudi še podelil Sadinjo vas in pa še neko drugo vas poleg Krke na Dolenjskem ter za to dobil en dvor v Vrhovi. To zamenjatev je oglejski patriarh Peregrin leta 1145. potrdil. Tudi je patriarh odobril, kar je Henrik Pris s svojim bratom Majnhalmom podaril imenovanemu samostanu, namreč štiri kmetije v Vrhovi³. Leta 1152. je Henrik Pris s svojo soprogo Liutbirgo podelil Zatiškemu samostanu svoj alod v Radulji na Dolenjskem⁴.

¹ Glej moje Gradivo za zgodovino Slovencev, IV, št. 130. — Schumi, Urkb. für Krain, I, 88, št. 79. — Ako je patriarh rečenim bratom izročil šest vasi in zraven še šest kmetij, da bi jih nekoliko odškodoval za to, kar so oni podarili za ustanovitev nove opatije, moremo iz tega sklepati, da so bila kaj obširna tista posestva, katera so podelili Henrik, Dietrik in Majnhalm.

² Gr. (= Gradivo), IV, št. 201 in 207. — Pravilno ime za Buckes ali Buches se glasi Pux. Tako se zove neki kraj blizu Muraua na Gorenjem Štajerskem.

³ Gr., IV, št. 211. — Schumi, Urkb., I, 88, št. 79.

⁴ Gr., IV, št. 312. — Schumi, Urkb., I, 104, št. 106.

Henrik Pris se večkrat omenja kot priča v raznih listinah, in sicer bolj na prvih mestih med višjo gospodo, ne pa na zadnjih med ministeriali. V neki listini, ki je nastala najbrže leta 1144., se med pričami najprej navaja istrski mejni grof Engelbert, drugi je Ulrik iz Ljubljane, brat koroškega vojvode Henrika V., in tretji pa „Hainricus Pris de Buckes“⁵. Ko je leta 1153. solnograški nadškof Eberhard izdal neko listino, se „Heinricus Bris“ imenuje kot priča takoj za istrskim mejnim grofom Engelbertom in Waltherjem de Malentin⁶. V neki listini štajerskega mejnega grofa Otokarja iz leta 1165. stoji med pričami za imenom rečenega mejnega grofa takoj ime Henrika Brisa, nato pa ime njegovega zeta Erchenberta⁷. V neki listini oglejskega patriarha Peregrina iz leta 1154. se med pričami za goriškim grofom Engelbertom omenjata Henrik Pris in njegov brat Majnhalm⁸. Ko je leta 1144. solnograški nadškof Konrad izdal neko listino, se Henrik Pris imenuje kot priča takoj za grofom Viljemom iz Vovber⁹, istotako tudi v neki listini kralja Konrada iz leta 1149¹⁰. V dveh slučajih stoji ime Henrika Prisa med pričami takoj za imenom ortenburškega grofa Henrika¹¹, v enem pa za istrskim grofom Majnhardom¹². Henrik Pris se kot priča omenja v neki listini solnograškega nadškofa Eberharda iz leta 1151., in sicer tu pred ortenburškim grofom Henrikom¹³, ter v neki drugi, spisani morda leta 1154., v kateri se kot priča navaja tudi njegov brat „Meginhalmus de Chreina“¹⁴. Dvakrat je bil Henrik Pris za pričo, ko je njegova sestra Hema razpolagala s svojim imetjem, tako leta 1141., ko je odstopila Solnograški cerkvi posestvo Ceste blizu Rogatca¹⁵ ter leta 1152., ko je darovala Zatiškemu samostanu svoj alod v Babnem vrtu blizu Preddvora na

⁵ Gr., IV, št. 201. — Schumi, Urkb., I, 97, št. 95.

⁶ Gr., IV, št. 320. — Hauthaler und Martin, Salzburger Urkb., II, 422, št. 302.

⁷ Gr., IV, št. 479. — Zahn, Urkb. für Steiermark, I, 452, št. 485.

⁸ Gr., IV, št. 323. — Jaksch, Mon. Car., III, 360, št. 928.

⁹ Gr., IV, št. 202. — Hauthaler-Martin, Salzburger Urkb., II, 320, št. 219.

¹⁰ Gr., IV, št. 258. — Cappelletti, Le chiese d'Italia, VIII, 201.

¹¹ Gr., IV, št. 259 in 260. — Zahn, Urkb., I, 290, št. 279, ter 291, št. 280.

¹² Gr., IV, št. 383. — Jaksch, Mon. Car., III, 371, št. 973.

¹³ Gr., IV, št. 286. — Hauthaler-Martin, Salzburger Urkb., II, 400, št. 283.

¹⁴ Gr., IV, št. 337. — Zahn, Urkb., I, 344, št. 355.

¹⁵ Gr., IV, št. 169. — Hauthaler-Martin, Salzburger Urkb., II, 297, št. 203.

Gorenjskem, namreč en dvor, osem kmetij in dve gostilni¹⁶. Nekako v istem času se Henrik Pris omenja kot priča, ko je neka Gerburga podelila Zatiškemu samostanu štiri kmetije v Koroški vasi na Dolenjskem¹⁷.

Henrik Pris pa ni samo nastopal kot priča, temuč je izvrševal še druge posle. On in njegova brata Dietrik in Majnhalm so leta 1132. ali pa že leta 1131. obljubili oglejskemu patriarhu Peregrinu, da mu hočejo dajati zakonito desetino od svojih posestev, katera imajo po oglejski patriarhiji¹⁸. Ko je leta 1154. krški škof Roman kupil od koroškega vojvode Henrika neko posestvo v Tirni tik Save na Kranjskem, je ta naročil Henriku Brisu, svojemu fevdniku, da naj namesto njega odda rečeni alod Krški cerkvi.¹⁹ To se je tudi naslednjega leta zgodilo v navzočnosti mnogih prič.²⁰ Henrik Pris je tudi posredoval, ko je grofinja Hedvika, mati grofa Bertolda iz Bogenaa, podelila Vetrinjskemu samostanu devet kmetij blizu Bašlja v Preddvorski fari na Gorenjskem²¹. Isti je dobil od koroškega grofa Bernarda in njegove soproge Kunigunde vas Brezno poleg Drave na Štajerskem pod pogojem, da odstopi to posestvo po njuni smrti Šentpavelskemu samostanu, kar se je tudi okoli leta 1162. zgodilo.²² Henrik Pris je bil prisoten, ko se je Sigmar iz Lipnice leta 1161. pogodil z nunskim samostanom pri Sv. Juriju na Jezeru na Koroškem zaradi nekega posestva v Marki. Med pričami se v dotični listini omenjata tudi dva njegova fevdnika, namreč Walhun in Dietrik²³.

Kje je Henrik Pris navadno bival, ni mogoče povedati. Znano pa nam je, da je meseca julija leta 1141. in tudi leta 1144. prišel v Breže na Koroško, kjer se je takrat mudil solnograški nadškof Konrad²⁴. V tem kraju je bil tudi dne 15. maja leta 1149., kajti tu je tisti dan bival kralj Konrad III., ko se je iz Jeruzalema vračal v svojo domovino²⁵. Dne 19. marca leta 1151. je bil Henrik Pris

¹⁶ Gr., IV, št. 312. — Schumi, Urkb., I, 104, št. 106.

¹⁷ Gr., IV, št. 312. — Schumi, Urkb., I, 104, št. 106.

¹⁸ Gr., IV, št. 112. — Hauthaler-Martin, Salz. Urkb., II, 232, št. 156.

¹⁹ Gr., IV, št. 326. — Jaksch, Mon. Car., I, 154, št. 187/I.

²⁰ Gr., IV, št. 358. — Jaksch, Mon. Car., I, 155, št. 187/II.

²¹ Gr., IV, št. 338. — Jaksch, Mon. Car., III, 524, št. 1377/III.

²² Gr., IV, št. 451. — Jaksch, Mon. Car., III, 392, št. 1041.

²³ Gr., IV, št. 420. — Jaksch, Mon. Car., I, 171, št. 215.

²⁴ Gr., IV, št. 169 in 202.

²⁵ Gr., IV, št. 258, 259 in 260.

pri Sv. Štefanu blizu Brež, kjer se je sešel s solnograškim nadškofom Eberhardom²⁶. S tem je bil tudi leta 1153. v Brežah skupaj²⁷. Dne 1. aprila leta 1154. je bil s svojim bratom Majnhalmom v Ogleju²⁸. Vdrugič je bil v tem mestu leta 1158²⁹. Leta 1155. se je enkrat mudil v Vidmu blizu Rajhenburga na Štajerskem³⁰.

Henrik Pris se zadnjič omenja leta 1166. Najbrže je kmalu po tem letu umrl. Njegova soproga Liutbirga ga je preživela. Imela je sina, kateremu se je tudi Henrik Pris reklo. V nekaterih listinah se imenuje „Henricus Pris iunior“. Ta je okoli l. 1180. s svojo materjo in svojima sinovoma, katerima je bilo Gotfrid in Henrik ime, podelil cerkvi sv. Justa v Trstu vse otroke nekega Dietmarja in njegove soproge Diemude³¹. Stari Henrik Pris je imel tudi eno hčer, katere ime nam pa ni znano, pač pa ime njenega soproga Erchenberta, ki se leta 1165. navaja kot priča, kakor sem že zgoraj omenil.

Drugi brat, ki je s svojim imetjem pomagal ustanoviti samostan v Zatičini, je bil *Dietrik* ali Teodorik. Povedal sem že, da je leta 1132. ali pa 1131. obljubil patriarhu Peregrinu dajati zakonito desetino na svojih posestvih, ležečih v Oglejski patriarhiji. Leta 1132. je bil s svojim bratom Majnhardom za pričo, ko je Ulrik, opat v St. Lambrechtu na Štajerskem, zamenjal z admontskim opatom Wolfoldom neke soline za neke desetine³². Navajata se rečena brata med pričami takoj za grofom Wolfradom iz Trebnjega. Dietrik je podelil Zatiškemu samostanu med drugim tudi vas Lašče³³. Umrl je pred letom 1145. Svoji soprogi Marjeti je prepustil obširna posestva, med njimi tudi vasi Bič, Bitiče in Moravče na Kranjskem. Ta Marjeta se je po Dietrikovi smrti vdrugič omožila z Robertom de Salmansliten³⁴.

Tretji izmed bratov, ki so ustanovili Zatiški samostan, je bil *Majnhalm*, navadno imenovan Majnhalm s Kranjskega³⁵, enkrat

²⁶ Gr., IV, št. 286.

²⁷ Gr., IV, št. 320.

²⁸ Gr., IV, št. 323.

²⁹ Gr., IV, št. 383.

³⁰ Gr., IV, št. 358.

³¹ Gr., IV, št. 637. — Schumi, Urkb., II, 1, št. 1.

³² Gr., IV, št. 114. — Wichner, Gesch. v. Admont, I, 306, št. 63.

³³ Gr., IV, št. 211. — Schumi, Urkb., I, 99, št. 97.

³⁴ Gr., IV, št. 207. — Jaksch, Mon. Car., I, 132, št. 138.

³⁵ Gr., IV, št. 128, 144, 157, 337, 358, 480, 927.

pa tudi „de Pux“³⁶. Omenil sem že, da je s svojima bratoma vred odstopil patriarhu Peregrinu zakonite desetine od tistih svojih posestev, katera so bila v Oglejski patriarhiji³⁷. Z bratom Henrikom je prepustil Zatiškemu samostanu štiri kmetije v Vrhovi³⁸. Ta dva sta dovolila svoji sestri Hemi, da je leta 1152. podelila svoj alod v Babnem vrtu na Gorenjskem Zatiškemu samostanu³⁹. Majnhalm je pred svojo smrtjo volil Admontskemu samostanu svojo lastnino v Welzu na Zgornjem Štajerskem, katero je pa njegova soproga Sofija nekoliko let sebi pridržavala, a jo pozneje okoli leta 1165. vendar odstopila novemu lastniku⁴⁰.

Kot priča se Majnhalm s Kranjskega omenja najprej leta 1132. skupaj s svojim bratom Dietrikom⁴¹, potem leta 1136., ko se je mudil v Beljaku⁴² ter nato okoli leta 1138., ko je solnograški nadškof Konrad prepustil desetino po Runski dolini na korist Runskemu samostanu⁴³. Leta 1140. dne 7. aprila je bil Majnhalm v Ogleju za pričo, ko je patriarh Peregrin izdal ustanovno pismo za samostan v Gornjem gradu⁴⁴. V istem mestu se je mudil tudi dne 1. aprila leta 1154., ko je rečeni patriarh podaril Vetrinjskemu samostanu cerkev v Preddvoru in pa cerkev v Tupaličah⁴⁵. Morda istega leta je bil s svojim bratom za pričo, ko je neki Henrik volil dedno posestvo svoje soproge Admontskemu samostanu⁴⁶. Majnhalm je bil leta 1155. kot priča navzoč v Vidmu blizu Rajhenburga, ko je njegov brat Henrik v imenu koroškega vojvode odstopil Krški cerkvi neko posestvo v Tirni⁴⁷.

Majnhalm se prvič v listinah omenja leta 1132., zadnjič pa leta 1155. Okoli leta 1165. je bil že mrtev. Leto njegove smrti nam ni znano, pač pa vemo, da je umrl meseca februarja⁴⁸. Njegov

³⁶ Gr., IV, št. 114.

³⁷ Gr., IV, št. 112.

³⁸ Gr., IV, št. 211.

³⁹ Gr., IV, št. 312.

⁴⁰ Gr., IV, št. 480. — Schumi, Urkb., I, 169, št. 171 a.

⁴¹ Gr., IV, št. 114.

⁴² Gr., IV, št. 128. — Hauthaler-Martin, Salzb. Urkb., II, 261, št. 177.

⁴³ Gr., IV, št. 144. — Hauthaler-Martin, Salzb. Urkb., II, 267, št. 182.

⁴⁴ Gr., IV, št. 157. — Zahn, Urkb., I, 188, št. 180.

⁴⁵ Gr., IV, št. 323. — Jaksch, Mon. Car., III., 360, št. 928.

⁴⁶ Gr., IV, št. 337. — Zahn, Urkb., I, 344, št. 355.

⁴⁷ Gr., IV, št. 358. — Jaksch, Mon. Car., I, 155, št. 187/II.

⁴⁸ Gr., IV, št. 927.

sin, grof Albert iz Višnje gore, je bil odvetnik Zatiške cerkve, ter se navaja v listinah med letom 1177. in 1209⁴⁹. Imel je hčer Sofijo, ki je bila omožena s Henrikom, mejnim grofom istrskim.

Bratje Henrik, Dietrik in Majnhalm so imeli sestro *Hemo*, ki je bila omožena z grofom Wolfradom iz Trebnjega na Koroškem. Omenja se prvič leta 1141. Solnograški nadškof Konrad se je takrat pogodil ž njo in njenim soprogom zaradi posestva Ceste blizu Slatine na Štajerskem tako, da jima je za to posestvo odstopil sto kmetij na Zgornjem Štajerskem. Dotična listina je važna zato, ker je iz nje razvidno, da je bila Hema Wergandova hči ter nečakinja savinjskega mejnega grofa Starkhanda⁵⁰. Wergand in Starkhand sta imela brata Ulrika⁵¹, katerega en vir imenuje grofa, drugi pa mejnega grofa⁵². Wergand je bil torej oče ustanoviteljev Zatiškega samostana, savinjski mejni grof Starkhand in grof Ulrik sta pa bila njih strica.

V prej omenjeni listini solnograškega nadškofa iz leta 1141. čitamo, da je bila Hema plemenitega rodu. S svojim soprogom je imela sina Ulrika, ki je leta 1161. postal oglejski patriarh ter leta 1182. umrl⁵³. Vsi trije, patriarh Ulrik, njegov oče Wolfrad in njegova mati Hema so leta 1163. podarili Oglejski cerkvi grad Trebnje in še več drugih posestev⁵⁴. Patriarh Ulrik je bil sorodnik istrskega grofa Majnharda, kateri je leta 1177. podelil cerkvi v Zatičini svoje posestvo na Studenem blizu Planine ter Draško vas in Globoko blizu Žužemperka⁵⁵.

Wergand, oče ustanoviteljev Zatiškega samostana, je bil pred letom 1131. odvetnik Krške cerkve. Krški škof Hildepold († 1131) mu je to dostojanstvo, katero je Wergand podedoval po svojih prednikih, zaradi njegove ošabnosti in nemarnosti vzel z razsodbo rimskega kralja Lotarja⁵⁶. Še prej, in sicer že leta 1072., je bil njegov brat Starkhand odvetnik rečene cerkve⁵⁷. Iz tega se da sklepati, da sta

⁴⁹ Gr., IV, št. 583, 653, 725, 756, 810, 920 in tudi drugod.

⁵⁰ Gr., IV, št. 169. — Hauthaler-Martin, Salzbr. Urkb., II, 297, št. 203.

⁵¹ Gr., IV, št. 7 in 8. — Jaksch, Mon. Car., III, 207, št. 516, ter 208, št. 517.

⁵² Gr., III, št. 417.

⁵³ Gr., IV, št. 432.

⁵⁴ Gr., IV, št. 463. — Jaksch, Mon. Car., III, 398, št. 1061.

⁵⁵ Gr., IV, št. 583. — Schumi, Urkb., I, 150, št. 173 a.

⁵⁶ Gr., IV, št. 373. — Jaksch, Mon. Car., I, 163, št. 201.

⁵⁷ Gr., III, št. 263. — Jaksch, Mon. Car., I, 70, št. 28.

bila sorodnika tiste grofinje Heme, ki je pred letom 1045. na Krki na Koroškem ustanovila cerkev v čast Mariji Devici in žensko opatijo ter oboje bogato obdarovala. Njen sorodnik Askuin je bil takrat, ko je še živela, njen odvetnik⁵⁸. Leta 1072. so tam, kjer je bil prej omenjeni samostan, ustanovili Krško škofijo⁵⁹.

Da so bili Starkhand, mejni grof v Savinjski marki okoli leta 1100⁶⁰, ter njegova brata Ulrik in Wergand sorodniki grofinje Heme, ki je dobrih 50 let pred njimi živela, potrjuje tudi to, da je imel Starkhand isto dostojanstvo, kakor Viljem, soprog rečene grofinje, in pa njegov enakoimenovani sin. Vsi trije so bili mejni grofje v Savinjski marki.

Z ozirom na to, da je grofinja Hema imela tista posestva, katera je leta 898. dobil od cesarja Arnulfa plemeniti Svetopolk⁶¹, bi smeli domnevati, da je ta bil njen sorodnik. Ime Svetopolk kaže, da je bil slovenskega rodu, in istega rodu je bila najbrže tudi njegova naslednica grofinja Hema. Isto bi smeli trditi o njenih naslednikih, o Starkhandu, Ulriku in Wergandu ter o Wergandovih sinovih, čeprav so imeli nemška imena.

Viljem, mejni grof v Savinjski marki, je imel, kakor se kaže, svoja posestva v Trušenjski dolini in na Djekški gori na Koroškem ter pri Rajhenburgu tik Save na Štajerskem, kajti s temi posestvi je po njegovi smrti razpolagala njegova soproga, grofinja Hema⁶². Naštetá posestva je pa leta 895. dobil od kralja Arnulfa njegov fevdnik Waltun. Verjetno je, da je bil Viljem, soprog grofinje Heme, potomec Waltunov. Razume se, da je med Waltunom in Viljemom živelo nekoliko drugih članov iste rodovine, katerih imena nam pa niso znana.

V devetem letniku „Carniole“ je na str. 37—43 priobčil P. Robert Senn kratek spis pod naslovom „Wer waren die Gründer von Sittich?“ V tem spisu pravi omenjeni pisatelj, da so bili bratje Henrik, Dietrik in Majnhalm, ustanovitelji Zatiškega samostana, najbrže iz rodu zatiških gospodov. Iz moje razprave je razvidno, kakega rodu so bili. Kar se pa tiče zatiških gospodov, moram reči, da zanesljivi zgodovinski viri 12. stoletja te rodovine ne poznajo.

⁵⁸ Gr., III, št. 126 in 130.

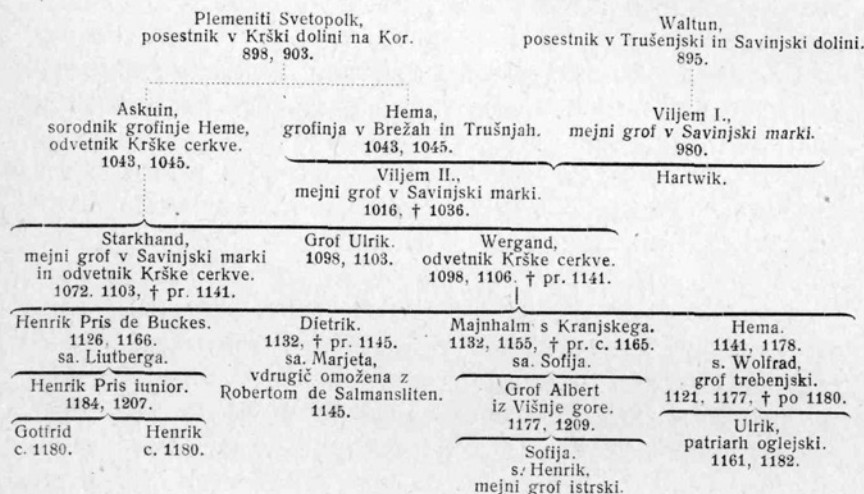
⁵⁹ Gr., III, št. 265.

⁶⁰ Gr., III, št. 417, in Gr., IV, št. 7 in 8.

⁶¹ Gr., II, št. 319.

⁶² Gr., III, št. 124.

Rodovnik savinjskih mejnih grofov.¹

¹ S plkami narejene poteze kažejo, da sorodstvo med dotičnimi osebami ni popolnoma dokazano. Kratice v rodovniku pomenjajo: c. = circa, pr. = pred, s. = soprog, sa. = soproga.

Zakaj sta si prišla navzkriž Vraz in Trstenjak?

V zadnji številki lanskega (1917) „Slovana“ je priobčil dr. Jož. A. Glonar prigoden spis k stoletnici Davorina Trstenjaka, v katerem se je (na str. 269.) doteknil tudi Trstenjakove zamere pri Vrazu z besedami: „Kaj je ta dva prijatelja razdvojilo, nam bo mogoče kdaj pojasnila Vrazova korespondenca“.

Vzrok tega navzkrižja pa je vsaj deloma že pojasnjen po Murščevih pismih Vrazu¹, zlasti pa po istotako natisnjem pismu Vrazovem Gaju². Vrazova korespondenca se nahaja lepo urejena v zagrebški vseučiliški knjižnici in žalibog še vedno čaka na izdajo, seveda točnejšo, nego je bila Deželićeva Gajeve.

* * *

Povod za afero med Vrazom in Trstenjakom je dalo poslednjega ravnanje z graško slovansko čitalnico, ki jo je bil ustanovil Vraz dne 18. oktobra 1838 tik pred svojim odhodom v Zagreb in jo izročil v vodstvo svojemu „namestjaki Trstenjaki“, takrat akademiku v Gradcu.

O tej čitalnici je napisal podlistek v „Slov. narodu“ 1. 1876³. povodom smrti doktorja Lavriča — Trstenjak sam. V njem pripoveduje naslednje: Začetkom (!) leta 1838. se je preselil Stanko Vraz v Zagreb. Pred svojim odhodom mi na srce položi, naj zbiram domorodne elemente med akademično mladino in jih vzbujam za narodno stvar. Slovesno sem obljubil predragemu prijatelju to storiti. Da bi bilo moje delovanje izdatnejše, „nakanil sem v svojem stanovanjski čitalnico ustanoviti. Pišem na nekoje rodoljubne duhovnike na kmetih, naj pobirajo prineske, da morem večjo sobo najeti s potrebnim pohištvom. Blagi župnik A. Krempl je bil prvi, kateri je moje početje pohvalil in mi 20 gld. v ta namen poslal. Tudi drugi duhovniki so velikodušno podpirali to početje, in v kratkem

¹ Zbornik Slov. matice, VII., str. 136 in 139.

² Građa za povijest književnosti hrvatske, VI., str. 324.

³ Slovenski narod, št. 59 z dne 12. marca 1876.

sem imel 400 gld. skupaj. V ulici imenovani ‚Zweiter Sack‘ v hiši peka Schmudererja smo pripravili čitalnico v kratkem, in si naročili potrebne knjige in časnike. Sestavil sem pravila, razdelil je mej slovanske dijake na graškem vseučilišči, in pristopilo jih je takoj 22 k bralnemu našemu društvu. Jaz sem bil izvoljen za predsednika in vodjo, dijak *Jožef Ulaga* . . . za tajnika. V odbor so bili voljeni: Hrvat *Ivan Trnski* . . ., Srb *Popović*, Čeh *Vaclav Bezpalec*, Polak doktorand *A. Krudovski* in Kranjec *Karel Lavrič*, moj součenec . . . V našej čitalnici smo se pridno učili slovanskih jezikov skoro pol leta. Na jedenkrat se je naše društvo zdelo c. kr. policiji nevarno, ta nas je razpodila in mene ‚sub vigilo oculo‘ postavila. Imel sem veliko materijalno izgubo, in dolgove sem še le čez šest let poplačati mogel, ko sem kot kaplan prvo bernjo dobil.“

Tako Trstenjak o graški čitalnici. Oglejmo si sedaj druge vire!

Prva ideja o tem podjetju nas sreča v Vrazovem pismu, pisanim Gaju iz Gradca dne 30. junija 1838: „ . . . Dojduće godine ćemo podići ovdě slavensko čitateljno družstvo: jurve mnogi mladići me uzmoliše, da ja moje stanje za tu naměru priredim“⁴. — O ustanovitvi čitalnice sporoča Vraz Cafu dne 19. oktobra 1838 (bivajoč seveda še vedno v Gradcu, ne v Zagrebu!): „Bivši jučer u Marie Ožalnice (Maria Trost. Op. drja. Štreklja.) kod Košara bi medju nami jednoglasno zaključeno, da se ima čitaonica Slavjanska u Gradcu podignuti. Biaše takodjer imenovan předsědnik — nu koga članovi izabrahu, neću Ti kazati“⁵. Zadnje besede je zavila v precej jasno skrivnost Vrazova skromnost: predsednik novorojene čitalnice v Gradcu je bil seveda on. (Prim. dr. Kidrič, ČZN., 1910, str. 204.)

Dalje napoveduje Vraz v istem pismu, da pride 25. ali 26. okt. 1838 v Libro k Cafu, odkoder je potem popotoval (najprej z namenom, da natisne svoje „Narodne pesmi“, pozneje za stalno) v Zagreb. Medtem ko je bil v omenjenem pismu Cafu designiral za svojega namestnika še Vekoslava Šparavca, se vidi iz vsega naslednjega, da se je končno odločil za Davorina Trstenjaka, položivši temu svojemu ožjemu rojaku na srce zlasti svoje napol rojeno dete — graško slovansko čitalnico.

⁴ Grada, VI., str. 321. — Pripomnim, da je dr. Deželić to pismo napačno datiral z letom 1839.

⁵ Zbornik Slov. matice, II., str. 208.

Trstenjak je poročal Vrazu o društvu takoj v svojem prvem pismu, ki ga je pisal svojemu mentorju v Zagreb dne 1. decembra 1838: „Dragi brate! Čekao sam dugo od Vas kakvu knjigu, ma zaludu; valja dakle, da ja Vam nekoja potrebna pišem. Vaše društvo se jest utemeljilo, i broji već blizo 20 sučlanovah. Dosada druga nisu u njem daržana, nego prednašanje slovnice. Učitelji Vam su znati. Svih ne ugaja sveslovanština, večidel ljubi polsko i ilirsko narečje. Daržimo se još dobro i mužko, i mislim, da će sve tako ostati. U slovnici još se bavimo kod sklanjanjah, akoprem smo već 10. studna [novembra] počeli. U Vaših meni naručitih stvarih sam činio po mogućnosti, listovah još ni ništa došlo...“⁶

Dne 14. decembra 1838 piše Trstenjak Vrazu naslednje nemško pismo: „Verehrter Freund! Ihre Schreiben habe ich regelmäÙig erhalten und werde alles mir Aufgetragene nach Ihrem Wunsche sobald als möglich erfüllen. Zeit und Umstände verhindern mich, daß ich es schon jetzt nicht übersendet. . . Unsere Gesellschaft ist jetzt ziemlich lax, ich glaube dieses bringe die oftmalige schlechte Witterung und die Pedanterie der Professoren mit, die uns ziemlich zum Buche treiben. Jedoch ist sie schon fast gegründet und bald wird das Einkassiren ergehen. . . In Betreff der auswärtigen Mitglieder unseres Lesevereines hab' ich schon geschrieben. . . Oprostite, da sam němački pisa. Nemojte si mislit, da sam z time zatajio majku Slavu“⁷.

Dne 16. decembra 1838 piše Trstenjak Muršcu in ga vabi v društvo kot vnanjega člana:

„Dragi brate! Morda Vam jeste već znato, da mi lėtos u Gradcu jedno društvo slavjansko utemeljili jesmo? Naš načao postoji v time samom, da se sučlanovi ovděšnji, kojih broj ni jest maleni, poduće u jezicih slavjanskih, zarad koje stvari i članove imamo svakog grana slavjanskog. A mislimo mi, da i drugi inostrani k tome pristupiti lahko mogu, akprem nisu nazočni, vėndar se bave makar s časopisomi, i dobrimi knjizami svakog narečja slavjanskog. Po novoj godini dolaze u našu čitaonicu više časopisah, koje mi ter lahko šaljemo dalje, naše bo čitanje sasvim bit će berzo i hitro. Ako Vaša jest volja da pristupite, nam pod sdoli stojećom naslovom skoro pisat volite. Ugodbe jesu sledeće. 1.) Mora svaki sučlan jedan ili

⁶ Vrazova zapušćina v zagrebski vseučiliški knjižnici.

⁷ Vrazova zapušćina ravnotam.

drugi slavjanski jezik razumiti. 2.) Jedan prinesak u novcih poslati. Mi zaključismo 2 fl. CM za polovicu godine, bez da se velikodušna dobrovoljnost u davanju više novacah zatěra. Časopisi hoću se sledeći daržat i *nemački*: „Der Adler“, „Ost u. West“, „Karniolia“ u. „Wienerzeitschrift“ iz toga vzroka, da se u njih o slovesnosti slavjanske govori i u Austrii jesu najbolji. Od slavjanskih sledeći *a) česki* časopis českeho Muzeum, Kwěty. Hronka, časopis pro katoličkě duhownictwy, *b) polske* Rozmaitości Lwowske, *c) ilirske* Ilirske narodne novine i danica, Serbska narodna novina i narodni list, *d) slovenske* Slovenska priloga k němačkom časupisu Karniolii, koja z novim lětom u Ljubljani izlazit hoće. Medju inim ako kassa dopustit hoće najnovie knjige dobre i izverstne svakog narečja slavjanskog, na historičke čemo naj bolje pozorni biti. Kad se svaki mėsac svarši, čete vi od ovih časopisah jur izlazeče broje dobiti, koje Vi po zgotovljenom čitanju dalje šaljat imate. Red pošiljenja naći čete na listovih istih zapisani, parvi nje dobi g. Matjašić u Lembahu, jerbo jest parvi kod Maribora. Ter Vi, koji se ter šalju k Krempelji, Kajnihi, Strajnšaki i drugim koji pristopiti budu, ter kroz Radgontu u Gradac natrag itd. Pisat volite dakle, ali hitro gg. Strajnšaku, Kajnihu, Krempelju i drugim od kojih znate, da hoću pristupit, nek oni Vam pišu i odlučene novce šalju, koje Vi ter na me u Gradac, kad Vraz još iz Zagrabu došao ni je, ali na g. Vogrina. Gledajte, da če broj veliki biti, svarhom mėsca Sečnja (Jaenner) parvi dojdou do vas listovi i knjige itd. Molim za berzi odgovor, da tako mi našu stvar urěditi mora⁸.

Ob istem času je povabil Muršca k pristopu v graško čitalnico tudi Vraz, pišoč mu dne 17. decembra 1838 iz Zagreba: „Jel Vi deržite s Gradčkim družtvom za kuplenje ino štenje Slavj. knjig ino časopisov? Morete pristopiti“⁹. — Na to povabilo je odgovoril Muršec Vrazu dne 30. decembra 1838: „Vam z veseljem oglasim, da sem ne samo jas gračkem sveslavnem zočlenstvu pristopil ampak tudi pet drugih k pristopi pripravil — z njim vugodnoj pogodboj, da vsi potroški pošiljanja na moj račun padajo. 4 česki — 1 polski — 2 serbska — 2 ilirska — 1 slovenski — i 4 nemški časopisi ali novine so nam obečane. Za polovino leta sem Vašem namestjaki

⁸ Zbornik Slov. matice, VII., str. 1—2.

⁹ Vraz, Děla, V., str. 181.

Terstenjaki peneze že poslal. Či bude družba oblubo istinsko spunjala, imam zavujpanje v drugi leta polovini še njih pa toliko nagovoriti — za leto dni pa dvakrat teliko¹⁰.

V začetku leta 1839. Trstenjak nadalje vrši službo Vrazovega zastopnika v Gradcu, mu zbira naročnike za narodne pesmi in poroča o čitalnici. Piše mu dne 4. januarja 1839: „... Pišite mi predplatenja cenu Vaših narodnih pësamah, a to sve berzo, ako imate vrême, ja pisao sam u Celovac i Maribor i Celje na dijake, da se prenumeriraju. Jeli jeste tako pravo? Od naših stvarih Vam pišem sledeča, joštere sad imam posao s kasiranjem novacah, do 15. t. m. mislim već mogućnost dobiti na potrebne časopise prenumerirati. Hvalite Boga, da Vi neimate ovog posla! Ma ako Bog da, skoro ću vëndar potrebna dobiti, ja s tim neću kazat, da jeste se naše društvo razkadilo, al ono jest *dobrovoljna* ustava i tërati neću, ni tako? Bolje, da dam svakom volju svoju¹¹. Iz tega pisma se razvidi, da društvo, ki se je v novembru prejšnjega leta še sestajalo v svrhu učenja jezikov, niti ob Novem letu 1839 še ni bilo začelo poslovati kot čitalnica. Do 15. januarja pa je Trstenjak obetal, da hoče naročiti potrebne časopise, ki naj bi jih čitali seveda najprej graški člani in potem naj bi se pošiljali vnanjim po deželi.

Dne 16. februarja 1839 pošilja končno Trstenjak Vrazu podrobno poročilo o njegovem detetu, graški čitalnici, v katerem pravi med drugim: „In der Theologie steht der Patriotismus noch am alten Fuße, wir haben aus derselben Facultät nur zwei Mitglieder des Lesevereines ... Mitglieder des Lesevereines: Anton Krudowski, Felix Kramberger, Math. Vehovar, Ant. Pungartnik, Iv. Ternski, Georg Strah, Wenzel Bezpalec, Louis Šparavec, Georg Cvetko, A. Teodorović, M. Tecilašić, Jos. Ulaga, C. Haladi, Ant. Missia, M. Terstenjak, A. Rubelli, M. Bratuša (Theolog), L. Vogrin, G. Košar; auswärtige: G. Matjašič, J. Muršec, A. Pessler, A. Mahač, Pater Max Mayeritsch, A. Kreml.“ Dalje sporoča, koliko denarja je dobil od članov in poklada račun, kako ga je porabil: za stanovanje, za naročbo lista „Ost und West“, za slovnico Dobrovskega. Muršec da mu je poslal 10 gld. Naročil da je tudi časopis „Kato-

¹⁰ Zbornik Slov. matice, VII., str. 135.

¹¹ Vrazova zapuščina ibidem.

lické duhovenstvo“, Rubeševu „Deklamovanky“, Kopeckega povesti iz nove romantike in Kukuljevića „Jurana i Sofijo“. Ostalo da je šlo za sveče, svetilko itd. Tudi „Kvete“ da je naročil¹².

Kljub temu poročilu Trstenjakovemu se zdi, da čitalnica kot taka ni poslovala. Vsaj vnanji njeni člani niso ničesar dobili iz nje. To je bilo najbolj mučno za Muršca, ki je bil najbolj vnet agitator zanj in ki ji je bil pridobil vseh šest njenih vnanjih članov pod pogojem, da bo on trpel stroške za razpošiljanje. Svoji nevolji in svojemu razočaranju nad Trstenjakom je dal Muršec duška v pismu na Vraza z dne 24. februarja 1839: „Kaj le Terstenjak dela!? Čuda so njegove pisme obluble — dosta sem njih za lubo Slavšino nagovoril — ino zdaj že je drugi mesec odtekel i ne je časopisov i novin — ne nikšega zgovora. Či je on kaj kriv — či je vendar peneze potrošil — ne za peneze mi je žal — tote hočem napreplattelom že namestiti, pa ki dobra vola pa zgine — ki to dugi trud potere, ki naša mila Slava kvar terpi — ki vera mine — to mi serce teži! O da bi jas le, kak sem namenil, kak smo se tudi tu spominjali za našo okolino sam vse oskerbil! Ali čisto sem vujpanja še ne zgubil“¹³.

S čim se je zagovarjal Trstenjak, da društvo ne posluje? S policijo. Prim. njegovo pismo Cafu z dne 9. marca 1839: „... Znato Vam jurve davno, da mi utemeljili jesmo u Gradcu jedno družtvo slavjansko ol da pravie kažem čitaonicu. Sučlanovah javilo se taki prem dosti, nalazili se su Slavjani svakog narččja, osim Rusah, i tako smo puna dva mēsca bavili se domorodno i junačko z' učēnjem slavjanskih svih jezikhah. Više ko jedan mēsac bēše čitavo zātvoritō, jerbo občinska izpitavanja nas zaprččila su domorodnoj stvari služiti. Tako misliah ja sam narodnost u naših mladih Slovencih uzbuditi, k' spoznanju jezika materinskog pripēljati i njima svašta svēta u sarca utisnuti, — vēndar ni mogō sam onaj cilj dostiçi, i k onoj svarhi dospiti, što sam pričekao iz okolnostih i iz mladičah, koji biše u tim družtvu; — *policija* mislila, da sve to mora biti pogibeljno deržavi i caru, da mi ćemo sve uzbuniti, prevarçi, zatarti i Bog zna sve narčediti, da naša skupština ima načao politički itd. itd., sve ovo me prisiljilo sučlanove oddaljiti i samo skrovno časopise i knjige i sve što domorodnosti tiče se u ruke spraviti. Naša dēlavnost dakle sada nij tako razširata i od one važ-

¹² Ibidem.

¹³ Zbornik Slov. matice, VII., str. 136.

nosti, koju nam početak obečo, vendar koristna, i ja nijedne priloznosti odlaziti nedam, koja mi ponudi se ol kroz reči ol kroz djanja mladež utverđiti u narodnosti i tako novi žitak izbuditi u našoj miloj Slovenskoj deržavi. Hvalu vendar vidět hočemo, ako Bog da i sreća junačka. Takvi je stališ naše čitaonice... Jeli deržite si Novine i danicu ol kakvi drugi slavjanski časopis? Ja bi Vam rad šaljati nekoje, al pomalahno čitanje ovděšnjih domorodakah i razstrošenost inostranih zapreči sve posle i naprědovanje, po Vazmu morda da naši poslie (sic!) barže od rukuh idu, gđe i Vi mnogia dobit čete¹⁴. — Poslednje vrste tega opravičevalnega pisma kažejo, kakor da bi bil tudi Caf vnanji član graške čitalnice in da se mu je Trstenjak razen s policijo opravičeval tudi s tem, da notranji (to je graški) člani prepočasi čitajo, vsled česar vnanji ne morejo priti na vrsto.

Ali nekaj že takrat ni bilo v redu s Trstenjakom, vsled česar mu je že v teh dneh prišla misel, da mu nazadnje ne preostane nič drugega nego — bogoslovje. Dne 20. marca 1839 piše prof. Puffu: „Ich werde wahrscheinlich Theologie studieren müssen und zwar aus folgenden Gründen, weil ich im widrigen Falle von jeder elterlichen Unterstützung abgeschnitten werde, und durch sechs Jahre oder vielleicht noch länger bis zur ordentlichen Unterkunft mich nicht selbst fortbringen kann, wenn ich mir nicht merklich mein Leben verkürzen will... Nu, das Bonzenleben ist ja auch nicht das schlechteste“¹⁵.

Mesec pozneje (dne 23. aprila 1839) piše Trstenjak Vrazu iz postelje, češ, da je že od 23. marca bolan. Pripoveduje mu, da je bil napisal Muršec za slavnost cesarjevega rojstva slovenski kronograf, on sam pa slovenski sonet, a „Aufmerksamer“ ga ni prinesel. Za Wickenburgov god pa je bil natisnil dve pesmi: „Jedna bi na parvoj strani poslana od g. Profess. Seidlja iz Celja i od mene prevedena v starem Bohoričevem pravopisu. Druga na drugoj strani z organičkim. Sve je mermralo na stari pravopis i novog hvalilo“¹⁶. O čitalnici nič!...

Zato so se pa drugi obračali na Vraza in mu tožili njegovega namestnika pri čitalnici, Trstenjaka. Najbrž v maju 1839 mu je

¹⁴ Zbornik Slov. matice, II., str. 220—221.

¹⁵ Dr. Jož. A. Glonar v „Slovanu“, XV., str. 269.

¹⁶ Vrazova zapuščina v zagrebški vseučiliški knjižnici.

pisal Muršec v nedatiranem pismu: „Terstenjak je njemi poslano novce potrosil ino mi ne čerke letošnih časopisov poslal. — Zdaj je čitavnica proč — ino jas sem primoren denare povernoti“¹⁷.

Vrazova pisma Trstenjaku še niso prišla na dan; zato se ne ve, kaj in kako je Vraz pisal svojemu zastopniku in zaupniku v Gradcu, ko je zvedel, kako je zlorabil njegovo zaupanje. Trstenjak se mu je poizkušal opravičiti v pismu, iz katerega se spozna, da je bila Trstenjakova krivda še bolj kočljive narave. V tem pismu piše Trstenjak Vrazu: „Da mi u našoj čitaonici, koju je žalibože policija zatvorila . . . (nečitljivo) knjigah upotrebili jesmo, tako ja Vašu skrinju otvorih i knjige za korist sučlanovah uzeo. Tužite me ili ne tužite, okolnost tadašnja jest potrebno iskala. Knjige sam sve opet natrag položio izvan sledećih: Gundulića Suze, Zoar (?), Ariadne . . . Spanisches Lesebuch, Jungmann Slovník, Vitezović. Od vašeg rublja sam ja u nuždi velikoj uzeo *jednu košulju* u vrednosti 1 fl., opet jednu razterganu, jedne gaće, jedne platnene čakšire za obuće. Druga ništa, sva ova ću verno Vam poplatit, ja bio sam lětos věk u veliki nuždi“¹⁸.

To pismo Trstenjaka ni spravilo z Vrazom in mu ni izbrisalo zamere, ki si jo je bil nakopal pri njem najbrž bolj vsled svojega postopanja s čitalnico, nego vsled samovoljne prilastitve raznih reči iz Stankove skrinje. O počitnicah 1839 je po vsej verjetnosti poizkusil poravnati svojo zadevo z Vrazom še osebno. Ob tej priliki mu je tudi najbrž razodel — ne, da se je odločil iti že v semenišče, ampak — da misli iti študirat v Zagreb. Vraz se je mudil pod zimo 1839 v Ilovcih, odkoder je pisal Gaju dne 13. novembra 1839 pismo, v katerem opozarja voditelja ilirizma tudi na Trstenjaka, svareč ga pred njim s tako krepkimi besedami, da se iz njih razločno čuti ves neoslabljen srd sicer tako vljudnega pesnika. Dotično mesto o Trstenjaku se glasi: „Jestli stanovit Davorin T. kod Vas? Kazao mi je, da kani u Zagreb udarit. Savětujem Ti kao prijatelj od g. 1833—39, da se ove jadne tice — kano ljute guje — čuvaš, te ju baržim boljim načinom s' vrata spraviš. Ona nama je malo ne sve dobro bilje, što sam ja velikom pomnjom i mukom usadio, u Štajeru izčupala. Obširnie o tom ustmeno“¹⁹.

¹⁷ Zbornik Slov. matice, VII., str. 139.

¹⁸ Vrazova zapuščina v zagrebski vseučiliški knjižnici.

¹⁹ Građa, VI., str. 324.

Po tem negativnem priporočilu si lahko mislimo, kako je Gaj Trstenjaka sprejel. A brez Gajevih simpatij je bilo težko kaj doseči med zagrebškimi Ilirci. Ker je ostal Stanko neizprosno napram svojemu rojaku, ki je po njegovih stopinjah prišel v Zagreb, se je obrnil Trstenjak na pesnika Trnskega v Gradcu, naj ga priporoči Gaju. Prim. o tem Trnskega pismo Gaju z dne 6. februarja 1840: „Terstenjak me je molio u više listovah, da Vam njegov značaj opišem — a što mogu jadan da pišem? — Dobra je sarca, to znadem — ali nesmotrenost i lahkovoljnost baciše ga u kalež, od-kale samo sam se izkopati može. — Mnogo se prama njemu go-vori, ali i mnogo nije istina, premda gdekoje korenje i zaslužuje“²⁰.

Koncem šolskega leta 1839/40 je Trstenjak ostavil Zagreb, ki se mu ni obnesel, in se zatekel v drugo pribežališče, s katerim je koketiral — kakor smo videli — že v marcu 1839 — v semenišče. O Božiču 1840 je javil Trnski iz Gradca Gaju v Zagreb kratko: „Terstenjak je u sjemeništu“²¹.

Medtem, ko je bil Trstenjak prvo leto v bogoslovnici, je po-potoval Vraz v aprilu, maju, juniju in juliju 1841 deloma z ruskim profesorjem Sreznjevskim po slovenskih pokrajinah, kar mu je na-kopalo policijsko preiskavo, češ, da je širil narodne pesmi in hujskal narod²². V avgustu 1841 se je vrnil zopet v Zagreb, jesen je prebil v Ilovcih. Vrnivši se nekako začetkom novembra 1841 v Zagreb, je našel mnogo pisem, iz katerih je zvedel, da pazi nanj ves „Inner-österreich“. Med temi pismi je bilo tudi Trstenjakovo iz graškega semenišča, pisano koncem oktobra 1841. Ž njim mu pošilja bogoslovec-drugoletnik pismo pisarja Martina Miholjaka iz samostana Rein o policijskem zasledovanju njegovem. Že prej, najbrž še pred svojim odhodom v Zagreb, je bil pisal Trstenjak Vrazu naslednje nedatirano pismo: „Verehrter Freund! Verzeihen Sie mir, daß ich so nachlässig war, und mir manches Unschickliche und Ungerechte erlaubte. Die Deutscher'sche Uhr löste Herr Krudowski wirklich aus und übergab sie mir, jedoch meine wirklich mißliche Lage, in die ich das heurige Schuljahr fortwährend versetzt war, zwang mich sie neuerdings zu versetzen! Warum ich selbe nicht meinem Versprechen gemäß gleich am Anfang des Schuljahres übersandte, beantwortet das

²⁰ Ibidem, str. 269.

²¹ Grada, VI., str. 269.

²² Časopis za zgodovino in narodopisje, 1910, str. 166 in dalje.

beiliegende Schreiben Herrn *Vehovar*. Das Lösegeld rechnen Sie mir an, und ich werde selbes Ihnen treu erstatten. Ich ziehe von Graz fort und verfluche die Stunde, in der ich es betreten. Nun war ich bereits drei Jahre auf der Universität und habe nichts gerichtet und gethan, außer einer kleinen und mageren Selbstbildung. Meine Gesundheit erfordert ein milderes Klima, Gott gebe es, daß ich entweder gänzlich genesen möchte oder, was mir erwünscht wäre, sterben würde. Gesund werde ich radical nie, und was ich in den fluchbeschwerten Stunden schreibe, trägt den Stempel der zerrüttetsten wildesten Natur. Vielleicht heilen mich davon ein paar Freunde und umstellen meine Misanthropie in Menschenliebe. Dem Krudowski bin ich für manches heilsame Trostwort Dank schuldig. . . Wo ich hinreise, weiß ich selbst nicht, aufs Geratewohl durch's Leben. Verzeihen Sie mir meinen Wahnsinn, ich gestehe es aufrichtig, daß ich auch geisteskrank bin. Gottlob, daß ich es einsehen konnte. Ich hoffe bald meinen Kampf zwischen geistiger Vollkraft und gespreizter Schwäche glücklich zu überstehen“²³.

V prvem tednu novembra 1841 je prišel Vraz sam v Gradec, da se javi policiji in dokaže svojo nedolžnost. O njegovem bivanju v Gradcu je zvedel tudi bogoslovec Trstenjak²⁴. Porabil je to priliko in pisal iz semenišča Vrazu naslednje pismo z dne 14. novembra 1841: „Visokopoštovani prijatelju! Od gospodina dr. Vogrina sazna sam, kojem g. Muršec priobči, da se u Gradcu bavite. Radovao bi se veoma, da bi mi priložnost nudila se s' Vami bar nekoliko rečih progovoriti. A kad ustav naš ne dopušća, da se iz semenišća odaljim, kada bi hteo, ter primite ovdě pismeno moje bratinsko pozdravljenje, i moj sërdačni dobrodošo. Kasnije, odkad sam Vam oñaj list [prejšnji nemški] jurve poslao bio, saznadem, da ona stvar ne zaslužuje toliko jaukanja, koliko ga ja u mojem listu izrazio jesam. Ja mislim, da dulje neće se više vući, da ona bludnja je osvètljena i izjasnjena. Želim Vam u svima srècu dobru. — Juće pošlje mi Greinerovo knjigoterštvo Vaše Glase iz žer. dub. k' kojim i ja moj radostan i puno zadovoljan glas priviknem. Ovdě ste Vi doma, dalje na tom putu! Ja živim sada u pustinji i moram četir-deset danah preživeti. U pustinji ne raste cvietje, neima vrutaka, a još manje kastaljskih. Hlěbac mi sunce peče i gavran donaša;

²³ Vrazova zapušćina v zagrebški vseučiliški knjižnici.

²⁴ Zbornik Slov. matice, II, str. 224.

i město pesamah zaore tužni i svetačni psalmi. A nijedna pustoš nije bez celina' i oaza', a tako i u mojoj kadkad kakva ruža dozrije. Al moj duh mora biti krotak kao golubica i kupat se u vėri ufanju i ljubezni, i fantazia je oslabljena od jadne bolesti, koja bi me skoro u raku spravila. Jedina moja utėha je, da sam miran i zadovoljan i vėk pun najvručih ćutovah za domovinu. Premda mnoga istinita reć odbije se na tupih pėrsah i mi sėrce razjari, vendar me nove vėsti i nova ufanja vsakdanašnja opet uzpire.“ Dalje prosi Vraza, da mu pozdravi Gaja, Demetra, Mažuranića, Užarevića, Babukića in Stooša ter konćuje: „Ja ufam se u Boga, da s' vřremenom i ja užje Vašem kolu pridružen, s Vami na svetom i velikom ovom polju dėlovati hoću. Da Bog mi dade zdravlje, krėpost duha i sėrca, ja tersim se pripravljati, kako posao takov ište“²⁵.

Izgleda, da sta se Vraz in Trstenjak konćno spravila. Ko je Trstenjak pel svojo novo mašo, je povabil nanjo tudi Stanka v pismu z dne 21. julija 1844, v katerem pravi med drugim: „Vam ljubezni brate, jesam ja puno hvale dužan, Vi bo ste me uveli u sveti hram Slavjanstva, i put pokazali do zlatog vrutka svetoga pėsnitćva.“ — A svojega dolga iz „let nerodnih“ Trstenjak Stanku Vrazu najbrže ni poravnal nikoli, zakaj še 14. septembra 1850 mu je pošiljal dolžni list in obetal plaćati dolg²⁶.

* * *

V ozadju tega precej dolgo trajajoćega razpora med Vrazom in Trstenjakom stoji torej Trstenjakov postopek, ki govori o veliki njegovi mladostni lehkomiselnosti. Neglede na to, da poznamo Trstenjaka iz te dobe bolj kot nėstalno pesniško dušo nego kot poznejšega znanstvenika in publicista, ne bo iz teh podatkov in dejstev izvajal predalekosežnih zaključkov za Davorinov znaćaj nihće, kdor zna upoštevati okolišćine in razmere med dijaki-rojaki v tujih mestih. Pać pa je njegovo lastno poroćilo o tej ćitalnici, ki sem ga citiral v zaćetku, zopet nov prinos k notorićnemu njegovemu nagnjenju k izmišljevanju v vseh memoarnih sestavkih njegovih: dr. Glonar je dobro zadel to njegovo lastnost z izrazom „pozerstvo“.

Razmerje med Vrazom in Trstenjakom tudi s tem vpogledom v Vrazovo korespondenco ni povsem razjasnjeno. „Mogoće nam ga bo kdaj pojasnila Trstenjakova korespondenca.“ S tem stavkom,

²⁵ Vrazova zapuščina v zagrebski vseučiliški knjižnici.

²⁶ Zadnji dve pismi tudi v Vrazovi zapuščini ravnotam.

ki variira Glonarjevo željo na čelu tega članka, se dotikam predmeta, ki me je pravzaprav napotil, da sem prijel v tem vprašanju za pero — *Trstenjakove zapuščine*.

Ko sem se pred leti bavil s slovenskimi Ilirci in zbiral tozadevno gradivo, sem povsod — zlasti pa v dobi graškega ilirizma Vrazovega — zadeval ob Trstenjaka, o katerem sem jako pogrešal monografije na podlagi zanesljivih dokumentov. Hoteč se je že lotiti sam, sem si mnogo prizadeval, da bi našel njegovo zapuščino, ki jo je po njegovi smrti prevzemal in registriral ter končno opisal v „Zvonu“ 1890 Fekonja. Pisal sem temu, a ta mi je odgovoril, da jo je pač uredil in pustil v župnišču, kaj malega bi utegnil o nji vedeti prof. Sket v Celovcu. Poprašam poslednjega, a dr. Sket ni imel drugega od Trstenjaka nego njegovo kratko latinsko avtobiografijo, ki jo je ob svojem času prejel v uporabo od Fekonje. To mi je tudi poslal pod pogojem, da mu jo vrnem. O vseh Trstenjakovih pesmih, o vsej njegovi, gotovo zelo obširni korespondenci, o vsej zapuščini pa tudi iz Maribora nisem mogel doznati ničesar. Ker mi je bilo to iztikanje vsled krajevne oddaljenosti od rok in ker je bil začel dr. Glonar objavljati v mariborskem „Časopisu“ Trstenjakova pisma Puffu, sem mislil, da bi bilo najbolje, ako bi se hotel on, ki je v Gradcu, lotiti življenjepisa Trstenjakovega. Prepustil sem mu avtobiografijo — dr. Sket je bil med tem časom umrl —, pričakujoč od njega, da on najde več, nego sem mogel najti jaz. A njegov sicer prav spretno sestavljeni prigodni članek me je presenetil, in sicer zato, ker se dr. Glonar uzadovoljuje in miri s konstatiranjem, da je Trstenjakova zapuščina „ohranjena, samo ne izdana“. *A kje je ta zapuščina?* In misli kdo na to, da se obelodani? To bi bil rad zvedel že večkrat poprej in izprašuje še sedaj ob Trstenjakovi stoletnici

dr. Ivan Prijatelj.

Na Dunaju, dne 15. marca 1918.

Primerek Linhartove Miss Jenny Love.

Zdi se, da je iz Linhartovih bio- in bibliografov videl primerek tiskane njegove nemške drame edini Čop.

Krstno ime junakinje pišejo Pohlin, Bibliotheca car. 1803, 260, Marn, Jez. XXII, 63, Glaser II, 58, Grafenauer, Kratka zgodovina I, 99: *Jeny*, Čop-Šafařík 64, Radics, LZ. 1893, 28, Grafenauer, Zgodovina I, 16, Remeš, ZMS. XIV, 4: *Jenny*; njen priimek je zdaj *Lowe* (Pohlin, Marn, Grafenauer, Remeš), zdaj *Love* (Čop-Šafařík, Radics), zdaj celo *Lome* (Glaser); tiskar se imenuje tu *Stade* (Pohlin, Marn, Radics, Glaser), tam *Stage* (Čop-Šafařík, Remeš).

Primerek namreč ni bil doslej znan nobeden. O vzroku, zakaj o tem delu ni v Ljubljani nobenega izvoda, je namignil Radics: „Bržkone je ukrenil ž njim (Linhart) prav tako, kakor z imenovano pesniško zbirko (= Blumen aus Krain), katero je, kolikor je je bilo mogoče dobiti, nakupil in sežgal, ker so se mu zdeli ti pesniški mladostni poizkusi pozneje nevredni samega sebe.“ Nekoliko dalje gre Remeš: „Tega Linhartovega spisa ni nikjer niti enega izvoda. Linhart je vse vničil.“ Tudi Grafenauer sodi v svoji „Kratki zgodovini“, „da se nam drama ni ohranila“.

Čeravno torej Grafenauer drame ni videl, ji je dal vendar literarno znamko: „Meščanska tragedija ‚Miss Jenny Lowe‘ pa kaže Linharta Sonnenfelsovega učenca“ (Zgod. I.); „naslov tragedije... kaže na vpliv Linhartovega učitelja Josefa Sonnenfelsa“ (Kratka zgodovina).

Po vsej priliki se delce sistematično ni iskalo, vsaj v dunajski dvorni biblioteki ne, kjer najdeš pod značnico 392.620-A v 184. zvezku fingirane zbirke „Deutsche Schaubühne“ našo: *Miss Jenny Love. Ein Trauerspiel in fünf Aufzügen von A. Th. L. Augsburg, Bey Conrad Heinrich Stage. 1780. 8°. 64 str.*

Naslovni list kaže lični bakrorez, ki ga je napravil G. F. Riedel: pred ogledalom, ki ga deček ravnokar odgrinja, stojita dva druga naga dečka, izmed katerih zavezuje zadaj stoječi prednjemu oči.

Knjiga je posvečena „Dem Weiner edler Thränen, dem Hochgebohrnen Johann Nepomuk des H. R. R. Grafen und Herrn von Edling“ (3). Dejanje se vrši na Škotskem ter je polno krvi, morilnih naklepov ter umorov: William Love je umoril brata svoje žene ter se skriva pod tujim imenom pred pravico; lord Herington si hoče s silo nakloniti ljubezen Williamove hčerke Jenny ter se tekmeca Sandwella znebiti z umorom; Warford, ki je nameraval po Heringtonovem naročilu umoriti svojega bivšega prijatelja Sandwella, pade, ko mu je Sandwell odpustil, pod bodalom ljudi, ki jih je najel Herington; na svitlo pridejo Heringtonova zlodejstva in Williamov umor in oba sta zapisana krvniku; Jenny, „ki jo umori sila raznih občutkov, pade mrtva ob svojem ljubimcu Sandwellu“.

Svoj literarni vzor je pokazal pisatelj v drami sami: „Lasst mich gehen mit Knabenschritten, wo *Shakespear* gieng. Der Weg ist schlüpfrig, und Fall ist in jedem Schritte. — Wer reicht mir den Arm?“ (2). Geslo spominja na besede, ki jih je napisal Linhart dne 1. januarja 1780 o svoji drami prijatelju Kuraltu: „Elle est noir à la Shakespeare“ (ZMS. XIV, 51).

Na ostala vprašanja, ki so v zvezi z Miss Jenny Love: v čem je hotel Linhart posnemati Shakespeare, kako se mu je to posrečilo, kdaj in pod kakim vplivom se je izoblikovala pri njem tako intenzivna slovenska zavest, da je nehal pesniti v nemškem jeziku, ki mu je tekel izredno gladko — poizkusi dati odgovor monografija o Linhartu.

Fr. Kidrič.

Korespondenca izza dobe jugoslovanskega protestantizma v „skupnem heneberškem arhivu“.

Emil *Sehling*, vseučiliški profesor v Erlangenu, podčrtuje v svoji publikaciji: *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVIten Jahrh., II Leipzig 1904, 276*, da je segalo grofa Jurija Ernesta Heneberškega (zu Henneberg) „izredno zanimanje za razvoj protestantizma daleč preko njegovih deželnih mej“, ter opozarja zlasti na korespondenco, „ki jo je imel 1563. l. z Ivanom Ungnadom v Urachu in Primožem Trubarjem v Ljubljani, o prevodu svetega pisma v hrvaški in slovenski (windische) jezik in o izpreobrnitvi Hrvatov in sosednjih Turkov“ (Henneberg, *Gem. Archiv IV, Bd. 2, Nr. 3*)“.

Torej tudi nova pisma Trubarju ali celo še iz peresa Trubarjevega? Iz Voigtove objave Ungnadove korespondence s pruskim vojvodom Albrehtom v Archivu für Kunde österr. Geschichtsquellen XX, 249, je pač znano pismo z dne 5. septembra 1561., s katerim priporoča Juri Ernest vojvodi pruskemu Ungnadovega sina Karla, ne omenja pa grofa Jurija Ernesta niti Schnurerjev Bücherdruck, niti Kostrenčičevi Beiträge, niti Elzejeva objava Trubarjeve korespondence ali Bučarjeva Povijest.

„Gemeinschaftliches Hennebergisches Archiv Meiningen“ ima res dva fasciklja s sledečimi zapisi na ovitkih: *Fasc. IV, Bd. 2, Nr. 3*, 18 listov: Correspondenz des Hans Ungnad in Urach und Domherrn Primus Trubar (!) zu Labach mit Gr. Georg Ernst u. Poppo zu Henneberg-ingl. mit Kunig Maximilian. 1561. Die Übersetzung der heiligen Schrift in die Crabatische u. Wendische Sprache zur Bekehrung der Crabaten und angrenzenden Türken betreffend. (z novejšo pisavo) betr. auch Scalich. *Fasc. Sectio I. Z. LIII*, 17 listov: Correspondenz des Grafen Georg Ernst von Henneberg, mit dem Freiherrn Hans Ungnad, zu Sunneckh (z novejšo pisavo:) über verschiedenes (s starejšo pisavo:) 1561. 1562. (z novejšo pisavo:) Nebst zugehörigen Schriftstücken. (s starejšo pisavo:) Die neue wendische chrabatische Druckerei betreffend.

Da vidimo, ali odgovarja zapisom na ovitkih tudi vsebina. Zbirka obsega 14 pisem:

1. Juri Ernest priporoča 5. sept. 1561. iz Uracha vojvodi pruskemu Ungnadovega sina Karla = Voigt 249.

2. Ungnad prosi 20. okt. 1561. iz Uracha Jurija Ernesta med drugim podpore za svojo tiskarno.

3. Juri Ernest obljublja Ungnadu iz Schlensingena 23. oktobra 1561. neko „Kurtze Sumari christlich lehre“.

4. Juri Ernest potrjuje Ungnadu 3. nov. 1561. prejem pogodbe med Skalićem in Ungnadom v shrambo, prošnjo za podporo tiskarne pa odklanja s pozivom na stroške za vzdrževanje šole.

5. Juri Ernest naznanja bratu Bopu vsebino Ungnadovega pisma in svojega odgovora.

6. Juri Ernest priporoča 11. nov. 1561 Albrehtu pruskemu Skalića.

7. Juri Ernest priporoča „v sredo po Martinovem 1561.“ Albrehtu Skalića in mladega Ungnada.

8. Kopija priporočila Karla Ungnada Albrehtu.

9. Juri Ernest obvešča 12. julija 1562. Ungnada o poroki svojega brata ter mu pošilja poročilo o sinu Karlu.

10. Ungnad prosi 20. sept. 1562. Jurija Ernesta, da mu vrne pogodbo s Skalićem ter še vedno goji nado, da dobi podporo za tiskarno.

11. Ungnad piše istega 20. sept. tudi Ernestovemu bratu Bopu ter prosi tudi tega kakega prispevka za tiskarno.

12. Ungnadov sluga Krištof Raïd piše 31. okt. 1562. bratoma Ernestu in Bopu o odpošiljatvi Ungnadovih pisem.

13. Brata Ernest in Bopo sta 15. nov. 1562. pogodbo Ungnadu vrnila, prošnjo za podporo pa zopet odklonila.

14. Raïd potrjuje 2. dec. 1562. iz Frankfurta prejem pogodbe med Ungnadom in Skalićem.

Prof. Sehling torej korespondence Jurija Ernesta Heneberškega ni sam razbral, ampak sestavil svoje poročilo zgolj na podlagi zapisov na ovoju fasciklja IV, Bd. 2, Nr. 3, zato navaja tudi k čisto napačnim zaključkom.

Naša korespondenca ne izkazuje bogvekekega izrednega Ernestovega zanimanja za razvoj protestantizma izven mej lastne države, saj je odklonil podporo, ki jo je Ungnadu istodobno sedem nemških knezov dovolilo¹, dvoje obljubilo², odklonil pa le še Joakim, izborni knez brandenburški³; ne gre za korespondenco iz l. 1563., ampak iz l. 1561. do 1562.; korespondiral Juri Ernest ni tudi s Trubarjem, ampak samo z Ungnadom.

¹ Schnurrer Ch. F., *Slavischer Bücherdruck*, Tübingen 1799, 55—61; Kostrenčić, o. c. 54, 55, 58, 59, 67; Bučar Fr., *Povijest hrv. prot. književnosti za reformacije (Crtice iz hrv. književnosti V)*, Zagreb 1910, 145. — Friderik von der Pfalz se omenja samo pri Schnurrerju 60.

² Schnurrer, o. c. 58—59; Kostrenčić, o. c. 54, 67; Bučar, o. c. 145.

³ Schnurrer, o. c. 59; Kostrenčić, o. c. 58; Bučar, o. c. 145. — Bučar je razumel njegov odgovor napačno: „da će poslije već dati“.

Fr. Kidrič.

† O. Stanislav Škrabec.

Dne 6. oktobra 1918. je umrl v frančiškanskem samostanu v Ljubljani o. Stanislav Škrabec v 75. letu starosti. Z jezikoslovjem se je bavil blizu 58 let in je dosegel ne le ime staroste, ampak tudi prvaka sodobnih slovenskih jezikoslovcev. Zaslužen je tudi kot urednik „Cvetja“, kot učitelj in ravnatelj frančiškanske redovne gimnazije, kot redovnik in duhovnik. A ne more biti naš namen, da bi opisali tu vse zasluge tega izrednega moža, temveč hočemo le njegovo jezikoslovno delovanje na kratko označiti.

Z jezikoslovjem se je bavil že na gimnaziji, kar je sam nekateri-krat priznal (n. pr. Cv. I, 9; XIX, 2). V Cvetju I, 9, je leta 1880. omenil, da je do nazorov, ki jih ima o izreki našega jezika, prišel „po skoraj dvajsetletnem prevdarjanju in preiskovanju“; torej je začel že v višjih gimnazijskih razredih samostojno delati. Rodil se je 7. januarja 1844. v Hrvači pri Ribnici. Gimnazijo je dovršil l. 1863. Po zrelostnem izpitu je stopil v frančiškanski red, v katerem je bil l. 1867. posvečen v duhovnika. L. 1868. je postal na novomeški, tedaj še frančiškanski gimnaziji namestni učitelj, kjer je ostal do l. 1870. Tedaj so frančiškanom gimnazijo vzeli ter odslovili vse očete, ki še niso bili nameščeni kot stalni učitelji. Med tistimi, ki so gimnazijo zapustili, je bil tudi o. Stanislav.

V izvestju novomeške gimnazije je l. 1870. priobčil prvo razpravo: „O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi“. Razprava je bila v našem jezikoslovju naravnost epohalna, ker je začel Škrabec z njo ledino orati v našem glasoslovju. Njenega pomena se je tudi Škrabec sam zavedal. Ko so mu l. 1884. očitali, da so nekatere njegove glasoslovne zahteve tako težke, da jim „celo neki pervak“ ne pritrjuje, je s primerno zavestjo odgovoril: „... mej jezikoslovci ne morem naravnost vsakega sprejeti za sodnika; znani so mi namreč zaslužni možje, ki so dosti lepega pisali o skladnji slovenski, ali tudi o raznih oblikah (mislil je na Miklošiča, Levstika,

Cigaleta i. dr.; opom. poroč.), glasja in naglasja pa niso natančnije preiskavali (podčrtal poroč.), ter jim je sploh novejša jezikoslovje premalo znano“ (Cv. V, 2). Razprava nam priča tudi, kaka samostojna učenjaška osebnost se je pojavila s Škrabcem. Dasi tedaj še ni imel vseučiliških študij, je bila razprava tako temeljita, da so jo strokovnjaki vedno občudovali. Valjavec jo je hvalil v XLIII. knjigi Rada l. 1878. ko „daleko najbolju razpravo o toj stvari,“ Baudoin de Courtenay v Arhivu 1885, 106, jo je imenoval: vortreffliche Abhandlung in je obžaloval, da je ni poznal že l. 1872. In še pred nedavnim jo sam Olaf Broch v Očerku fiziologii slavj. reči hvali ko „odlično“ (Cv. XXVIII, 2). Priznani glasoslovec dr. Ramovš pravi o njej, da „bi jo moral znati vsak izobražen Slovenec na pamet“ (Lj. Zv. 1917, 501). Vprašanja, ki jih je Škrabec tu začel, so ga zanimala vse življenje in se je zopet in zopet povračal nanje in o njih vedno bolj temeljito razpravljaj. Zanimivo je, da je z istim vprašanjem tudi zaključil svoje razprave, t. j. z razpravo: „Naša fonetika v prozi in poeziji“ (Cv. XXX—XXXII, v letih 1913—1915), kjer je pokazal ogromno fonetično znanje. Škrabec je oče slovenske fonetike.

Ko se je umaknil z novomeške gimnazije, so ga redovni predstojniki poslali na graško vseučilišče, kjer je ostal tri leta in napravil z odličnim uspehom preizkušnjo iz slovanskega in klasičnega jezikoslovja (gl. Dom in Svet, 1902, 78). Nato je šel na Kostanjevico pri Gorici, kjer je do sive starosti na domači redovni gimnaziji poučeval slovenščino, hrvaščino, nemščino in klasična jezika. Na Kostanjevici je imel lepo življenje, bil je zopet v šoli in med knjigami. „Njegova celica v Gorici je bila precej prostorna in je imela dvoje oken. V njej je bila priprosta postelja, pisalna miza, klečalnik, par stolov in par podob, na oknih nekaj loncev s cveticami, sicer pa povsod same knjige, ne samo po omarah, temuč tudi na klečalniku, na postelji, po tleh, sploh povsod,“ poroča o. Vinc. Kunstelj (Cv. XXXV, 283). „Če stopiš k njemu v celico,“ je pisal Levec l. 1894., „zdi se ti, da si stopil v knjižnico, kjer sedi za mizo, obteženo s knjigami in drugimi pisanji mož učenjak“ (Lj. Zv. 1894, 47). „Prvi jutraj na nogah je zvečer navadno zadnji legal k počitku, tako v mlajših letih kakor tudi v starosti. Prve jutranje ure je posvečeval Bogu... Po končani službi božji je hitel v šolo... Po končani šoli je šel v svojo celico in se zakopal med knjige, dokler ga ni samo-

stanski zvonec poklical k skupnemu obedu. Vžival je le malo najpotrebniše hrane, pil ni skoro nič. Rad pa se je med obedom kaj pogovoril sè sosedi in je tudi v teh pogovorih nehote razodeval svojo duhovitost. Po obedu pa zopet v celico h knjigam... Ob štirih popoldne se je udeležil skupne molitve in nato bral in pisal do večerje; po večerji se je navadno malo pogovoril sè svojimi sobrati, nato pa odšel zopet na delo do pozne nočne ure... Celico si je sam pometal in je sploh veliko gledal na to, da drugi niso imeli dela ž njim“ (Cvetje, ravno tam, 282—283).

Tako je bilo njegovo zunanje življenje na Kostanjevici dan za dnev, nad 42 let. Zato pa je njegov duh tem intenzivneje deloval. Prva leta na Kostanjevici ni nič pisal, temveč samo študiral. Ko je sedel ob Trubarju, Dalmatinu, Hrenu in drugih starejših pisateljih in je proučeval slovenska narečja in sporédno s tem zgodovino vseh večjih evropskih jezikov, je kmalu uvidel, v kakšnem položaju je slovensko jezikoslovje in pismeni jezik. Spoznal je, da Levstikova romantična šola, ki je tedaj triumfirala, ne spada več v dobo, v kateri živi. V umetnosti in v vsem duševnem življenju je že zmagal realizem, romantični nazori so se šopirili po Levstikovi veljavi le še v jezikoslovju in v pismenem jeziku. Ta anahronizem je hotel Škrabec odpraviti in se mu je v glavnem tudi posrečilo, s čimer si je pridobil za naše jezikoslovje in še posebej za naš pismeni jezik izrednih zaslug.

S svojo reformo je dal Škrabec pismenemu jeziku zopet organske meje, katerih že od l. 1849. ni več imel. Po tem letu so Ilirci (Matija Majar, mladi Svetec, mladi Janežič i. dr.) v mladostnem navdušenju podrli ozke zgodovinske meje, ki so jih pismenemu jeziku dali Japelj, Kopitar, Ravnikar, Metelko, ki so sprejeli pisavo 16. veka in jo primerno zboljšali. Ilirci niso hoteli več poznati mej med slovenskim jezikom in hrvatskosrbskim in ostalimi slovanskimi jeziki. Pisali so neokusno mešanico, ki ni bila življenja zmožna. L. 1863. je dal Levstik pisavi novo smer s tem, da je zaprl oči pred resnično, živo sedanostjo in začel sanjati o davni preteklosti. Živo besedo je dejal v spone in jo obkladal z oblikami, ki jih že tisoč let ni več govoril naš narod — nekaj jih pa sploh nikoli ni —; slovenščina je postala v tej „staroslovenski“ obleki težka in okorna, odeta v kozje kože, kakor narod pred 1000 in več leti. — Bila je sicer ta slovanska vzajemnost in zveza s staroslovenščino v neki meri zelo koristna, ker je razširila samokranjske meje Japljeve, Kopitarjeve in Metel-

kove šole in je pokazala na ostala slovenska pismena (pokrajinska) narečja in jih zlila v en pismeni jezik — toda v romantičnem navdušenju so šli i Ilirci i Levstik daleč preko dopustne meje, ki jo mora imeti vsak pismeni jezik.

Ko se je Škrabec dovolj pripravil, da bi z uspehom pobijal taka nezdrava načela, je po skoro 9 letnem molku zopet prijel za pero in poslal nadaljevanje pričutih študij v Letopis Matice Slovenske. Toda odbor za tako delo ni imel zmisla in je spis l. 1879. odklonil. Takisto so storile „Novice“ in pozneje še goriška „Soča“. Bil je bridko razočaran in videl je, kakor se je pozneje (Cv. XIX, 2) sarkastično izrazil, po Prešernovi besedi, „kak veter nje (t. j. slovenske inteligence) nasproti temu vleče, kogar je v celi videla berača“. Tedaj je sklenil, da ne bo nikdar nikomur več ponujal svojih spisov. „Kaj mi je bilo začeti po vsem tem?... Zasadilo se je ‚Cvetje‘, menda prvi slovenski mesečnik, ki je imel izhajati v ‚platinica h‘, in meni je prišla ena misel od koder koli — ena ribniška misel, porečete morebiti — da bodo namreč te platnice za posiljeno zelje prav kakor nalašč. Jaz bom del na nje, kar se mi bo zdelo, nikogar ne bom prosil. Kupovati jih tudi nikomer ne bo treba; gdor si naroči ‚Cvetje‘, jih dobi zastonj, potlej naj pa stori ž njimi, kar hoče. Mej kakimi tremi tisoči naročnikov se jih bo vže nekoličko našlo, ki si bodo dali sčasoma kaj dopovedati tudi takih reči, in tako se bo morebiti za zdaj toliko opravilo, kaker bi se s posebnim majhnim jezikoslovnim časopisom“ (Cv. V, 8). Tako je dobil Škrabec l. 1880. s „Cvetjem“, ki mu je s peto številko 5. letnika postal tudi po imenu urednik, list, v katerem je mogel priobčevati svoje študije.

Poglavitni namen vsega njegovega delovanja je bil, določiti pravo izreko in njej primerno pisavo. To je poudarjal precej v prvem letniku „Cvetja“ in potem vsa leta, kar je „Cvetje“ izdajal; to je smatral za nalogo svojega življenja. „Poglavitni predmet slovnških spisov mojih od začetka do zdaj tudi ni bila tolikanj pisava, koliker prava, edinstvena, v resnici slovenska izreka“ (Cv. V, 2), in po tej uravnana pisava, „da bi mogli poznejši rodovi enkrat v resnici veseli biti svojega literaturnega jezika ko lepe organsko razvite celote“ (Cv. V, 11). „Jaz sem želel od svojih gimnazijskih let nadalje, in to je bil poglavitni cilj mojega jezikoslovnega prizadevanja vse do današnjega dne, da bi se naši knjižni slovenščini vstanovila edinstvena, čedna, pa ob enem čisto slovenska

izreka, veljavna za šolo in javno občevanje olikanih stanov“ (XIX, 2). „Dasiravno sem puščavnik in ne slišim dosti, kako in kaj se govori po našem Slovenskem, semtertja vender le nekoliko izvem, da se govori precej slabo tudi v izobraženiših družbah, in v teh še prav posebno, da ne le po nemško špičijo slovenščino, da jo tudi lomijo po nekakem morda latinskem načinu v povdarjanju, da se sploh na pravo in resnično slovensko izreko malo ali nič ne misli, da je nekaterim pravopis vse, pravorečje nič, ali morda le nekako odmevanje pravopisa. Po moji misli pa bi ravno nasproti moral biti pravopis lepa in natančna fotografija prave in dobre izreke. Izreka je živi jezik, pravopis je njegova mertva podoba. Zato mislim, da bi morali mi najprej skrbeti za pravo izreko naše knjižne slovenščine in še le po nji vravnati pravopis tako, da bo ž njim mogoče pravo izreko s popolno natančnostjo zaznamenjati.“ (Cv. XXX, 2.) S kako ljubeznijo je skrbel za to, vidimo dovolj očitno iz njegove labodje pesmi, iz zadnje razprave o fonetiki v prozi in poeziji, kjer pravi: „Zal mi je, da ne morem napisati vsega, kar bi rad in kar sem morda v neprevidni slabosti kedaj komu obljubil. Storimo, kar se bo dalo, pa ostanimo pri tem (t. j. pri fonetiki), kar mi je najbolj tako rekoč domača skerb.“ (Cv. XXX, 1.)

Do nazorov, kakšna bodi izreka, je prišel Škrabec po temeljitim študiju jezikov vseh večjih evropskih narodov. Videl je povsod, kako se skrbno pazi na izreko. V slovenščini naj bi jo izražala pisava, ki bi slonela na jeziku XVI. veka. Vse, kar je starejše (Levstikova stara slovenščina) in vse, kar je mlajše, in vse, kar je rodil le papir (mrtve oblike), naj bi se opustilo.

„Pravilo pravopisu ni etimologija, temuč izreka — izreka nekega določenega časa in kraja“ (Cv. I, 2). „To naj bo v odgovor nekim prijaznim opominom v tej zadevi. Mi ne ljubimo novih izmišljenih oblik, temuč želimo jezik pisati, kaker se govori, ali kaker se je govoril, ko je bila narodna fonetika še na stopnji naše sadanje književne slovenščine“ (Cv. I, 11). „Mi skušamo namreč jezik pisati, kakeršen je, ne pa, kakeršen bi po vkrepanju učenih jezikoslovcev imel biti, ali kakeršen je mogoče da res bil nekedaj v svoji predliteraturni dobi“ (II, 6). „...ker mi ne pišemo stare slovenščine, zato se mi zdi, da imamo pisati tako, kakor se beseda izgovarja v novi slovenščini, in sicer v nje zgodovinski dobi. Trubar nam je mejnik, ki čezenj ne sezimo nazaj, ker se za njim ne vemo kje vstavljati“ (II, 7). „...v pisavi nam velja fonetika

16. veka“ (III, 1). „Naš pravopis, znanstveni, kakor tudi vsakdanji mora biti, če hočemo, da bo vreden tega imena, zgodovinsko-fonetičen... Prav za prav torej nima nigdar etimologija sama na sebi odločevati pravopisnih vprašanj, učena etimologija namreč, ki je sicer lahko da resnična, pa lahko da tudi ne... Podlaga pravopisu ima biti zgodovinsko opravičena izreka. Žal, do do zdaj, koliker sem si že prizadeval, vendar naših jezikoslovcev nisem mogel prepričati o pravičnosti in potrebi tega podlažnega načela... Kaj naj bo merodajno za knjižni jezik?... Kar je od začetka našega slovstva, t. j. od 16. stoletja pa do zdaj povsod, t. j. v vseh glavnih narečjih v navadi, to je pred vsem drugim kar se ne more in ne sme spreminjati, dokler naša slovenščina ostane, kar je, poseben slavenski jezik. Kjer pa gredo narečja razna pota, mislim, da se bomo po pravici držali tistega, ki je dosledniše ohranilo, kar imamo skupnega sè staro slovenščino ali hervaščino“ (XVII, 7). „Brez škode pripuščamo, da se nam knjižna slovenščina v posameznih rečeh opira na druga naša narečja, kakor štajersko ali prekmursko, samo da s tem ne pride v nasprotje s katerim občnim zakonom kranjskega narečja, ki ji je prava splošna podlaga“ (II, 11). Zadnjikrat je vse to ponovil l. 1913: „...kako imamo določiti pravo izreko primerno naši knjižni slovenščini?... Pred vsem mora biti res slovenska, domača, narodna. Opirati se mora na izreko domačih narečji, pa ne enega samega, temuč, koliker mogoče, naj vsa pripomorejo k vsem skupni olikani govorici. Tudi izreke stariših časov, koliker nam je znana, ne smemo zaničevati, zlasti ne tiste, ki je prvotna podlaga našega pravopisa, dolenske izreke 16. stoletja... Ponavljal bom ko ‚glas vpijočega v puščavi‘ stare že prezvečene resnice, v edinem malem upanju, da pride kedaj ‚fortior me post me‘, da pošlje Bog moža, ki bo te resnice ne le priznal, temuč jim znal tudi splošen sprejem pridobiti in djansko veljavo“ (XXX, 3). V veliko uteho mu je bilo, da so o našem pravopisu sodili tako tudi drugi fonetiki, n. pr. Broch, Korš i. dr. Z veseljem je omenil iz Brochove knjige (Očerk), da je „jako nezadovoljen z našim pravopisom, ki ne kaže izreke, kakeršna je v resnici“ (XXVIII, 2). O Koršu pravi: „Veseli me, da so njegova načela (o izreki) tista, ki jih branim tudi jaz že toliko let“ (XIX, 12).

Škrabec je s svojim realnim, duhu časa in moderni umetnostni zahtevi odgovarjajočim načelom mnogo nezdravega etimologiziranja, pretiranega romantičnega slovanjenja in mrtvih

papirnatih oblik iztrebil iz pisave. Reakcija proti Levstikovi šoli je bila sicer huda, toda zdrava in če bi ne bila prišla s Škrabcem, bi bila morala priti s kom drugim pozneje, gotovo pa bi bila prišla po l. 1895., ko je zmagala moderna in z njo realizem na vsej črti. Škrabec je torej storil že l. 1880. naši moderni veliko uslugo. Velika evira njegovim načelom je bil Pleteršnikov slovar, ki je v pisavi preveč etimologiziral. Moderna gre vedno bolj za Škrabcem preko Pleteršnika in sprejema dejanski jezik, žive, resnične oblike. V vseh stvareh pa seveda ni mogel zmagati. Ker je hotel biti skrajno dosleden in je nekako ozkosrčno hotel imeti popolnoma edinstveno, organsko celotno pisavo — kakršne nima noben evropski narod, zlasti pa tisti ne, ki se drže kakor mi zgodovinskega pravopisja in pravorečja — in se ni oziral na nobeno, še tako staro pravopisno rabo, je naravno, da ni popolnoma prodril. Zakaj Škrabčevo načelo ni zadelo le nepotrebnihi staroslovenskih, hrvatskosrbskih in drugih slovanskih oblik in drugih posebnosti, ampak tudi oblike, ki smo jih v pisavi že davno sprejeli, nekatere že od l. 1863. (dejanje, dejati; prijatelj, pridevniki na *-len*, n. pr. hladilen, imenovalen...), nekatere že izza Metelka (n. pr. solnce, razločevanje neločljivih predlogov *u-* in *v-*: ubiti, vbiti itd.), nekatere že izza Vodnika, Japlja in nekatere še mnogo starejše (n. pr. kakor, kamor, česar, čemur itd.). Kar se pa 100 ali več let splošno piše, se ne da zlepa izrvati, vsaj poedincu se to ne posreči. Stroga doslednost je zadela še mnogo oblik, hotel je n. pr. pisavo *lj*: avtomobilj, aljkoholj; enako lastna imena, slovanska in druga. „Tako bi bilo treba podomačiti... poljska in druga slavenska krajna imena“, n. pr. Łęczyca-Ločica, Brzozów-Brêzov, Rzeszów-Rešev, Kęty-Koti, Zemun-Zemoln, mesto Łódź-Ladja itd. (XXXII, 9—10). Dosledno je zahteval, da se prienačijo tuja lastna imena slovanskim zakonom, n. pr. Miraból, Mirabóla, Rusól, Rusóla, ... za Mirabeau, Rousseau; dalje Orleani, Orleanov, Monsóli, Monsólov... za Orleans, Monsol (prim. XXXI, 1).

Dasi imajo spisi navidez obliko kramljanja in polemike, se vendar dá v njih zaslediti neki sistem. Prvo desetletje „Cvetja“ obsega večinoma glasoslovje, ki ga je venčal s klasično „Slovensko slovnico za poskušnjo“, kjer je strnil v kompendij vse dotedanje delo (Cv. XII, 1—XIV, 5). Prihodnji daljši spis „Valjavčev ‚Prinos k naglasu u (novo) slovenskom jeziku‘ in prihodnja slovenska slovnica“ (Cv. XIV, 7—XV, 1) je obdeloval oblikoslovje (sklanjatev); končati spisa ni mogel, ker je začel s Hostni-

kom pravdo o rabi prihodnjika z *bom* in o dejavnosti glagolov sploh. Pravda je tekla do XVII, 5. Odslej je skoro vse njegovo delovanje izzvenelo v pravadah, najprej se je bojeval s Hostnikom in Lamurskim, potem ko je izšel Levčev „Pravopis“, pa z mnogoštevilnimi nasprotniki Pravopisa in pisave „bravec—bralec“. Polemičen način razpravljanja je jako ljubil, kakor je izrečno poudaril v spisu o rajnem Oblaku, kjer pravi o njem, da je bila njegova misel o polemiki različna od Škrabčeve. „On je (polemike) ni ljubil; meni se zdi za napredek trdnega znanstva ne le koristna, tudi naravnost potrebna. Polemika primora stvar, ki se potegujemo zanjo, od vseh strani sè vso natančnostjo preiskati, prevdariti in pretehtati“ (XVIII, 2). Ker se je Škrabec že takoj od začetka postavil na stališče, ki je bilo dotedanjemu domačemu jezikoslovju načelno nasprotno, je imel vedno polno bojov, daljšo nego 30 letno vojsko. Ker je vsako obliko, preden jo je pokazal svetu, temeljito preštudiral, je bil vajen zmagovati in zmagoval je vse življenje. Ob priliki, ko je izšel Levčev „Pravopis“, je začel gigantski boj za *v—l*, katerega je zasledovala vsa slovenska javnost in z občudovanjem zrla na skritega meniha v Gorici, ki se je boril s celim svetom. Za ta boj je bil temeljito pripravljen, ker je že v prvem letniku Cvetja povedal vse, kar je bistvenega. V teh bojih je obdelal tiste dele debloslovja in skla dn je, ki so bili poprave potrebni. Do sistematične obravnave ni mogel priti. V svojih spisih je nagrmdil toliko gradiva za slovensko slovnico, za zgodovino našega jezika in naše pisave, za klasifikacijo slovenskih narečij itd., da bo na njegovih delih slo-nelo vse naše prihodnje jezikoslovje.

Za svoje delo je dobil ne le doma, temveč tudi drugod mnogo priznanja: Ljapunov, pravi v Cv. XX, 5, se jako prijazno spominja „naših platniških spiskov, ki pravi, da bi mogli delati čast kateremu koli iz najboljših lingvistiških žurnalov evropejskih“. Podobno je imenoval platnice Broch „dragocënnoje sobranije filologičeskikh sta-tej“ (XXVIII, 2).

Izredno globoki so tudi njegovi poskusi mednarodnega brzo-pisja in mednarodnega pomožnega jezika „evlalije“.

Ko je 1. 1915. Italijan začel streljati v Gorico, o. Stanislav ni kazal nikake volje za beg; hotel je v priljubljeni Gorici skleniti svoje življenje. Nazadnje pa se je vendar vdal ter odšel silno žalosten 28. novembra 1915. zvečer okoli 10. ure z nekaterimi so-brati iz Gorice. Vso pot do Ljubljane, ki je bila tedaj silno dolga —

prišli so v Ljubljano šele naslednji dan proti večeru — ni zaužil drugega ko košček kruha in ni govoril skoro nič. V Gorici je moral pustiti vso knjižnico, mnogoštevilna in dragocena dela. Meglena Ljubljana mu ni mogla nadomestiti solnčne Gorice. Z 1. 1916. je začel urejati in dopolnjevati svoje spise, ki jih je začela izdajati Léonova družba. Natančno je določil, kaj naj se sprejme, kaj izpusti. Nekaj stvari je še izboljšal, zlasti po Trubarjevem novem zakonu iz 1. 1582., katerega je ves čas v Ljubljani bral. Kljub vsej skrbni postrežbi je začel vidno hirati. V mladih letih bi bil vse to prenesel, ali v toliki starosti ni več šlo. Zato pa smo dan za dnev pričakovali, kar je moralo priti. Dne 3. oktobra 1918. sem ga poslednjič obiskal. Govorila sva o novi Jugoslaviji, ki se je tiste dni izvijala stari Avstriji iz bokov. Dne 6. oktobra je zapisal še zadnje opombe v zvezke zbranih spisov in na večer je umrl. Bil je izmed največjih naših mož zadnjih desetletij.

Dr. A. Breznik.

Slovenistika v Jagićeveu „Archiv-u für slavische Philologie“.

Uredništvo mladega „Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino“ je že v svojem „Vabilu“ lansko leto (gl. še „Izjavo“ v prvem snopiču, str. 111) javilo namen, da hoče poleg razprav in ocen priobčevati tudi pregled del, spadajočih v njegovo področje. Ob priliki, ko obhajamo 80letnico rojstva največjega, najdelavnejšega slavista Jagića, pač ni neumestno, da podamo pregled razprav o slovenskem jeziku in narodu, ki jih imamo v „Archiv-u für slavische Philologie“ in to tem bolj, ker je bil slavljeneec ves čas svojega delovanja vnet za vsako delo o slovenskem jeziku in ker je bil duševni oče enega najboljših slovenistov, V. Oblaka, čegar spomin mu je še do današnjih dni najdražji, kar sem premnogokrat spoznal iz njegovih pisem. — Omenjeni želji uredništva hočem s sledečim pregledom odgovoriti; ker bi pregled po časovni objavi ali po pisateljih bil preveč raznoobrazen in imel celo znak raztresenosti, se mi zdi najbolje, da v pregledu sledim večjim stvarnim poglavjem.

Podatke o sorodnosti slovenskega jezika z drugimi slovanskimi jeziki in o njegovem mestu v jugoslovanščini najdeš pri Jagiću v njegovih eminentnih razpravah „Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen“, 17, 47, pos. str. 73 ss., in „Einige Streitfragen“, 20, pos. str. 34 ss.; dalje glej o tem še pri Jagiću v oceni Florinskega, *Обзоръ* . . ., 19, 276, ter pri Oblaku v oceni Ljapunova, 17, 595 ss., in „Eine Bemerkung zur ältesten südslavischen Geschichte“, 18, 228 ss.

O posameznih glasoslovnih pojavih slovenskega jezika nimamo v „Archivu“ daljših razprav, ker se v tej smeri pri nas doslej sploh še ni mnogo delalo. Omenimo predvsem Oblakovo delo „Die Halbvokale und ihre Schicksale in den südslavischen Sprachen“, 16, 153, kjer je v prvem oddelku (str. 160—170) govor o teh glasovih v slovenščini, ki jo deli (z ozirom na polglasnik) v dve skupini narečij, severovzhodno in južnozahodno; to mnenje je do danes veljavno. S postankom glasu „a“ iz polglasnika se je pečal tudi

Jagić „Woher das sekundäre *a*?“, 4, 397 ss.; njegova izvajanja o *a*-ju pri Srbih in Hrvatih veljajo metodično tudi za slovenščino. Enako se snideta učitelj in učenec pri proučevanju zlogotvornega *l*-a, Jagić „Zur Frage über den Übergang des silbenbildenden *l* zu *u*“, 4, 386 ss., in Oblak „Zum silbenbildenden *l* im Slavischen“, 16, 198, kjer govori o tem glasu v slovenščini obširneje na str. 203 ss.

Manjše doneske nam je podal Oblak „Kleine grammatische Beiträge“, 19, 321 ss., takó o skupini *-dl-* v slovenščini (gl. o tem zdaj še Ramovš „Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, I.134 ss.), o prefiksu *vy-* v jugoslovanskih narečjih, o razmerju jugoslovanskega *od* do starejšega *otъ* in o postanku slovenskega *med* (prim. še Ramovš, 35, 332), o jugoslovanskem refleksu *ja* za praslavanski *jē*.

V Ilešičevih „Slovenica“, 21, 199 ss., 22, 487 ss., in 26, 521 ss. (dva slučaja vokalne harmonije, bujti = ubiti, različni razvoj istih glasov v začetku besed, etim. *u* preide v *ü*, epenteza glasu *j*, izguba vokala, *l*, zlogotvorni *l*, eden - aden) je sicer več pogrešenih razlag, tvorijo pa jako dobrodošel prinos za poznavanje naših vzhodnih narečij.

Pri glasoslovnih razpravah je še omeniti Škrabčevo „Über einige schwierigere Fragen der slovenischen Laut- und Formenlehre“, 14, 321 ss., z Oblakovimi pripombami, 14, 347 ss., in Ásbóthovo o prehodu glasu *j* preko *ty* v *k* pri ogrskih Slovencih „Ung.-slovenisch vucké“, 33, 321 ss., dalje metatezo glasov *v* in *l*, Pintar „Ersatz des *v* durch *l*“, 34, 625 ss., katero razlago je Ramovš „Die Metathese von *l* und *v* im Slovenischen“, 35, 333 ss., v prid starejšim razlagam ovrigel.

Dočim so vse te razprave le mali, fragmentarični doneski k poznavanju slovenskega glasoslovja, nam v najnovejši številki „Archiva“ pričinja Ramovš pojasnjevati glasoslovne pojave v polni celoti; „Slovenische Studien“, 37, 123 ss., doslej prva polovica prvega poglavja „Die moderne Vokalreduktion“, naj tvorijo pripravo za zgodovinsko slovnico slovenskega jezika.

Z ortografičnimi in ortoepičnimi vprašanji se bavijo Jagić „Ein Beitrag zur wissenschaftlichen Begründung der slovenischen Orthographie“, 33, 493 ss (v oceni Štreklja, O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah), Pintar v oceni Breznika „Izreka v

poeziji“, 34, 595 ss., Rešetar v oceni Ilesiča „Izgovor slovenskega knjižnega jezika“, 35, 560 ss., in Oblak v oceni Lekšeta „Recimo katero o našem pravorečju“, 12, 505.

Naglasnih študij imamo dokaj lepo število: Leskien „Untersuchungen über Betonungs- und Quantitätsverhältnisse in den slavischen Sprachen; I. Das Verhältnis der serbischen und slovenischen Betonung“, 21, 321 ss.; Grafenauer „Zum Akzente im Gailtaler Dialekte“, 27, 195 ss.; Diels „Studien zur slavischen Betonung; I. Zur Betonung der zweisilbigen Feminina im Slovenischen“, 31, 1 ss.; Breznik „Die Betonungstypen des slavischen Verbums“, 32, 399 ss. Dalje krajše prispevke, n. pr. Valjavec „Zur Betonung im Slovenischen“ (v oceni Škrabčeve razprave o naglasu slovenskega velevnika in o besedah z dvema naglašenima zlogoma), 5, 157 ss. (prim. še 5, 691 ss.), in Ramovš o naglasnem razvoju *okô* v *ôko*, 37, 151 ss. Omeniti nam je še razpravo Meilleta „De quelques déplacements d'accent dans les dialectes slaves“ (o naglasu besed *breme* in *vreme*), 25, 425 ss., in k temu še dodatke pri Ramovšu, 37, 141 ss.

Oblikoslovje je gojil v „Archivu“ posebno Oblak „Zur Geschichte der nominalen Deklination im Slovenischen“, 11, 395 ss. in 523 ss.; 12, 1 ss. in 358 ss.; 13, 25 ss.; „Einige Neubildungen der Konjugation“, 13, 471, in v dodatek Murkovemu članku „Zur Erklärung einiger grammatischer Formen im Neuslovenischen“, 14, 80 ss., prvič „Zusatz zur Abhandlung Murkos“, 14, 115 ss., in še „Dat. und loc. sg. *njej - nji*“, 15, 468 ss. Dalje Ilesič v „Slovenica“ (III. Ein Geschlechtswechsel im Plural; IV. Dobrъ - dobryj im slovenischen Dialekte von St. Georgen a. d. Stainz (21. zvezek) in Štrekelj „Die Ursache des Schwundes des prädikativen Instrumentals im Slovenischen und Sorbischen“, 25, 564 ss., Lorentz „Sloven. *-bim*“, 27, 465, in Oblak v oceni Štrekljeve Morphologie des Görzer Mittelkarstidialektes, 10, pos. 618 ss.

Debloslovja se tiče Pintarjeva razprava „Das Suffix *-išče* im Neuslovenischen“, 32, 131 ss., sintakse pa Škrabčeva „Zum Gebrauch der Verba perfectiva und imperfectiva im Slovenischen“, 25, 554 ss., Mencejeva „Zur Präsensfrage perfektiver Verba im Slovenischen (Praesens effectivum)“, 28, 40 ss., ter Ilesičeva „Supinum“ (VII. članek v „Slovenica“).

Ocenjene so bile tudi slovenske slovnice in učne knjige Šumana (6, 627; 12, 499), Sketa (6, 628; 12, 500), Janežiča (12, 501).

staroslovenska slovnica Sketa (17, 601) ter Janežičev (16, 471 s.) in Pleteršnikov slovar (15, 594 [Oblak] in 15, 605 [Jagić]); glej še Grafenauer, Ljapunov o slovarju Pleteršnika, 26, 115 ss. Tu omenimo še Jagićevo oceno Štreklja „Iz besednega zaklada narodovega“, 15, 429 s.

Izmed starejših slovenskih tekstov so bili večkrat predmet obravnavanja brižinski spomeniki: Vondrák „Althochdeutsche Beichtformeln im Altkirchenslavischen und in den Freisinger Denkmälern“, 16, 118 ss.; Jagić v oceni Vondráka, Frisinské památky, 18, 598 ss., in posebno v II. delu (Hat Bischof Klemens für eine seiner Homilien den Text des Freisinger Denkmals vor Augen gehabt?) razprave „Meine Zusätze zum Studium der Werke des slavischen Klemens“, 27, 395 ss., ter zopet Vondrák „Zur Frage nach dem Verhältnisse des Freisinger Denkmals zu einer Homilie von Klemens“, 28, 256 ss., z malim dostavkom Jagića na str. 260—261. O posameznih jezikovnih pojavih v brižinskih spomenikih pa je bil v „Archivu“ dostikrat govor pri različnih razpravah in ocenah, n. pr. 4, 400; 16, 162; 17, 76 in 600 itd.

Berneker je objavil „Ein Katechismus Primus Trubers vom Jahre 1567“, 24, 155 ss., dotlej neznan nemško-slovenski kratki katekizem. Oblak je v „Bibliographische Seltenheiten und ältere Texte bei den slovenischen Protestanten Kärntens“, 15, 459 ss., opisal dvoje rokopisov iz konca XVI. ali početka XVII. stoletja, le žal, da rokopisov ni natančneje preštudiral; par zanimivosti najdeš na str. 465. Prihodnjič enkrat hočem v tem časopisu opisati nek drug koroški rokopis iz protestantovske dobe, kjer bom tudi o glasoslovnih pojavih več govoril; obenem bo tudi bolj osvetljena imenovana Oblakova razprava. Oblak je nadalje objavil „Das älteste datierte slovenische Sprachdenkmal“, 14, 192 ss., „Zwei slovenische Schwurformeln aus dem XVII. Jahrhunderte“, 14, 472, in ocenil Raičevega Stapletona, 11, 259 ss., kjer je tudi dokazal, da se prevajalec ni branil Dalmatina, marveč ga je pridno uporabljaj, kakor tudi Bežekovo študijo o Ravnikarjevem jeziku, 12, 502 ss., in Zavadlala „Die Sprache im Kastelec, Bratovske Bvquice S. Roshenkranza“ 14, 445. O različnih posebnostih in medsebojnih odnošajih slovenskih protestantovskih tiskov govori na kratko Ramovš v uvodu k „Slovenische Studien“, 37, 123—130, o vplivu hrvaščine v Kreljevem jeziku pa Oblak „Zur Sprache Krells“, 19, 333 ss., ki je ocenil še Tertnikovo razpravo o Prešernovem jeziku, 16, 469.

Tudi slovenska dijalektologija je dobila svoje mesto v „Archivu“. Baudouin de Courtenay nam je napisal monografijo narečja v Cerknem „Der Dialekt von Cirkno (Kirchheim)“, 7, 386 ss., in 8, 102 ss. V oceni Štrekljeve morfologije narečja goriškega srednjega Krasa sta imenovani pisatelj in še posebe Oblak razbrala glavne karakteristične točke tega narečja in dodala marsikako važno drobtino, 10, 603 ss. Iz Štrekljeve zapuščine je objavljena zdaj še „Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes“, 35, 130 ss., doslej samo glas „a“. Dobrodošlo dijalektološko gradivo nam nudita še že omenjeni razpravi „Slovenica“ (Ilešič, 21, 199 ss., 22, 487 ss. in 26, 521 ss.) in „Zum Akzente im Gailtaler Dialekte“ (Grafenauer, 27, 195 ss.). Različne doneske so objavili še Ramovš „Zur slovenischen Dialektforschung“, 35, 329 ss., in Jagić v ocenah Baudouin de Courtenayevih rezijanskih študij, 17, 296; 18, 289; 23, 571 s., Oblak v oceni Florinskega lekcij, 18, 255 ss., in Baudouina de Courtenaya rezijanskih tekstov, 18, 620 ss., ter Grafenauer v oceni Tominška „Der slovenische Dialekt von Bočna“, 26, 305 ss., in Ozvalda „Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau“, 27, 138 s. Dodajmo tu sem še doneske o podvojeni prepoziciji *сѣсѣ*, 33, 318 in 35, 608.

Etimoloških tolmačenj ima „Archiv“ vse polno. Zabeležiti nam je na prvem mestu temeljite razprave Štreklja „Etymologische Miscellen“, 11, 460 ss.; „Beiträge zur slavischen Fremdwörterkunde“, 12, 451 ss., in 14, 512 ss.; „Zur Kenntnis der slavischen Elemente im friaulischen Wortschatz“, 12, 474 in 31, 203 ss.; „Slavische Wortdeutungen“, 27, 41 ss. in 28, 481 ss., „Zur Kenntnis der slavischen Elemente im italienischen Wortschatze“, 26, 407 ss., in v oceni Pintarja „Slovarski in besedoslovni paberki“, 19, 281 ss. Koštiál je zbral „Slavische Lehnwörter im Friaulischen“, 34, 292 ss., Perušek pa podal „Beiträge zur Etymologie slovenischer Wörter und zur slovenischen Fremdwörterkunde“, 34, 17 ss. Pintar nam pojasnjuje besedo „prešustvo“, 27, 314 ss., prim. k temu še Jagić, 8, 143. Semkaj spada tudi polemika o postanku krajevnih nazivov *Celovec-Klagenfurt*, ki ima svoj početek v prvem sešitku 26. zvezka, str. 160., in jo bereš dalje na 26, 635 (Pintar), 27, 146 (Scheinigg), 27, 412 (Lessiak), 31, 382 (Pintar) in 32, 183 (Lessiak). Etimološke doneske imamo še pri Šumanu „Etymologische Erklärungsversuche“, 30, 293 ss., Schuchardt „Italo-Slawisches und Slawo-Italienisches“, 13, 157 ss., in Ramovšu „Sprachliche Miscellen aus

dem Slovenischen“, 36, 445 ss., in o posameznih besedah raztresene po celem arhivu, n. pr. Wesselofsky, 8, 330 (*Šembilja* = *Sibylla*); Koehler, 9, 150 (*komaj*; gl. še Jagić, 8, 170); o besedi *kračun* 9, 526 (Schuchardt), 9, 694 s. (Ásbóth), 11, 624 ss. (Kałuźniacki), in 33, 618 ss. (Pintar); *obedan* razmotrivata Jagić, 8, 136, in Valjavec, 5, 161 ss., *kalčmar* pa Koštiál-Štrekelj, 30, 472, in Štrekelj, 31, 315. Glej še o besedi *žebitati* 15, 319 s. (Brückner), o *Ramachor-Hermagoras* 11, 631 s (Schuchardt), ter Oblakovo oceno Erjavčeve „pótné torbe“, 8, 174 ss., oceno Jagičevo o Schuchardtovem „Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches“, 8, 312 ss., in Schuchardt-Jagić v oceni Topolovška „Die basko-slavishe Sprach-einheit“, 16, 528 s. Tu lahko še omenimo Stojčičevo razpravo „Die slovenischen und serbokroatischen Wörter sənjam - səmənǰ' semenj - somonj - samanǰ“, 34, 113 ss., in Pintarjeve članke „Zur slovenischen Ortsnamenkunde“, 35, 610, in 36, 587, ter „Srijane in Poljica“, 36, 591.

V rubriko o zgodovini naselitve Slovencev spadajo Oblakova ocena Kronesovega dela „Die deutsche Besiedelung der östlichen Alpenländer“, 12, 581 ss., Rešetarjeva ocena Stroha „Die altslavishe Besiedelung des Oberen Mühlviertels“, 36, 550, in Ščepkinova presoja Dopschove „Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven“, 33, 546 ss.

Na polju literarne zgodovine imamo zabeležiti Vidicevo razpravo „Valentin Vodnik, der erste slovenische Dichter“, 23, 386, in 24, 74 ss., in mnogo ocen, n. pr. Kleinmayrjeva zgodovina slov. slovstva (Jagić, 5, 675 s.), Wiesthalerjeva izdaja Valentina Vodnika (Oblak, 13, 605 s.), kopa Oblakovih ocen v „Slovenica“, 12, 499 ss., Košanov „Slovenischer ABC-Streit“ (Oblak, 13, 603 ss.), Levčeva izdaja Levstikovih zbranih spisov (Jagić, 15, 141), Sketova slovenska slovstvena čitanka (Oblak, 16, 477, in Kidrič, 28, 152 ss.), Glaserjeva zgodovina slovenskega slovstva (Oblak, 18, 235 ss., in Vidic, 20, 121 ss.), Gavrilovičeva pisma o slovenski književnosti (Oblak, 18, 305), o Ilesiču, Prešeren in Slovanstvo (Priatelj, 23, 294 ss.), Aškerčeva izdaja Prešernovih poezij (Korš, 25, 637 ss.); omenimo še oceno Rešetarja o Peruškovem prevodu „Gorskega venca“, 30, 281, in Korša o Prijateljevem prevodu Puškinovega Onjegina, 32, 587 ss.

Narodopisne prispevke so podali Štrekelj „Zur Alexiuslegende“, 10, 347 ss., in „Weitere Beiträge zur Kunde über das slov. Alexius-

lied“, 11, 597 ss., Krek „Ein Beitrag zur Literatur des Lenorenstoffes“, 10, 365 ss. (gl. še 6, 239 ss., in 15, 614), Wesselofsky „Der Drache zu Babylon“, 8, 328, Štrekelj „Zur Literatur über die Koleda bei den Slovenen“, 17, 630 ss., v dodatek Oblakovemu članku „Ein altes Zeugnis über ‚Koleda‘ bei den Slovenen“, 13, 153 ss., Oblak še „Ein Beitrag zum Volksglauben der Slovenen aus dem XVI. Jahrh.“, 13, 157, in Ramovš „Der steinerne Himmel bei den Slaven“, 36, 457 ss. Pridenimo še ocene Jagića o Trstenjakovi knjigi „Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem“, 27, 303, in Scheinigga „Narodne pesmi koroških Slovencev“, 13, 138, Grafenauerja (z dostavkom Jagića) o Šašeljevih Bisernicah iz belokranjskega zaklada, 29, 475 s., ter Polivke o Baudouin de Courtenayevih „Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie, II., 29, 473 s.

Ramovš.

Bibliografija jezikoslovnih spisov za l. 1913—1918.

Sestavil dr. J. Šlebing er.

Ta seznam jezikoslovnih spisov tvori nadaljevanje iz dotičnih oddelkov bibliografskih pregledov, ki sem jih za leta 1902. do 1912. priobčil v publikacijah „Matiče Slovenske“ (Zbornik V. do IX. in „Slovenska bibliografija za leta 1907. do 1912.“). Nekaj tega gradiva (1914—1916) je objavila „Carniola“ v Ljubljani; slovensko jezikoslovje v letih 1907 do 1914 je zbrano v sedmih knjigah krakovskega „Rocznika slawistycznego“. Ker je bibliografski pregled zgodovinskih in slovstvenih spisov za leta 1913. do 1916. že priobčen v „Carnioli“, bo ravno tam izšel še ostanek za leti 1917. in 1918.; od drugega letnika naprej pa bo „Časopis“ prinašal popolno, kritično bibliografijo.

Kratice: Carn. = Carniola; CF. = Cvetje z vrtov sv. Frančiška; Č. = Čas; ČZN. = Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor); DS. = Dom in Svet; LZ. = Ljubljanski Zvon; Sl. = Slovan; V. = Veda.

Spisi avtorjev so razvrščeni po časovnem redu.

Breznik Anton, Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev Pravopis. DS. 1913, št. 1—12; 1914, št. 1—12; 1915, št. 1, 3, 12.

Zgodovina našega pravopisa nas uči, da se je naša pisava počasi utrjevala, zdaj je po dolgoletni rabi utrjena in se v principih ne da več izpreminjati. Naša pisava ni več odvisna od jezikoslovne znanosti, ne od narečij, iz katerih je vzšla, in ravnotako ne več od stare slovenščine in hrvaščine, po katerih se je čistila; tudi se ne meni več za pravopisne doslednosti, jezikovno pravilnost in jezikoslovno upravičenost. Seznanja nas z raznimi reformatoričnimi poskusi, ki so se kedaj uvajali v pisavo (Mat. Majar, L. Svetec, Caf, Cigale, Raič, Levstik, Škrabec...). Levec kot pravopisni reformator ni prodril, ker ni poznal razvoja, zgodovine naše pisave in ker se je opiral na etimologijo. Pleteršnik nam je ustvaril slovarski pravopis, a to ni pravopis živega literarnega jezika.

Breznik Anton, Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice. IX. izvestje knezoškofijske privatne gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano, 1914. V. 8°. 32 str.

Poročila: Iv. Koštiál, V. V, 48—53. — L. Pintar, LZ. 1914, 385—387. — Dr. Fr. Ramovš, Sl. XIII, 94—95. — O. St. Škrabec, CF. XXXI, 7. zvezek.

— Slovenska slovnica za srednje šole. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. Celovec 1916. 8°. 273 + (III) str.

Poročila: Dr. Jos. Debevec, DS. 1916, 271—273. — Dr. J. A. Glonar, LZ. 1916, 284. — Dr. Fr. Mohorič, Sl. 1916, 235 do 237, 286—287. — Dr. Aleš Ušeničnik, Č. X, 230—231.

— Literarna tradicija v „Evangelijih in listih“. DS. 1917, 170—174, 225—230, 279—284, 333—347.

Vse izdaje „Listov in evangelijev“ do najnovejše (1912) so med sebbj v zvezi in izvirajo iz prvotne Frenove (1612), ki je z malimi izjemami prevzela tekst iz Dalmatinove biblije. Isto nepretrgano tradicijo najdemo tudi pri celotnih prevodih sv. pisma.

— Novejše napake slovenskega sloga. DS. 1918, 54—55: I. Raba prislovnega določila načina. — 108—109: II. Prislowni odvisni stavki. — 165—166: III. Raba predlogov „s (z)“ in „od“ pri trpnem deležniku. — 246—248: IV. Francoski zloženi stavki.

D. A., Slovarski doneski iz brežiškega okraja. Nabrano na Sromljah. ČZN. XI (1914), 157—170.

Dodatki Pleteršnikovemu slovarju z opisi pluga, stiskalnice, voza itd.

Dokler Anton, Grško-slovenski slovar. S sodelovanjem dr. A. Breznika in dr. Fr. Jeréta, profesorjev knezoškofijske gimnazije v Št. Vidu. Ljubljana 1915. Leks. 8°. XIII + 848 str.

Ocenil dr. J. Samsa: DŠ. 1916, 20—24.

Glonar J. A., Juriš na naš jezik. (Zavrača izraz „juriš“.) LZ. 1918, 79—80.

Grafenauer Ivan, Stiški (ljubljski) rokopis. DS. 1916, 239—243, 311—316.

Vsebinska analiza rokopisa, ki je nastal okoli l. 1428. V rokopisu (ljubljska študijska knjižnica št. 141) ni dveh splošnih izpovedi, daljše in krajše, ampak le ena sama, ki se je prepisala prvič napačno, a drugič pravilno. Pisec je moral biti Čeh, duhovnik, ki so ga husitske vojske pregnale iz domovine. V prilogi je objavljen slovenski del rokopisa s fotografskimi snimki.

Gregorič Maria, Instruzione pratica di lingua e gramatica slovena. Založil J. Štoka v Trstu, 1916. V. 8°. 162 str.

Poročila: Ivan Gruden, DS. 1916, 274—275. — Dr. Josip Tomišek, Popotnik 1917, 30—31.

Gruden Josip, „Starine železnih in salajskih Slovencev.“ Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. ČZN. XI (1914), 93—154.

Spis v prekmurskem narečju govori o preteklosti Prekmurcev; sestavlja ga je najbrž Jak. Sabar, opombe in popravke je rokopisu dodal Jožef Košič.

Poročila: Dr. J. A. Glonar, LZ. 1915, 143. — Dr. Fr. Kos, DS. 1915, 137. — Dr. J. Mantuani, Carn. VI (1915), 210.

Ilešič Fran, Razvoj slovenskega književnega jezika v jugoslovansko smer. „Slov. narod“, 10. maja 1913, v „Dnevu“ 20. oktobra 1913, Popotnik 1913, 161—164. — Poljski prevod v reviji „Świat słowiański“ IX. Krakov (1913), 372—375.

— „Areh“ in druga svetniška lastna imena v mariborskem okraju. ČZN. XIV (1918), 71—76.

Kalan Janez, Anarhija v slovenski pisavi. DS. 1917, 125—127.

Kos Milko, Slovenska osebna imena v „Liber confraternitatum Seccoviensis“. ČZN. X (1913), 8—25.

Imena, nabrana iz bratovščinske knjige, ki jo je izdal l. 1904. S. Herzberg-Fränkell v Monumenta Germaniae, II. zv. „Necrologia Germaniae“, str. 357—402, pričajo o slovenskem življu po sedanjem Gornjem Štajerskem v 11. in 12. stoletju.

Koštiál Ivan, O sorodstvenih razmerah Jugoslovancev. V. III (1913), 572—596.

— Ob sedemdesetletnici patra St. Škrabca. V. IV, 157—161.

— Slovenska imena z Goriškega iz l. 1291. V. IV 407—408.

— Dr. J. Stur, „Die slawischen Sprachelemente in den Ortsnamen der deutsch-österreichischen Alpenländer zwischen Donau und Drau“ (Wien 1914). Ocena. LZ. 1918, 151—154.

Kotnik Franc, Dvoje slovenskih fevdnih priseg. ČZN. X (1913), 26—35.

Dodatek spisu v ČZN. 1911, 33—46. Na Koroškem so bivali v 17. in v začetku 18. stoletja vazali, ki so prisegali koroškemu vojvodi v slovenskem jeziku. V knezoškofijskem arhivu v Celovcu je ohranjena slovenska fevdna prisega krškemu škofu iz l. 1653. Ponatis prisega s snimkom.

Kovačič Franc, Naraplje. ČZN. X (1913), 41—42.

Vas v majšperski župniji blizu Ptujске gore. Ime je zloženka: na + raplje (ali rapulja = grozdek, ozobek). „Naraplje so torej kraj, kjer se obira, žmika ali masti grozdje“.

Kovačič Franc, Vodole še enkrat. ČZN. X 156.

„Vodole in Vodolec ne prihajajo od vode, ampak od dola.“ (Prim. L. Pintar: LZ. 1913, 365—371, 473—477, in Arch. f. sl. Ph. XXXV, 610.)

Kühlar Štefan, Národno blágo vogrskih Slovāncof (v Bratoncih). Priloga ČZN. XI in XII, 1—37 str.

Vážno dialektično in etnografično gradivo s Prekmurskega; priredil prof. K. Štrekelj.

Mantuani Josip, Pasijonska procesija v Loki. Carn. VIII (1917). Na str. 17—44 je ponatis slovenskega besedila iz 1.1721.

Mohorič Fran, Opazke k slovenski pravniški terminologiji. V. IV, 483—509.

— Opazke k slovenskemu pravniškemu jeziku. V. IV, 519—526.

Nachtigall Rajko, Freisingensia. Doneski k razlagi jezika brižinskih spomenikov. I. V uzmaži — v uzmaztue. (Iz korena „smag“ = peči, strastno poželeti.) ČZN. XII (1915), 1—12. II. Zastopniki prvih slovanskih nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih. ČZN. XII, 77—122, 156.

Na podlagi analize vseh slučajev s prvotnima nosnima samoglasnikoma v brižinskih spomenikih in pregleda njih refleksov v slovenskih narečjih sklepa pisatelj, da imajo naši spomeniki vir v svojem časnem slovenskem narečju, ki je „v vseh bistvenih črtah v najbližjem rodstvu s skupino narečij, ki jo tvorijo dandanes rožanščina, rezjanščina in ziljščina in ki so jo tvorile nekdanje še dalje na sever in zapad“. Vážnost moderne dialektologije za antropogeografijo.

— Die Bildung der Possessivpronomina im Albanischen und ihre bisherige falsche Auffassung. Posta e Shqypniës I, št. 41 (Shkoder 1917).

— Die Frage einer einheitlichen albanischen Schriftsprache. Gedruckt als Manuskript bei „Leykam“, Graz 1917. V. 8°. VI + 29 str.

Poročilo: Dr. Fr. Ramovš, LZ. 1918, 77—79.

— Doberdò — Doberdob. Imenoslovno-dialektološka študija. Carn. VIII (1917), 163—191.

Oblika „Doberdò“ ni nikaka spakedranka, ampak prava slovenska dialektična oblika, ki je nastala iz prvotnega „Dobridol“, oz. „Doberdol“ in ne iz „Doberdob“. Pri zadnji obliki je menda že s početka igrala vlogo napačna kombinacija z „dobom“ (hrastom), kateri izraz po goriškem Krasu ni več v rabi. Med raznimi lingvističnimi opazkami so vpletene razlage imena Sdobba (ustje Soče), Opaća sela (Opatje selo), Celovec iz prvotnega korena „cvil“ i. dr.

Nachtigall Rajko, Vatroslav Jagić. 1838—1918. K osemdesetletnici. LZ. 1918, 724—736.

Pavlica A., Naša metrika v luči hebrejske. Č. XI (1917), 90—98.
(Replika O. Župančiča: „Ritem in metrum“ v LZ. 1917, 277 do 279, in dr. Avg. Žigona v Sl. XV, 287—299. — Dr. A. Pavlica odgovarja obema: „Prepir za ritem in metrum“, Č. 1917, 298 do 303.)

Perušek Rajko, Imenoslovne črtice. Carn. V (1914), 98—107.

Dodatki k črticam v Carn. 1911, 343—346 („O nekaterih imenih livad in krajev“), in 1912, 209—212 („Višarje; Glince, Petrovče in druga krajevna imena“). L. Pintarja odgovor: LZ. 1914, 283 do 286, 325—329.

Pintar Luka, Šeškalica und die Synonyma. Arch. f. sl. Ph. XXXIV, 622—623.

Etimol. razlaga sinonimnih izrazov za „prežanje“.

— Ersatz des *v* durch *l*. Arch. f. sl. Ph. XXXIV, 625—626.

O metatezi tipa *gvale* namesto *glave*. Prim. dr. Ramovša odgovor: Die „Metathese“ von *l* und *v*. Arch. f. sl. Ph. XXXV, 329 do 337.

— Zur Reduplizierung der Praeposition *съ*. Arch. XXXV, 608 do 610.

— Zur slowenischen Ortsnamenkunde. Arch. XXXV, 610—611, XXXVI, 587.

— Žetarka (varaždinski izraz za golido, tujka iz „žehtarka“). Arch. XXXVI, 586.

— Lutik = Vutik. Carn. IV, 70—73.

Krajevno ime *Utik* = šibnik, mlad gozd.

— Ali Meonid ali Meonijan? LZ. 1913, 560.

Suf. *-jan* zaznamuje pripadnike kakega naroda ali naseljence kakega kraja; končnica *-iōns* tvori v grščini patronimična imena.

— Žolna — „Durstvogel“. LZ. 1913, 616.

Ljudska etimologija je baje zamenjala *žolno* z *žejno* „die Durstige“.

— O krajnih imenih. VI—XIX. LZ. 1913, 27—31: Velike začetnice v krajnih imenih, četudi so sestavljena iz več besed, so vendar le ena celota, pisati jih je le enkrat. *Sveti Juri* je dvobesedje, *Šenčur* enobesedje, ker je *šent* (sanctus) nesklonljiv; enako: *Šmarca*, *Šmarje*, *Šmarjeta*, *Šmartin*, *Škocijan*, *Šmihel*, *Šempas*, *Štanjel*, *Štivan* in pod.

74—79: Lokalni sufiksi so: *-ava*, *-ina*, *-išče*, *-lo*; *-ica* ne spada med lokalne sufikse.

151—156: Sufiks *-bca*: *Vesca, Lesce*; *-bča*: *Pirenče, Purkarče, Vikerče*.

200—203, 251—254: Razlaga krajnih imen *Vevče, Moravče; Kočna, Prečna; Poglejščica, Vranjščica*.

312—317: *Bilčoves* (na Koroškem) nastalo iz *Bilčova ves*, oziroma iz lokala *v Bilčovi vesi*. V narečju prevladuje *-čov* nad književnim *-čev*.

365—371: *Vodušek-Andolšek; Vodole* Wandelitzen, Jodelgraben na Gor. Štajerskem.

425—428: *Vrenati vrh* v Bohinju (*Vrelnati* = quellenreich).

473—477: O vrivanju ali epentezi *l* med *b, p, v, m* in sledečim *j*. (Odgovor na F. Kovačičevo opombo v ČZN. X, 40.)

545—550: Krajna imena: *Vojsko* (Vysoko), *Zduša* (iz *vzduh*, Luft), *Oslica* (ne *Oselica*), *Preserje, Prisojnik*.

658—663: *Dobrépolje* (iz dobrojè polje), *Mrzídol* (frigida vallis), *Sídol* (iz Suhí dol), *Sídraž* (iz Suhí draž = *draga* Furche, Mulde, Tal), *Símrt* (sí = suhí, Suhí mrt, t. j. izsušeno močvirje).

LZ. 1914: 167—171: Sinkretistične oblike kakor *Nabrežina, Podgrad*; razlaga Valjasorjevih in Hacquetovih oblik: *Ukotto* (v Kotu), *Ugabrie* (v Gabrju); *Ublak* (v Błak, Beljak; *Zasp* (zu Asp), *Auritz* (na Koroškem, Zagorica), *Smast* (Mast; prim. Arch. f. sl. Ph. XXXIII, 608—609).

283—286, 325—329: Odgovor na Peruškove „Imenoslovne črtice“ v Carn. V, 98—107.

374—377, 459—465, 498—505, 563—571: „*Celovec = Klagenfurt*“.

Potek, in posnetek večletne polemike glede razlage imena *Celovec, Klagenfurt*; zavrača razlage Baudouin de Courtenayja, Scheinigga, Lessiaka i. dr. (Prim. o Pintarju moj nekrolog v Carn. 1916, 150 do 160.)

Ramovš Franc, Slovarski doneski iz Trubarjevih del. ČZN. X (1913), 144—151.

Dopolnila Pleteršnikovemu slovarju. — Ocenil L. Pintar, LZ. 1914, 245—247.

Ramovš Franc, Donesek k boju „l“ ali „w“. Sl. XII (1914), 126 do 128.

Odgovor na pripombe dr. Ilešiča, pripisane Ramovševi kritiki v Nast. vjesniku XXI, 766, njegove razprave „Izgovor slov. knjižnega jezika“ (1912).

— Zur slovenischen Dialektforschung. Arch. f. sl. Ph. XXXV, 329—337.

I. Über die aus Dentalen entstandenen Spiranten der oberkrainerischen Mundart. — II. Die „Metathese“ von *l* und *v*.

— Neuroi. Časopis pro moderní filologii, I. 1914., 212—215.

Razlaga plemenskega imena *Neuroi* (Herodotovi *Νευροί*) = prebivalci na močvirnem ozemlju.

— Sprachliche Miscellen aus dem Slovenischen. Arch. f. sl. Ph. XXXVI, 445—460.

Razlage besed *sraga*, *tvor*, *ubogati*, *Ljubljana*, *Joug*, *plumbart*, *okorneti*; o prehodu *d* v *r* v slovenščini; „*Der steinerne Himmel bei den Slaven*“ z razlago imena *Trot*.

— R. Merkh, Deutsche Ortsnamen in Friaul (Wien 1916). Ocena. LZ. 1916, 668—670.

— Slovenische Studien. Beiträge zur Geschichte der slovenischen Sprache. I. Die moderne Vokalreduktion. Arch. f. sl. Ph. XXXVII (prva polovica), 123—174 (pos. odt. str. 123 do 215).

Referat dr. A. Breznika v DS. 1918, 103.

Šašelj **Ivan**, Belokranjske narodne pesmi (v Adlešičih). DS. 1914, 411.

— Belokranjski pregovori in reki (nabrani v Adlešičih). DS. 1914, 412; 1918, 168.

— Iz belokranjskega besednega zaklada (v Adlešičih). DS. 1915: 108, 139—140; 1916, 279—280.

Škrabec **St. p.**, Naša fonetika v prozi in poeziji. CF. XXX, zv. 1—8, 11; XXXI, 8—12; XXXII, 2—5.

Pravopis bi moral biti lepa in natančna fotografija prave in dobre izreke; najprej bi morali skrbeti za pravo izreko naše knjižne slovenščine in šele po nji vravnati pravopis vsaj v slovarjih in slovnicaх ter drugih učnih knjigah. Za pravopis in pravorečje nam mora biti merodajna izreka 16. stoletja. Razpravlja o samoglasnikih, pred vsem o nedoločnem samoglasniku („polglasniku“), o končnih soglasnikih, o spremembah soglasnikov v začetku ali sredi besed po izpadu „polglasnikov“.

— Vojska in vojna. CF. XXXII, zv. 1, 2.

Škrabec St. p., „Evropa“. CF. XXXII, zv. 6—12.

O pisavi krajnih imen slovenskega zemljevida, ki ga je izdala Katoliška bukvarna v Ljubljani.

- Jezikoslovni spisi. Izdala in založila „Leonova družba“ v Ljubljani. I. zvezek, 1. snopič, 1916. 80 str.

Vsebina: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi. Pravopisne opazke (Zanimati in zanimivo. Ke in kò. Kedò in nihče).

Poročila: Dr. A. Breznik, DS. 1917, 70. — Dr. J. A. Glonar, LZ. 1917, 161—163. — Dr. Fr. Ramovš, LZ. 1917, 501—503. — Dr. Jos. Tomiňsek, Popotnik 1917, 76—80. Škrabčev odgovor: V sporazumljenje! Č. XI (1917), 279—289.

2. snopič, 1917; str. 81—240.

Vsebina: Prešeren. Zali. Pojasnila nekaterih posebnosti v prvih tečajih „Cvetja z vrtov sv. Frančiška“. O raznih pravopisnih vprašanjih.

Poročila: Dr. J. Debevec, DS. 1918, 99. — Dr. J. A. Glonar, LZ. 1918, 362—363.

3. snopič, 1918; str. 241—400.

Vsebina: H zgodovini nedoločnih samoglasnikov v naši slovenščini. Jezikoslovne drobtinice. Zakaj ginemo? Slovniški pomenki. „Zimske mušice“. Cusani, Christianus moribundus.

Švigelj Josip, Obrazilo -ije in -jan v krajnih imenih. DS. 1918, 53—54.

- Vrhnika. Imenoslovna črtica. DS. 1918, 107.

„Vrh“ (nepristni predlog) + „nika“ (izvir, vrelo).

Tomiňsek Josip, K slovenski terminologiji. Nastavni vjesnik XXIII (Zagreb 1915), 47—49. (Povodom Peruškove ocene 1 snopiča Bežkovega Občnega vzgojeslovja.)

M. Bedjanič: „Nekoliko splošnih opomb o sestavljenju besed v slovenskem jeziku.“ Nast. vjesnik XXIV (1915), 303—305 (proti Tomiňskovemu članku). Dr. Tomiňskov odgovor: „O zloženkah in tujem vplivu v slovenščini.“ Nast. vjesnik XXV (1916), 212—220. M. Bedjaničeva duplika: „O sestavljenju besed v slovenščini moja poslednja.“ Nast. vjesnik XXV (1917), 561—563; dr. Tomiňskov novi odgovor: „Sestavljanje besed brez konca.“ Nast. vjesnik XXVI, 374.

Tuma Henrik, K terminologiji v Reziji. Plan. vestnik XX (1914), 186—187.

- Opazke k pravni terminologiji. Slov. pravnik 1915, 97—108, 129—130.

Ušeničnik Aleš, O metafori in metonimiji. Č. X (1916), 336—340.

Valjavec Josip, Italijansko-slovenski slovar. Nad štiridesettisoč besed z bogato frazeologijo in kratkim imenikom krstnih in zemljepisnih imen. Ljubljana 1914. Založila Katoliška bukvarna. 8°. (IX) + 379 str.

Referati: Jože Berce, Sl. XII (1914), 30, 61—62. — Pater St. Škrabec, CF. XXX, 12. zvezek.

Pripomnja uredništva.

Vsled izrednih časovnih razmer je moglo uredništvo uresničiti le del svojih namer, o katerih je govorilo v svojem oglasu in v izjavi v prvem zvezku. Tisk drugega zvezka se je zakesnil predvsem radi jezikoslovnega spisa dr. I. Grafenauerja „O zastopstvu prvotno-slovanskih nazalov v slovenščini“, ker tiskarni ni bilo mogoče staviti diakritičnih znakov, čeprav se je obrnila radi tega v Lipsko in v Zagreb; tudi s pogojnimi znaki se niso dali namestiti, kakor se je to storilo n. pr. v razpravi dr. Fr. Ramovša „Delo za revizijo za Dalmatinovo biblijo“, kar pa je tako isto zakesnilo tisk. Grafenauerjeva razprava se je morala tedaj odložiti na poznejši čas, kakor tudi še drugi že v izjavi v prvem zvezku omenjeni jezikoslovni doneski. To očitno dokazuje, da si mora časopis za svoj jezikoslovni del čim preje sam preskrbeti potrebne znake, kar pa seveda zahteva precejšnje gmotne izdatke; toda to je takorekoč *conditio sine qua non* za tak gotovo neobhodno potrebni znanstveni časopis. Neke druge namere kakor objave raznih ocen in znanstvenih vesti, pa tudi že v prvem zvezku omenjenih razprav so bile poleg izrednih razmer pri naših skromnih sredstvih onemogočena deloma tudi radi omejenega prostora.

Kazalo.

- Abraham, brižinski škof, 5, 6, 10, 28, 29, 32, 33, 43, 63; njegov podpis 44, 63; njegovi nasledniki 49, 54;
Adalpero, mejni grof, 33, 34;
Advokati škofa Abrahama, 39;
Azala, 37;
Azo-Minigo, 37;
Bathon, sv., 49, 50;
Benedictio, 22;
Biblija Dalmatinova; revizija 113; izpremembe v njenem besedilu: ptuj-tuj 134; šč: 135; čr: 136; dl: 136; o-u: 138; vokalna redukcija 139; oblikoslovne izpremembe: 140—142; spolnik: 142; druge izpremembe: 143—149;
Biblijski zavod, 70;
Bogomili, 106;
Bohorič Adam, njegova zasluga za ureditev grafičnih vprašanj, 113, 131sl.;
Brižinski spomeniki; dosedanji opisi, paleografski in vsebinski podatki, 1 do 12, 28, 42, 43, 57; čas postanka, 43; jezik, 53; grafične razlike, 58; jezikovne razlike, 58;
Brižinski škofje, 43;
Cerkveni govori, 21;
Čitalnica v Gradcu, 201;
Davki, 92 sl.;
Dietrik, 196;
Določbe raznih cerkvenih koncilov, 24;
Duljebi, 86;
Evhologij, glagolski, 59, 62;
Franki, 87;
Grafika, 113 sl.; Trubarjeva in Dalmatinova: i-j, 115—119; ei-e: 119; nj: 120; lj: 121; u-v: 122; s-z, š-ž: 123 sl.; šč: 125; č: 125; naglasni znaki, 119; zlogotvorna r, l, 126; polglasnik, 127; predlogi s, v, k, 127; podvojeni soglasniki, 128; Kreljeva: 130; grafika v Trubarjevi postili, 132; Znojilškova: 133; Hrenova: 133;
Gregor, papež, 24;
Gudago, 5, 29, 33;
Hema, 198;

- Heneberški arhiv, 215;
 Henrik, vojvoda, 40;
 Henrik Pris, 193 sl.;
 Homilije, 22; homilija sv. Klementa, 59;
 Isti sunt, qui census dederunt, 36, 37;
 Ingo, 86;
 Inventar knjig cerkve na Otoku ob Vrbskem jezeru, 46, 48, 54;
 Kancelarji, 39;
 Katari, 105;
 Kazaze-Edling, 85;
 Kmetija slovenska, 89; njeno razmerje do bavarske, 91sl.; njen obseg, 89, 90 sl.;
 Kodeks latinski: zveza s slov. spomeniki, 12, 13; Bernhartov opis celega kodeksa, 13 sl.; postanek kodeksa, 19; njegov namen, 19, 21; pisava, 20, 42; vsebina, 21, ter njena vez s slov. spomeniki, 23; čas postanka, 42; njegovi odstavki v primeri z glagolskim evhologijem, 62;
 Koroško; pomen njegovega srednjega in severo-zahodnega dela v briz-slov. posesti, 52;
 Liutulfus, 39;
 Majnhalm, 196 sl.;
 Mera kašna, 97;
 Miss Jenny Love, 213;
 Molitev svetoemmeramska, 59;
 Notarji, 39;
 Obri, 81, 85;
 Ogladni list, 114—115; 116, 117;
 Ordines, 23, 24;
 Patriarhi oglejski, njihovi poseti na slov. zemlji, 104;
 Peterdorf, 91;
 Plemstvo slovensko, 88;
 Pogajanja verska v Augsburgu l. 1555., 170;
 Polusvobodniki, 88;
 Pontificale, 25;
 Poset brizinske cerkve v Panoniji, 60; posest regenburške cerkve istotam, 60;
 Prazniki, 88;
 Prefacije, 22;
 Prešern, 109 sl.;
 Pridobitve, posestne, brizinske škofije na Slovenskem do konca XI. stoletja, 50;
 Pripiski, posestno-zgodovinski, 28; 31, 32, 33; čas, na kateri se nanašajo, 41;
 quantum mihi pertinet, 5, 6, 28, 32;
 Red, nemški družabni, 87 sl.;
 Reservata, škofovska, 20;
 Rezijanščina, 53;
 Rituale, 25 sl.;
 Rodovnik savinjskih mejnih grofov, 200;
 Ruodharius, 36, 37;
 Samo, kralj, 86;
 Samostan v Gornjem Gradu, 106; njegova posest in dohodki, 106, 108; njegovi odnošaji do oglejske cerkve, 107;
 Slovenci, stari, 79; njih značaj, 79, 80; njih življenje, 80; razmerje do Obrov, 81sl.; njih podložništvo, 85;
 Starocerkvena slovanščina: njen vpliv na brizinske spomenike, 59; njen stik z brizinsko in regenburško cerkvijo, 59;
 Sužnji, 88, 90, 91, 98;
 Svobodniki, 86;
 Škofija v Gornjem gradu, 100 sl.;
 Tiskarna, hrvaška, v Urachu, 70;
 Trstenjak, njegova zapuščina, 212;
 Ungnad Ivan; njegovo dostojanstvo, 64, 66, 74, 75; premoženjske razmere, 64, 75; čas izselitve, 65, 66, 68; vzrok prognanstva, 65; ženitev, 67; posledice izselitve, 68; razmerje do Ferdinanda, 68, 69, 77; razmerje do Slovencev in Hrvatov, 69; njegovi biografi, 72, 73; pisma in listine o njem, 72, 73; njegova namera odložiti dostojanstva, 78; njegovo versko prepričanje, 153; verska agitacija, 155; njegova formula verske poravnave, 157; njegov verskopoli-tični program, 158; odnošaji in ne-soglasja med njim in Ferdinandom, 161—168; njegovi katoliški nasprot-niki na dvoru, 161, 169; priprave za izselitev, 171; izselitev, njen vtis in absolutna potreba, 174—178;
 Valdenzi, 105;
 Vodnik Valentin; njegov rokopisni zbor-nik, 179; njegova namera nove iz-daje pesmi v l. 1819., 182; njegovi prevodi, 183; narodne pesmi, 184; izpopolnjevanje rokopisa, 185; iz-daje njegovih pesmi: namen izdaje in pripravljajna dela Miha Kastel-ca, 187; Smole Andrej, 189; Levstik Franc, 191; Wiesthaler Franc, 191;
 Wergand, 198;
 Zamene posestev škofa Abrahama, 34, 44 sl.; značaj zamen, 35, 48, 57; za-mene Abrahamovih naslednikov, 54.